Archetype

Κατοικία και κοινωνικό σύστημα

Γεώργιος Μ. Σαρηγιάννης - 02/09/2020

Μύθοι και πραγματικότητα για την Ιδιοκτησία και την Ενσωμάτωση, και μερικά θέματα σχέσης χώρου, κοινωνικών σχέσεων και ταξικής συνείδησης

Γ. Μ. Σαρηγιάννης, *ομότιμος καθηγητής ΕΜΠ*
Το κείμενο αυτό γράφτηκε ειδικά για το Archetype, μικρά τμήματά του προέρχονται από Εισήγηση του γράφοντος στην Ημερίδα των ΕΚΑ-Ομοσπονδίας Οικοδόμων Ελλάδας-Συνδικάτου Οικοδόμων Αθήνας «η κατοικία είναι δικαίωμα» (8 Αυγ. 1987) Εκδ. Αθήνα 1987, δεύτερη επεξεργασία στο συνέδριο του Κέντρου Μαρξιστικών Ερευνών (18-19 Μαρτίου 1988, Περισσός), με θέμα την Κατοικία (δεν δημοσιεύθηκαν Πρακτικά). Είναι συμπληρωμένο (2020) με νεότερα στοιχεία, με αναλυτικότερες εμβαθύνσεις σε συγκεκριμένα κρίσιμα σημεία και με προσθήκη ενδεικτικής εικονογράφησης.

Α. ΓΕΝΙΚΑ ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

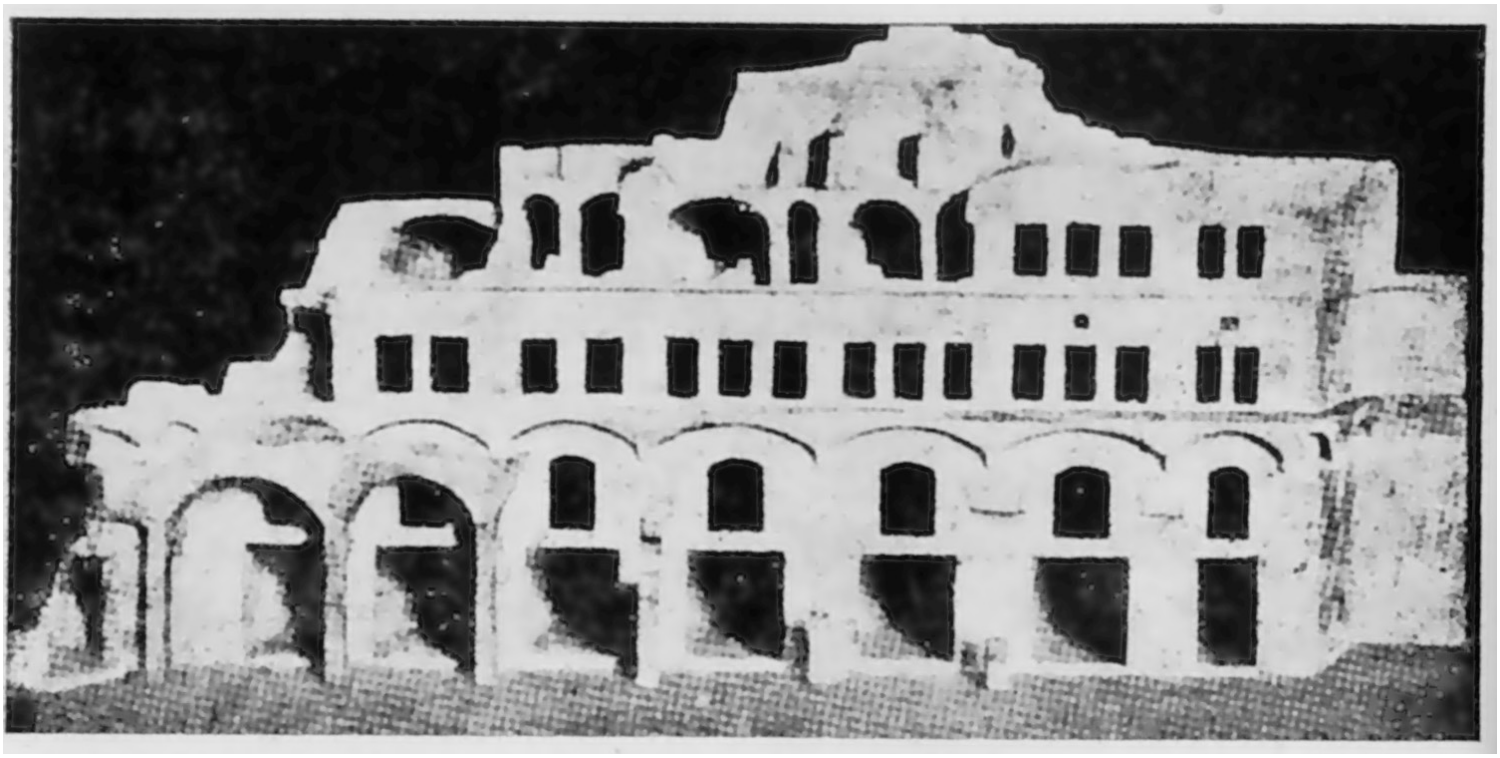
1. Η έννοια της κατοικίας

Κατοικία είναι, γενικά, ο χώρος που επιτελεί ο άνθρωπος, ως κοινωνικό ον, μια σειρά από λειτουργίες που προκύπτουν από την όλη βιολογική και κοινωνική του πραγματικότητα, και συγκεκριμένα: ύπνος, εστίαση, μέρος του ελεύθερου χρόνου, μέρος της μόρφωσης, μέρος της παραγωγής σε πολλές περιπτώσεις, και μερικά ακόμη. Είναι γενικά το μέρος που διαβιεί τουλάχιστον τον μισό από τον χρόνο ενός εικοσιτετραώρου[1].
Άλλωστε, από την εποχή του Μαρξ είχε αναλυθεί η «εργασία στο σπίτι»[2], η οποία στις τελευταίες δεκαετίες ξαναπήρε μεγάλη έκταση, μια και μέσω της «εργασίας φασόν στο σπίτι» καταστρατηγείται όλη η εργατική Νομοθεσία, και όλες οι κατακτήσεις των τελευταίων 150 ετών, οκτάωρο, παιδική εργασία, ανασφάλιστη εργασία κ.α. γνωστά[3].
Στα πλαίσια αυτά, μπορούμε να θεωρήσουμε την κατοικία σαν ένα από τα μέσα παραγωγής, στον βαθμό που χρησιμοποιείται για αυτήν[4], αλλά και ως μέσο αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης, μια και αναφέρεται στον ελεύθερο χρόνο και στον χώρο και χρόνο διαβίωσης και ανάπαυσης των εργαζομένων.
Από την άλλη πλευρά όμως, η κατοικία, στη διαδικασία παραγωγής της, αποτελεί εμπόρευμα στην καπιταλιστική κοινωνία, με όλες τις συνέπειες που συνεπάγεται μια τέτοια ιδιότητα[5].

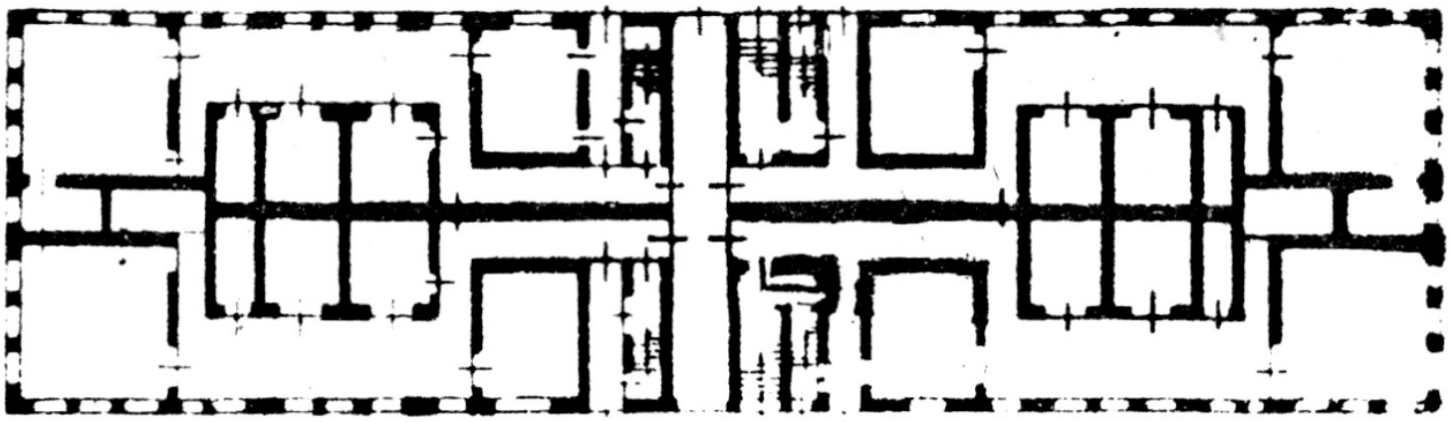
Η κατοικία σαν κοινωνικό αγαθό, που θα όφειλε να έχει μόνο «αξία χρήσης», όπως λειτουργούσε σε όλα τα κοινωνικά συστήματα, σε κάποια φάση μπορούσε να λειτουργήσει και σαν εμπόρευμα, μπορούσε να πωληθεί, να ενοικιαστεί, να αποτελέσει αντικείμενο προίκας, δωρεάς, κλπ. ή να κληρονομηθεί. Αυτές όμως οι οικονομικές δραστηριότητες, όχι μόνο ήταν περιορισμένες, αλλά δεν ήταν και συνεχείς, με απλά λόγια ευκαιριακά η κατοικία είχε εμπορευματική αξία, και ίσως γι' αυτόν τον λόγο οι συναλλαγές γίνονταν πλησιέστερα σε αξίες χρήσης παρά σε εμπορευματικές αξίες[6].

Εξαίρεση -που ουσιαστικά επιβεβαιώνει τον κανόνα- έχουμε για τα προκαπιταλιστικά καθεστώτα, σε εποχές που η αποσύνθεση του καθεστώτος επέφερε μια εκρηκτική εμπορευματοποίηση των πάντων, όπως περίπου στην αποσύνθεση της δουλοκτησίας στα ύστερα Ρωμαϊκά χρόνια (1ος-3ος μ.Χ. αι.)[7].

Σ' αυτή την περίοδο, γνωστή ως περίοδο της «πτώσης της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας», μέσα στα γενικά πλαίσια του παρασιτισμού και εμπορευματοποίησης, επεκτείνεται σε πολύ μεγάλη έκταση η εμπορευματοποίηση και της κατοικίας: Επιχειρηματίες της Αρχαίας Ρώμης κτίζουν πλήθος κατοικιών σε άθλιες συνθήκες, τις γνωστές insulae, τετραώροφες πολυκατοικίες με στενά, άθλια, ανήλιαγα διαμερίσματα και καταστήματα (tavernae) στα ισόγεια, τα οποία εμπορεύονται, πωλούν και ενοικιάζουν στα προλεταριακά στρώματα της Ρώμης[8]. Θα πρέπει να σημειωθεί, ότι η Ρώμη ήταν σε πολύ πυκνή διάταξη κτισμένη, ιδίως στις λαϊκές συνοικίες, μετά όμως την πυρκαγιά (εμπρησμό του Νέρωνα;) θεσπίστηκε ο χωρισμός των πολυκατοικιών με δρόμους, και δημιουργήθηκαν έτσι οι νησίδες (insulae), θα λέγαμε σήμερα τα «οικοδομικά τετράγωνα». Στην απογραφή του Μ. Κωνσταντίνου βρέθηκαν 46.000 τέτοιες πολυκατοικίες (insulae) και 1.400 περίπου αρχοντικά αστικά μέγαρα (domi), που στέγαζαν τον πληθυσμό της πόλης που έφτανε τότε το ένα εκατομμύριο κατοίκους[9].

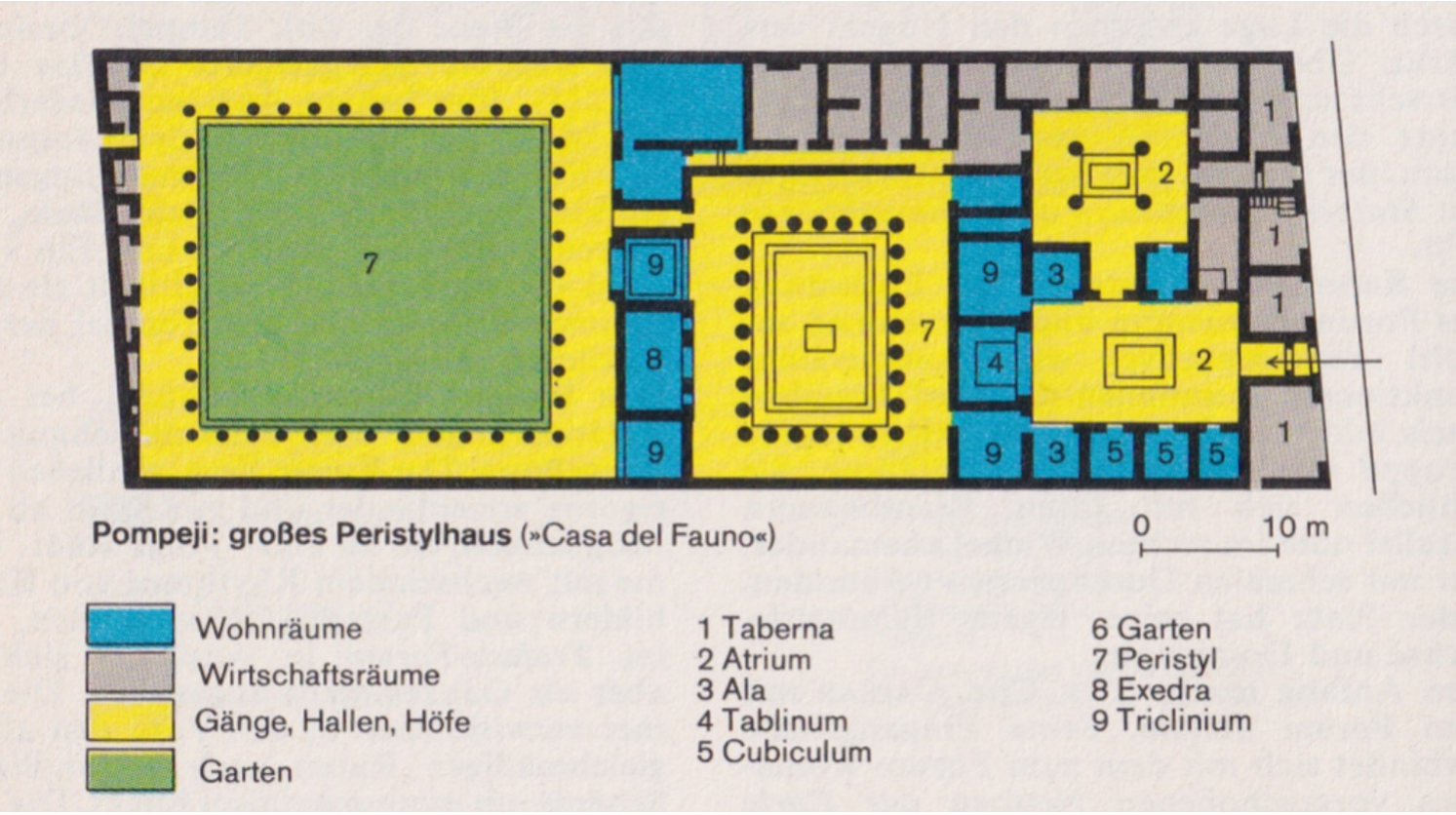

001. Ρωμαϊκή Insula, στο ισόγειο tavernae, (καταστήματα) στους ορόφους κατοικίες (Ι.Βασιλείου, η Λαϊκή Κατοικία Αθήνα 1944)

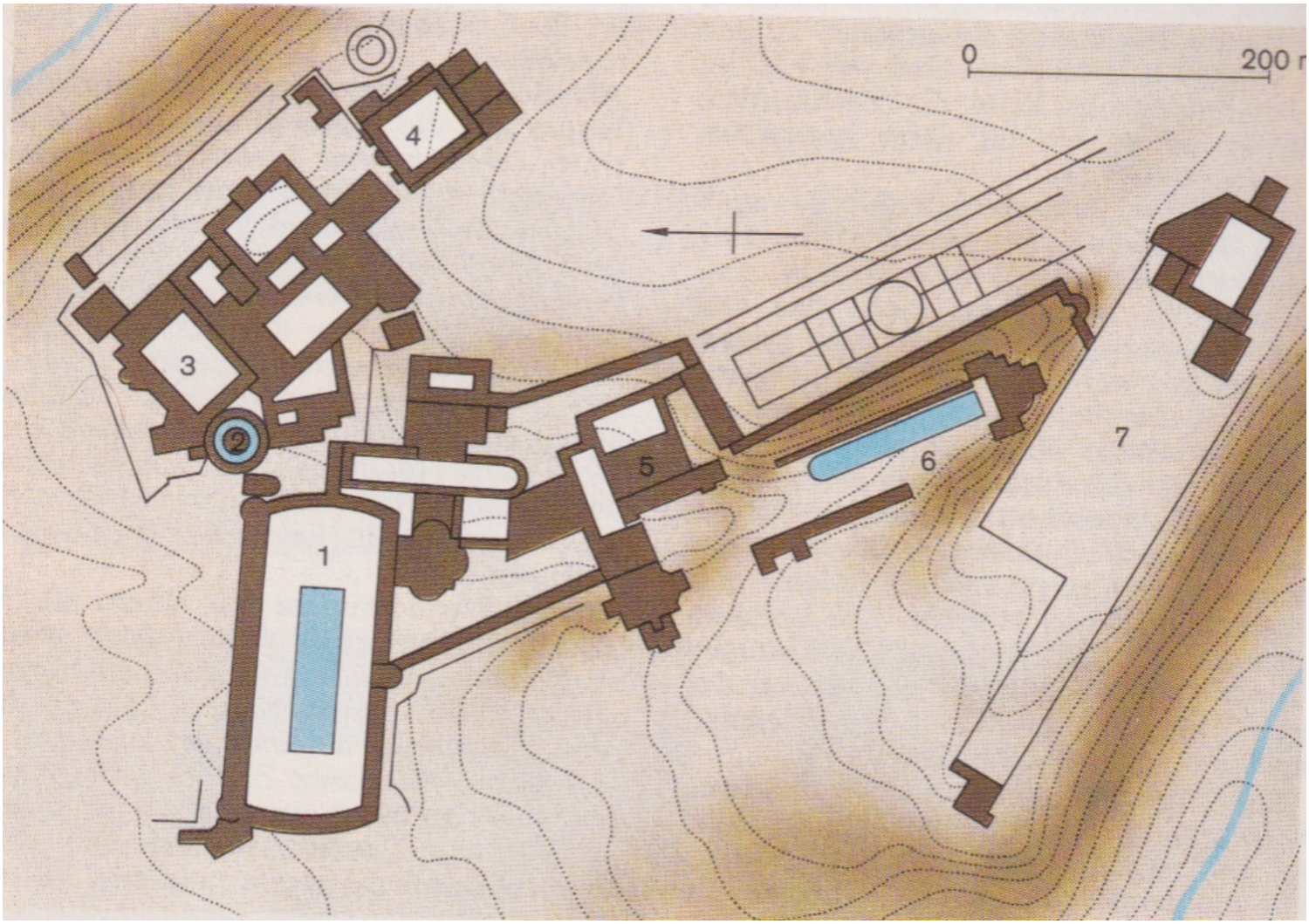
002. 003. Ρωμαϊκή Insula, πολυκατοικία στην Όστια, στο λιμάνι της Ρώμης – επάνω κάτοψη, κάτω όψη (πηγή: Δημ. Κωνσταντινίδης, παραδόσεις Ιστορίας Αρχιτεκτονικής, μέρος τρίτον, Τυρρηνία-Ρώμη, Αθήναι 1968, σελ. 112)

004. Domus, η «οικία του Φαύνου» στην Πομπηία (με κίτρινο αυλές και αίθρια, με κυανό χώροι κατοικίας, με γκρι καταστήματα και χώροι εργασίας) Πηγή: dtv-Atlas zur Baukunst Band 1, Munchen 1974

005. Αστικά ρωμαϊκά πολυτελή domi σε τοιχογραφίες της Πομπηίας, πολυτελείς πυλώνες, εξώστες, κήποι (πηγή: Pompei, fresco, διαδίκτυο)

006. Η Villa Hadriana στο Tivoli, του αυτοκράτορα Αδριανού. Η εξοχική του κατοικία ήταν μεγάλης έκτασης πολυτελής έπαυλη (Villa), η οποία ήταν και πνευματικό κέντρο, συνήθως όμως οι villae ήταν παραγωγικά κέντρα με ευρύτερη γεωργική περιφέρεια (αντίστοιχο το παλαιογερμανικό Bauernhof), αργότερα η λέξη villa σήμαινε και την λέξη «χωριό» ή και «πόλη» (>village >ville). Πηγή: dtv-Atlas zur Baukunst Band 1, Munchen 1974

2. Η κατοικία στον Καπιταλισμό

Στο Ρωμαϊκό Εμπράγματο Δίκαιο, πράγματα εκτός εμπορίου (extra commercium) ήταν τα δημόσια (res publicae, πλατείες, δρόμοι κλπ), τα κοινά (res communes, αέρας, θάλασσα, ύδατα γενικώς, αλλά και κοινοτικές γαίες, κατάλοιπο της αρχαίας κοινοκτημοσύνης της Γης) και τα ιερά (res sacrae, ναοί, τάφοι, τεμένη κ.α.). Στην παρακμή όμως της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, του Imperium Romanum, πολλά εκτός εμπορίου πράγματα μετατάσσονται στα εμπορεύσιμα[10].

Η καθολική εμπορευματοποίηση των πάντων χαρακτηρίζει το Καπιταλιστικό Σύστημα. Αξίες, Αρχές, Ηθική, Θρησκεία, τα πάντα μετρώνται σε χρήμα και αποτελούν αντικείμενο εμπορικής συναλλαγής: ο δημόσιος χώρος, ο αέρας και τα ύδατα, ακόμη και τα ιερά, και φυσικά η κατοικία δεν θα έμενε έξω από ένα τέτοιο κλίμα[11]. Ακόμη περισσότερο στις τελευταίες δεκαετίες, όλα περνούν στα χέρια του Τραπεζοπιστωτικού Συμπλέγματος και μετατρέπονται σε χρηματιστικό αντικείμενο, με ό,τι συνεπάγεται αυτό.

Το φαινόμενο της καθολικής χρηματοπιστωτικής κυριαρχίας το είχε επισημάνει ο Μαρξ[12] ήδη από το 1865, το είχε επεκτείνει ο Ενγκελς[13] στην έκδοση του 3ου τόμου του Κεφαλαίου του Κ. Μάρξ το 1894, και ακόμη το είχαν τονίσει και ο Λένιν[14] και ο Μπουχάριν το 1916. Ο Λένιν τόνιζε ότι *«…έχομε από την μιά μεριά, μιά όλο και περισσότερη συγχώνευση ή όπως εκφράστηκε εύστοχα ο Ν.Ι.Μπουχάριν, σύμφυση του τραπεζικού και βιομηχανικού κεφαλαίου, και από την άλλη την μετεξέλιξη των τραπεζών σε* ***ιδρύματα αληθινά καθολικού χαρακτήρα****…»* (υπογρ. δική μου), και καταλήγει ο Λένιν ότι «…**ο ΧΧος αιώνας είναι το σημείο στροφής από τον παληό στον καινούργιο καπιταλισμό, από την κυριαρχία του κεφαλαίου γενικά, στην κυριαρχία του χρηματιστικού κεφαλαίου**», (υπογρ. δική μου). Άλλωστε, και τα αποδιδόμενα στη σημερινή «Κρίση» ως αίτια για την τραπεζική διαχείριση των στεγαστικών δανείων κλπ., δεν είναι τίποτα περισσότερο από μια από τις κρισιακές εκφάνσεις της Εποχής μας[15], όπου οι καπιταλιστικές

κυκλικές Κρίσεις έχουν περάσει πια από τη βιομηχανική υπερπαραγωγή του τύπου «Κρίση του 1929» σε Κρίση στο Τραπεζικό Σύστημα.

3. Η κρίση στην κατοικία και η σχέση της με τη χρηματιστηριακή κρίση
Φυσικά και η κατοικία δεν θα έμενε έξω από την χρηματοπιστωτική σφαίρα, και πολλοί ερευνητές καταλογίζουν στη σχέση κατοικίας-χρηματιστηρίου τουλάχιστον την απαρχή της πρόσφατης Κρίσης.

Λέγεται, αλλά μόνον εν μέρει είναι σωστό, ότι η Κρίση ξεκίνησε από την κατάρρευση του πιστωτικού συστήματος στην κατοικία στις ΗΠΑ: με διάφορες πολιτικές, οι τράπεζες δανειοδοτούσαν απλόχερα με στεγαστικά δάνεια πολίτες που ήταν γνωστό ότι δεν θα μπορούσαν να αποπληρώσουν τα δάνεια, τα γνωστά subprimes. Αυτό φαίνεται παράλογο, αλλά δεν είναι μέσα στη λογική του χρηματοπιστωτικού Συμπλέγματος: πολύ γρήγορα, τα δάνεια αυτά «τιτλοποιούνται», γίνονται «πακέτο», εισάγονται στο Χρηματιστήριο και πωλούνται σε επενδυτές. Το κέρδος θα ήταν μεγάλο, ανάλογα με τον κίνδυνο, αλλά και οι επενδυτές δεν ήταν άσχετοι: μόλις αγόραζαν το πακέτο, το ξαναπουλούσαν. Τελικά ξέσπασε η (αναμενόμενη) αδυναμία αποπληρωμής από τους αρχικούς δανειστές των στεγαστικών δανείων, και τα πακέτα έμειναν κουρελόχαρτα σε όποιον τα είχε εκείνη τη στιγμή. Η ιστορία είναι γνωστή: το 2005 η Goldman Sachs δημιουργεί ένα «χρηματοοικονομικό προϊόν», ένα χαρτοφυλάκιο, που περιλαμβάνει επισφαλή δάνεια, κυρίως στεγαστικά (subprimes), με την ονομασία Abacus. Στα τέλη του 2006, η Goldman Sachs, διαπιστώνοντας την ένταση στο αδιέξοδο πληρωμών των subprimes, τα ξεφορτώνεται μαζικά ενώ άλλοι οργανισμοί ακόμη συλλέγουν ως φθηνά πλέον, και αν και με μεγάλο γνωστό κίνδυνο, πακέτα από subprimes: η Bear Stearns, οι γνωστές Lehman Brothers και Merrill Lynch, η Citigroup, η AIG και άλλες. Όταν τελικά καταρρέει ο abacus, τον έχει ήδη πουλήσει η Goldman Sachs στην Κίνα, τη Γερμανία (στην Τράπεζα IKB), στην Ολλανδία. Γενικά, θύματά της ήταν οι βρετανικές Lloyds Banking Group και Royal Bank of Scotland, η γερμανική IKB, η ελληνική Κυβέρνηση[16], διάφοροι κινεζικοί ενεργειακοί όμιλοι κ.α.[17]

Το αποτέλεσμα είναι η κατάρρευση ακόμη και κολοσσών του τραπεζοπιστωτικού συμπλέγματος, όπως η Merrill Lynch (κατέρρευσε και εξαγοράστηκε από την Bank of America) και η Lehman Brothers, και εδώ αρχίζει ένα άλλο παιχνίδι, αφ' ενός της εξαγοράς μικρότερων μονάδων από τις μεγαλύτερες (συγκεντροποίηση κεφαλαίου) και αφ' ετέρου της κρατικής εξαγοράς ή απλής χρηματοδότησης από τον κρατικό προϋπολογισμό τραπεζών, για να αναπληρώσουν τις ζημιές από την «κρίση». Σε όλο το διάστημα από τον Ιούλιο του 2007 ως σήμερα, Κράτη και Κρατικές τράπεζες χρηματοδοτούν ιδιωτικούς τραπεζοπιστωτικούς και ασφαλιστικούς οργανισμούς (όσους δεν απορροφήθηκαν από τους μεγάλους οργανισμούς του Συμπλέγματος), για να αναπληρώσουν τις απώλειές τους από την Κρίση, με ποσά που έφθαναν ως το τέλος του 2008 τα 3 τρισεκατομμύρια δολάρια, τα οποία βέβαια είναι κρατικά χρήματα φορολογουμένων.

Όταν ξέρουμε ότι αφ' ενός η ζημιά από τα subprimes υπολογιζόταν στις ΗΠΑ τον Μάρτιο του 2008 σε 400 δισεκατομμύρια δολάρια (αργότερα το υπολόγισαν σε 2 τρις)[18] και ο όγκος των συναλλαγών στο Χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης ήταν 4 τρισεκατομμύρια, και αφ' ετέρου τα subprimes δεν αφορούσαν μόνο δάνεια κατοικίας, είναι φανερό ότι η Κρίση, μπορεί να ξεκίνησε από τα επισφαλή δάνεια κατοικίας στις ΗΠΑ, αλλά ουσιαστικά πρόκειται για την «πλασματική οικονομία του Χρηματιστηρίου»: σίγουρα οι δανειολήπτες δεν χρωστούν 2 τρισεκατομμύρια, αλλά το ποσό αυτό είναι εκείνο στο οποίο έγινε η τελευταία πώληση των πακέτων των επισφαλών δανείων, των subprimes. Πρόκειται δηλαδή για καθαρά πλασματική τιμή, χρηματιστηριακού παιχνιδιού. Το θέμα είναι αυτό ακριβώς, τα κάθε είδους «τοξικά ομόλογα» που κυκλοφορούν στο Χρηματιστήριο, ιδιωτικά, τραπεζικά και κυρίως κρατικά, κερδοσκοπικά αποκτούν **μια πλασματική αξία στο Χρηματιστήριο που δεν έχει αντίκρυσμα με ό,τι αντιπροσωπεύει το ομόλογο**, καθιστώντας το «τοξικό», με ό,τι τελικά αυτό συνεπάγεται.

Να σημειώσουμε ότι υπολόγιζαν ότι το χρέος των ΗΠΑ εκτιμάται ότι θα φθάσει το 2014 στα 13,6 τρισεκατομμύρια δολάρια και το 2015 στα 19,6 τρις δολ. και οφείλεται τόσο στο έλλειμμα του εμπορικού τους ισοζύγιου, όσο και στις κρατικές παροχές στο Χρηματοπιστωτικό Σύμπλεγμα για τη διάσωσή του (τράπεζες και οργανισμούς που οδήγησε σε πτώχευση η Goldman Sachs για παράδειγμα) ή για την ισχυροποίηση του τραπεζοπιστωτικού συστήματος όπως τα ευνοϊκά δάνεια στην εν λόγω Τράπεζα για να «καταπιεί» τους αντιπάλους της! Το γιατί έλαβε κρατικά δάνεια η Goldman Sachs και όχι οι άλλες, είναι γνωστό: υψηλόβαθμα στελέχη της, όπως ο γνωστός Πώλσον, κατείχαν ανώτατες κυβερνητικές θέσεις, πολύ απλό… Στη μαρξιστική ορολογία αυτό έχει όνομα και λέγεται: ΚΜΚ[19]

Το φαινόμενο της εμπορευματοποίησης της Κατοικίας είναι παγκόσμιο, από τις ανεπτυγμένες χώρες, π.χ. τις ΗΠΑ, ως τις περιφέρειες του Καπιταλιστικού Συστήματος, όπως στη χώρα μας. Οι ιδιομορφίες όμως που υπάρχουν είναι πολλές και εξαρτώνται από τις ιδιαίτερες ιστορικές συνθήκες κάθε χώρας.

Κατ' αρχάς, πρέπει να διευκρινιστεί ότι δίπλα στις τυπικά εμπορευματοποιημένες κατοικίες, υπάρχουν ταυτόχρονα και άλλες μορφές, που ενέχουν ή όχι σε έναν βαθμό την εμπορευματοποίηση έμμεσα, όπως επίσης πρέπει να διευκρινιστεί ότι υπάρχουν ιδιομορφίες ανάλογα με το κοινωνικό στρώμα στο οποίο ανήκει η κατοικία στη συγκεκριμένη χώρα. Έτσι έχουμε συνολικά[20]:

- μονοπωλιακές εταιρείες κατασκευής και εμπορίας κατοικιών για μεσαία και ανώτερα εισοδήματα, όπως στις ΗΠΑ, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Ελβετία[21] - σε μικρό βαθμό και στην Ελλάδα, με μεμονωμένα παραδείγματα κυρίως σε εξοχικούς οικισμούς.
- μικρές κατασκευαστικές εταιρείες που κατασκευάζουν και εμπορεύονται κατοικίες με το σύστημα της αντιπαροχής, όπως π.χ. στην Ελλάδα.
- αυτοστέγαση, όπου το κύριο σημείο είναι η εμπορευματοποίηση της γης, κυρίως εκεί η δόμηση είναι παράνομη, τα γνωστά μας "αυθαίρετα", λύση που ευδοκιμεί στην Ελλάδα αλλά και σε πολλές άλλες μεσογειακές χώρες, σε συνθήκες κατώτατου, στοιχειώδους πρότυπου διαβίωσης.
- αυτοστέγαση σε κατειλημμένα εδάφη, σε συνθήκες που είναι στα όρια του λούμπεν-προλεταριάτου· η λύση αυτή πραγματοποιείται συνήθως σε χώρες του τρίτου κόσμου (φαβέλλες στην Λατινική Αμερική, Αφρική, Ινδίες, ΝΑ.Ασία[22]).
- Παροχή στέγης μέσω κρατικής μέριμνας, συνήθως αποκεντρωμένη στην Τοπική Αυτοδιοίκηση. Λύση που δόθηκε σε χώρες που είχαν έντονα προβλήματα για το καθεστώς κυρίως στον Μεσοπόλεμο, και που η άρχουσα τάξη σε μια τακτική υποχώρηση έλυσε σχεδόν ολοκληρωτικά το πρόβλημα της στέγης (ποιοτικά και ποσοτικά). Πραγματοποιήθηκε σε μια σειρά από χώρες της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης (Αυστρία, Γερμανία, Σκανδιναβικές χώρες, Μ.Βρετανία)[23].
- Παρόμοια παροχή στέγης σε εργατικές μάζες έγινε και στην Ολλανδία ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα, με οργάνωση στους Δήμους και σχεδιασμό, και αποτελούν τα επιτεύγματα της γνωστής «Σχολής του Άμστερνταμ»[24].
- Ειδική περίπτωση, με ισχυρό ιδεολογικό υπόβαθρο και στόχο, αποτελούν οι ενέργειες της Αμερικανικής Αποστολής εν Ελλάδι μετά το 1945, όπως πολύ ενδελεχώς έχει αναλύσει η Κωνσταντίνα Κάλφα[25] και γι’ αυτό αναλύονται στη συνέχεια στο οικείο κεφάλαιο των ιδεολογικών βάσεων της κατοικίας.

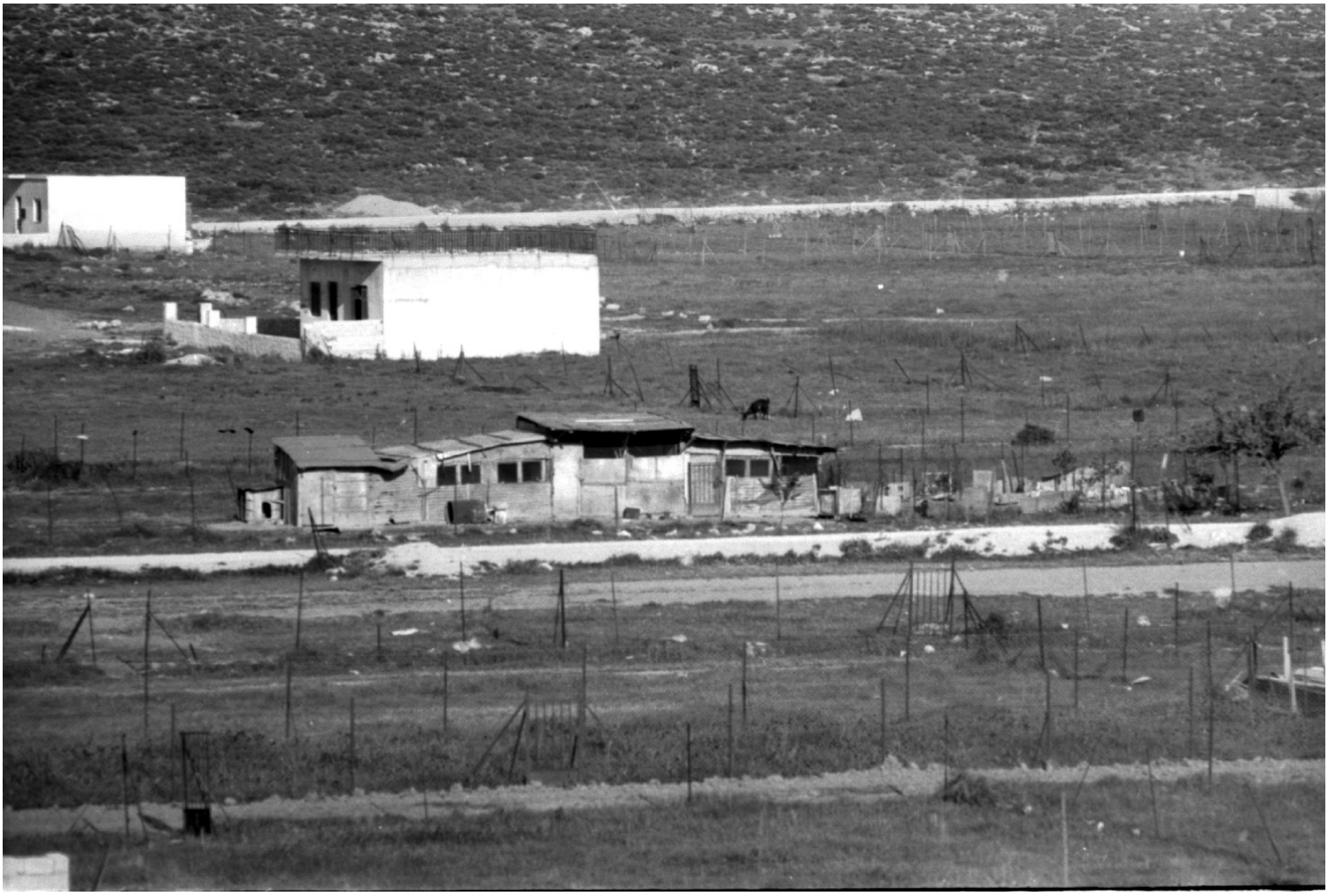

007. Η «αθηναϊκή πολυκατοικία» της αντιπαροχής -η πλήρως εμπορευματοποιημένη κατοικία (φωτ. του συγγρ.)

008. Η εμπορία γης και κατοικίας, η γνωστή μας «αυθαίρετη δόμηση» του Δυτικού Λεκανοπεδίου. Η εικόνα είναι του 1970, από το «κέντρο εμπορίας», το Μενίδι. (φωτ. του συγγρ.)

Παρόμοια «μαγαζιά» υπήρχαν στο Δυτικό Λεκανοπέδιο, στην Πειραϊκή περιφέρεια κ.α. κατά δεκάδες

009. Ζοφριά 1970, η πρώτη φάση εποικισμού. (φωτ. του συγγρ.)

010. Μενίδι, η εξελιγμένη κατάσταση λίγα χρόνια μετά (φωτ. του συγγρ.)

011. Λάγος, Νιγηρίας, τα πανάθλια σλαμς (πρβλ. τις Φαβέλες της Λατινικής Αμερικης ή τις τενεκεδουπόλεις (=Bidonvilles) των μεταναστών της Γαλλίας) (πηγή: διαδίκτυο Lagos, Nigeria).

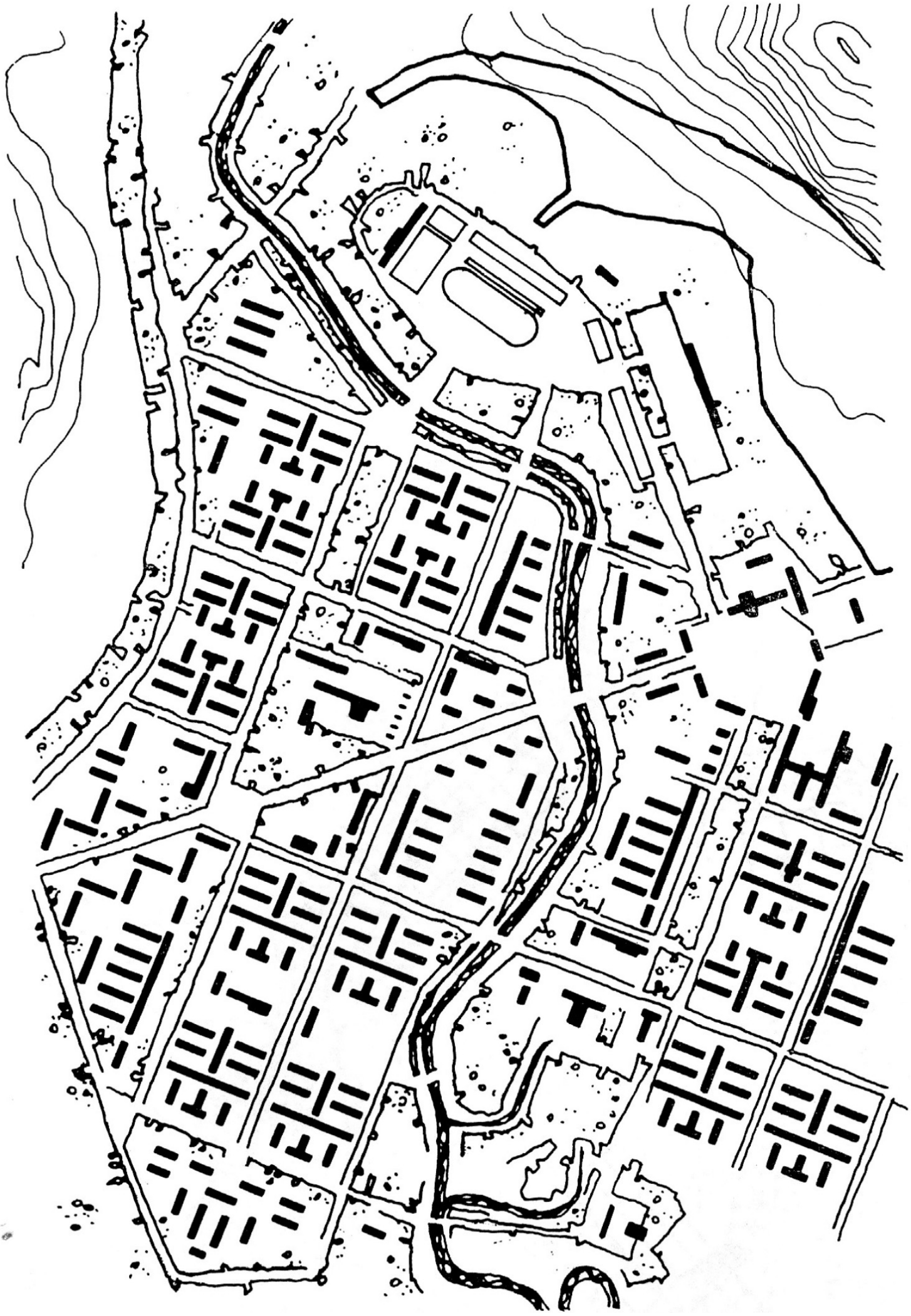
012. Η …σύνθεση των αντιθέσεων! Υπερπολυτελή διαμερίσματα με πισίνες κλπ και κάτω οι φαβέλλες…Sao Paolo Βραζιλία. (πηγή: διαδίκτυο, Sao Paolo, Favelas)

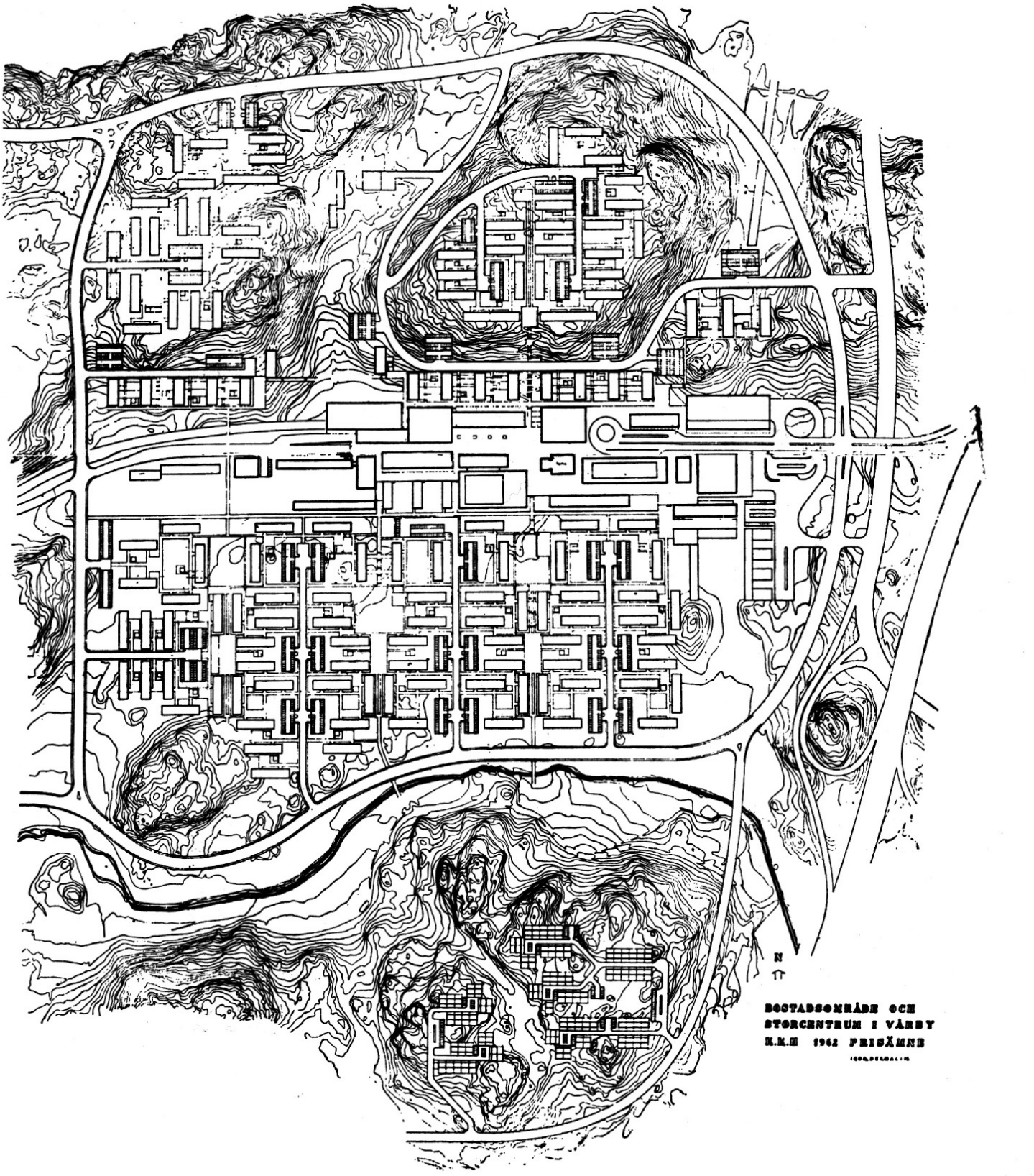
013. Σλαμς στο Dharavi, στη Βομβάη (πηγή: διαδίκτυο, Mumbai, Dharavi)

014. Παρίσι, η μεγαλύτερη Bidonville στο Boulevard Ney, εκκενώνεται από την αστυνομία…(πηγή: διαδίκτυο, Bidonvilles)

015. Wesnin, σχέδιο για το Kouznietsk. Τυπικό σχέδιο των πρώτων σοβιετικών αρχιτεκτόνων του Μεσοπολέμου, πριν ή παράλληλα με το Bauhaus (πηγή: Imre Perenyi, «die sowjetische Städtebau, dessen Anfangsabschnitt und seine Wirkung auf der universalen Städtebau», στο Berichte zur Raumforschung und Raumplanung 1975/2

016. Τυπικό σχέδιο της μεταπολεμικής περιόδου. Το σχέδιο για την σουηδική πόλη Setra Vårby του Ιγκόρ Δεργκάλιν -1962. (πηγή: Δελτίο ΣΑΔΑΣ 8-9/1962)

017. Οι τυπικές «βρετανικές νέες πόλεις» εδώ από την ταινία «Fahrenheit 451». Χρησιμοποιήθηκε πολύ εύστοχα από τον Τρυφφώ για να εκφράσει την πόλη (και την κοινωνία) ενός ζοφερού, απρόσωπου και καταπιεστικού Μέλλοντος… (πηγή: διαδίκτυο, Fahrenheit 451)

018. ΗΠΑ: πολυτελής οικισμός στο Μαϊάμι στη Florida (πηγή: Yann Arthus-Bertrand, the Earth from the Air, London 2001)

019. Πολυτελής περιοχή κατοικίας στο Λάγος της Νιγηρίας Victoria Island (πρβ. Με τα σλαμς στην ίδια πόλης στην εικόνα 011 (πηγή: διαδίκτυο Lagos, Nigeria).

Γενικά μπορεί κανείς να διακρίνει ότι, στα παραπάνω δείγματα ισχύουν όλες οι κλίμακες από την πλήρη εμπορευματοποίηση ως την κοινωνικοποιημένη κατοικία. Η ευρύτητα αυτή μας δίνει τη δυνατότητα να έχουμε γενικότερα συμπεράσματα ως προς τα ιδεολογικά θέματα που θα εξεταστούν.

4. Τα ιδιαίτερα παραδείγματα της Ολλανδίας και της Αυστρίας

Στην Ολλανδία η παροχή κατοικίας είχε ήδη ξεκινήσει από το 1910 από τον Δήμο του Άμστερνταμ, ο οποίος, σε συνεργασία με την ομάδα των αρχιτεκτόνων που αποτελούσαν τη λεγόμενη «Σχολή του Άμστερνταμ», σχεδίασε και οικοδόμησε μια σειρά συγκροτημάτων, τα πλέον ονομαστά είναι το Plan Zuid «Σχέδιο της Νότιας (περιοχής)» και το συγκρότημα de Dageraat. Οι Ολλανδοί πολεοδόμοι και αρχιτέκτονες που αποτελούσαν την Ομάδα αυτή, ήταν επίσης έντονα πολιτικοποιημένοι και οι οικιστικές περιοχές που έκτιζαν ήταν πλήρη τμήματα πόλεως. Το Plan Zuid σχεδιάστηκε το 1917 ως επέκταση της πόλης από τον αρχιτέκτονα H.P.Berlage, και οικοδομήθηκε από έξι οικοδομικούς συνεταιρισμούς σε σχέδια οχτώ αρχιτεκτόνων (Michel de Klerk, P.L.Kramer, J.H.Rinja, A.W.Weissman, Tj.Kuipers, A.Ingwersen, Gulden και Geldmaker). Μια από αυτές τις υποπεριοχές ήταν και το De Dageraat. Ο Δήμος στη συνέχεια ανέλαβε τα σχολεία, βιβλιοθήκη και δημόσια λουτρά. Οι Αρχές αυτού του εγχειρήματος ήταν καθαρές και τονίζονταν σε κάθε ευκαιρία από τη «Σχολή του Άμστερνταμ». Σε μια τωρινή εντοιχισμένη επιγραφή αναγράφεται η γνωστή φράση του Piet Krammer : «**τίποτα δεν είναι αρκετό για τους εργάτες, που δικαιούνται να χαίρονται την ομορφιά της ζωής**»

020. Η επιγραφή στο De Dageraat (φωτ. του συγγρ.)
Μετάφραση της επιγραφής: «ένα όνειρο από τούβλα. τίποτα δεν είναι ήδη αρκετό για τους εργάτες οι οποίοι ως τώρα έπρεπε να ζουν χωρίς ωραιότητα, πίστευαν ο Μίσιελ ντε Κλερκ και ο Πίετ Κράμμερ, οι αρχιτέκτονες αυτού του όνειρου από τούβλα….κάθε λεπτομέρεια είναι φροντισμένη, από τα πλαίσια των παραθύρων μέχρι τις υδρορροές. Οι γωνιακές όψεις παραπέμπουν σε ένα πλοίο με κόκκινες σημαίες που κυματίζουν… στις πίσω πλευρές δυο αντικριστοί κήποι από τους οποίους το σύμπλεγμα της κατοικίας δείχνει ένα άλλο πρόσωπο….»[26].

021. το Plan Zuid (1917) Η Γεωμετρία, η Συμμετρία και η Μνημειακότητα ήταν αποδεκτά από τους αρχιτέκτονες του Μεσοπολέμου, όπως ο Gropius[27], ο Δεσποτόπουλος κ.α., πιστεύοντας ότι εκφράζουν Κοινωνίες σε ισορροπία και ακμή…(πηγή του σχεδίου: Amsterdam, planning and development, έκδοση του Amsterdam Physical Planning Department , Amsterdam 1983

Οι οικισμοί αυτοί δεν ξεχωρίζουν από τη λοιπή πόλη, δεν έχουν τίποτα να κάνουν με τις κατά στοίχους «λαϊκές πολυκατοικίες» του Bauhaus και των σοβιετικών. Έχουν, όπως και τα μεταγενέστερα αυστριακά Wiener Superblocks, μεγάλες εσωτερικές αυλές, πολλές φορές «ανοιχτές στην πόλη», και η αυλή (binnenplaats, εσωτερική πλατεία) δημιουργεί κοινωνική ζωή για όλη την περιοχή. Είναι κτήρια μικρών μεν εμβαδών όπως αναλύθηκε, αλλά πολύ υψηλής ποιότητας, κτήρια και συνοικίες με προσωπικότητα το καθένα ξεχωριστά, χωρίς «τυποποίηση» και όχι απρόσωπα εργολαβικά γκέτο. Οι οικοδομήσεις είχαν ως βασικό υλικό τα τούβλα, με τα οποία όμως σε κάθε κτίριο σχημάτιζαν και γλυπτά έργα τέχνης.

LUTMASTRAAT
OUD-ZUID
138

022., 023. Λεπτομέρειες στα κτήρια του De Dageraat (φωτ. του συγγρ.)

024. Το εσωτερικό της περιοχής Plan Zuid, De Dageraad και άλλων οικιστικών περιοχών της Σχολής του Άμστερνταμ. Καμία σχέση με τα τυποποιημένα κτήρια-μπλοκ των σοβιετικών του ’20, του Bauhaus, των μεταπολεμικών βρετανικών new towns και των οικισμών της Neue Heimat (φωτ. του συγγρ.)

Γύρω στο 1930, άλλαξε γενικά η πολιτική και στην Ολλανδία, επικεφαλής της Πολεοδομικής Υπηρεσίας του Άμστερνταμ ανέλαβε ο Cornelius van Eesteren, σταμάτησαν οι επιχορηγήσεις στον Δήμο και η κατοικία πέρασε στα χέρια της Δημόσιας Διοίκησης ως απλή παροχή κατοικιών, απογυμνωμένη, όπως και στη Βιέννη, από το πολιτικό-ιδεολογικό της περιεχόμενο. Υπενθυμίζεται, ότι ο van Eesteren, ιδιαίτερα συντηρητικός, ήταν και (μόνιμος) Πρόεδρος των CIAM και ουσιαστικά, ανάμεσα στα άλλα, επέβαλλε και στην Ολλανδία το σύστημα της «κατά στοίχους δόμησης». Ένα από τα επιχειρήματά του ήταν ότι οι οικοδομήσεις της «Σχολής του Άμστερνταμ» «κόστιζαν πολύ», και κατά τον van Eesteren για τους εργαζόμενους ήταν αρκετή μια απλή και φθηνή στέγη και τίποτα περισσότερο –αντίθετα βέβαια από ό,τι πρέσβευαν οι επικεφαλής της «Σχολής του Άμστερνταμ»…

Στην Αυστρία, ξεκίνησε το 1918-1920 ως λαϊκό –σοσιαλιστικό Κίνημα εκ των κάτω, με τη δημιουργία -από την αριστερά πτέρυγα του Σοσιαλιστικού Κόμματος (τους λεγόμενους «Αυστρομαρξιστές»)- οργάνωσης των οικιστών σε ομάδες τύπου «σοβιέτ» που καταλάμβαναν εκτάσεις, και με την τεχνική υποστήριξη των αυστρομαρξιστών (Adolf Loos, Otto Neurath, Grete Lihotzky κ.α.) έκτιζαν οργανωμένες οικιστικές μονάδες με κομμουνιστικές Ιδεολογικές Αρχές[28]. Ο Otto Neurath στην Αυστρία από το 1918 μετείχε στο «κίνημα της κατοικίας» και ίδρυσε το 1920 την *Österreichische Verband für Siedlungs- und Kleingartenwesen* (Αυστριακή Ένωση για οικισμούς και μικρούς κήπους) και το 1921 ίδρυσε «Σχολή Οικιστών», η οποία βοηθούσε τους οικιστές με μαθήματα, τεχνικές συμβουλές, σχέδια κλπ. Προγραμμάτισε 3000 πυρήνες σπιτιών από τους οποίους κτίστηκαν 673. Οι οικιστικές αυτές μονάδες ήταν οργανωμένες όχι απλά ως κατοικίες αλλά ως πλήρεις γειτονιές, όπου μετά από την οικοδόμηση ενός ορισμένου αριθμού κατοικιών οικοδομούσαν το «Συντροφικό Σπίτι» (Genossenschafthaus, το Σπίτι της Συντροφιάς, των «συντρόφων» με την έννοια του «σύντροφου» που έδιναν οι Ρώσοι και οι Γερμανοί κομμουνιστές). Το κτήριο αυτό αποτελούσε το «κέντρο» της οικιστικής μονάδας και είχε καταστήματα, υπηρεσίες πρόνοιας και υγείας, αίθουσες συλλογικής εστίασης, χώρους διασκεδάσεων, διαλέξεων, και άλλων συλλογικών δραστηριοτήτων για παιδιά και ενήλικες κ.α. Ήταν αυτό που αργότερα οι σοβιετικοί δημιούργησαν ως «Παλάτι Πολιτισμού» και ο Δεσποτόπουλος μορφοποίησε ως το «Πνευματικό Κέντρο» του οικισμού που το θεωρούσε ως απαραίτητο στοιχείο της

κοινωνικής ζωής.

025. «Οικισμοί κατοικιών με μικρούς κήπους» Έκθεση με αρχιτεκτονικά και οικοδομικά σχέδια , ακόμη και «μακέτες 1:1 κτηρίων στο προαύλιο του Δημαρχείου της Βιέννης το 1921 (πηγή: K.Novy, G.Uhlig, Die wiener Siedlungsbewegung 1918-1934). Οι μικροί κήποι αποτελούσαν παραγωγικό τμήμα της κάθε οικογένειας για αυτοκατανάλωση αλλά και για πώληση οπωροκηπευτικών στις λαϊκές αγορές της Βιέννης.

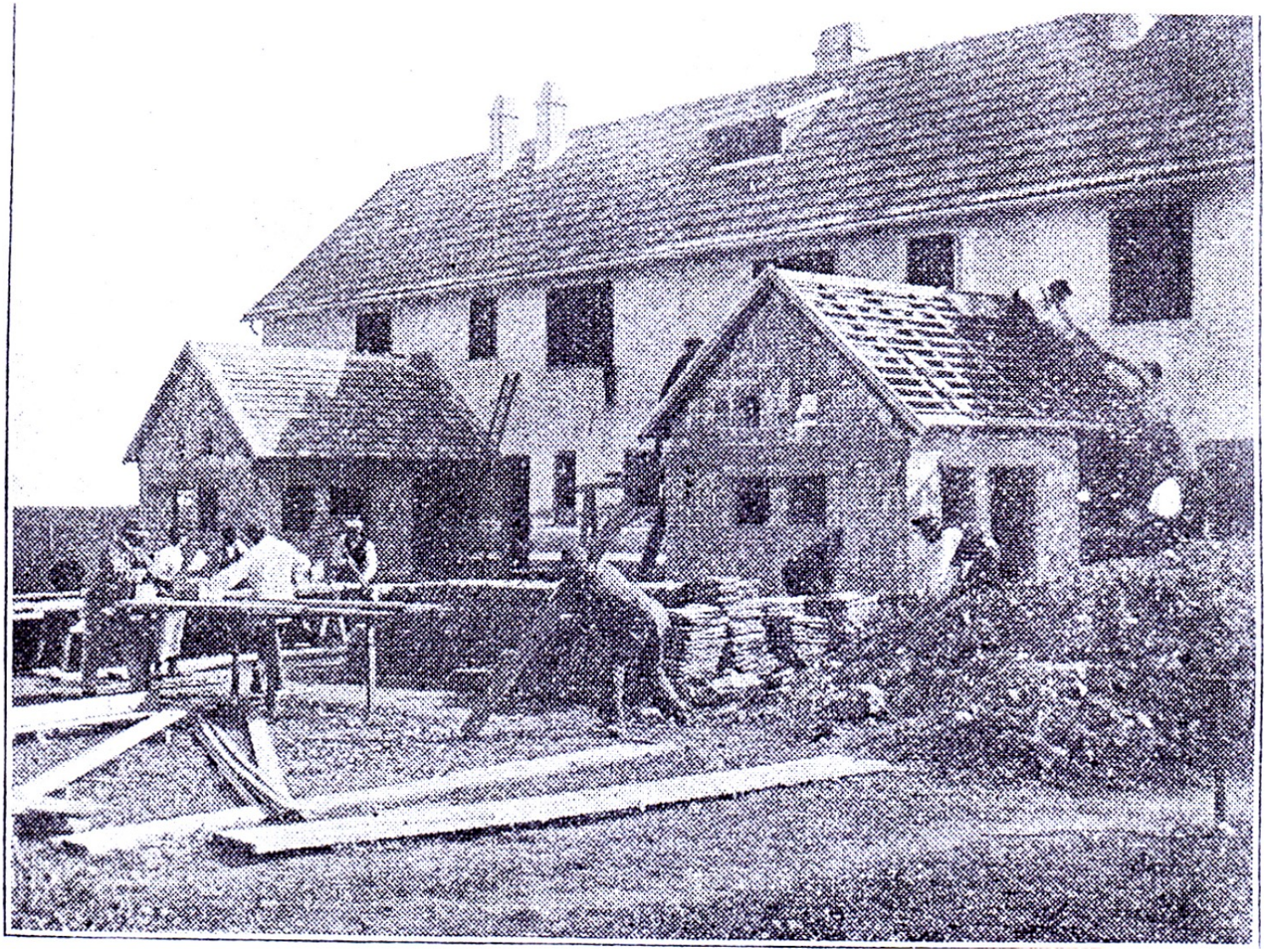
– SIEDLERSCHULE –

Auszug aus dem Kursangebot des Österreichischen Verbandes für Siedler und Kleingartenwesen:

1. Gartenstadtbewegung: Dr. Hans Kampffmeyer
3. Einführung in das Siedlungswesen: Dr. Max Ermers
5. Siedlung als Kulturproblem: Dr. Max Ermers
6. Siedlerhaus: Dr. Hans Kampffmeyer
7. Einrichtung des Siedlerhauses: Architekt Grete Lihotzky
8. Das Siedlerhaus als Erzieher: Architekt Adolf Loos
10. Wirtschaftsfragen der Siedlerbewegung: Dr. Otto Neurath
13. Sparsame Bauweise: Architekt Josef Frank
14. Lehmbau: Grader
15. Genossenschaftswesen: Wilhelm Wilhelm
19. Beamtenabbau, Volkswirtschaft und Siedlung: Adjunkt R. Schwarz

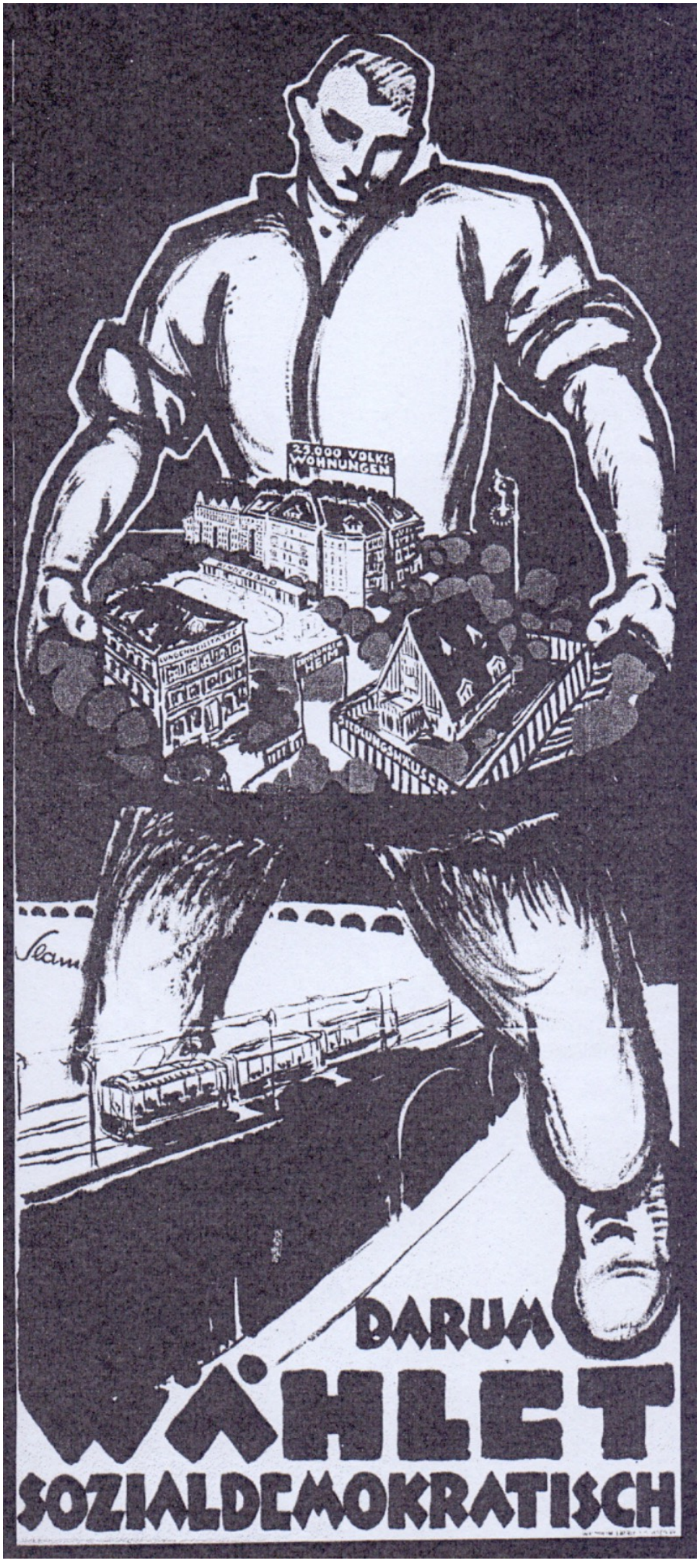
(aus: Der Siedler 1 (1921), S.125)

026. Αριστερά: Τα μέλη της «Σχολής των Οικιστών» της «αυστρομαρξιστικής» πτέρυγας του Σοσιαλιστικού Κόμματος Αυστρίας το 1921: γνωστά ονόματα όπως των Max Ermers (Θεωρία των συνοικισμών και πολιτιστικά προβλήματα), Adolf Loos (η κατοικία ως εκπαίδευση), Grete Lihotzky (ο εξοπλισμός της κατοικίας), Otto Neurath (οικονομικά προβλήματα του κινήματος κατοικίας) κ.α.

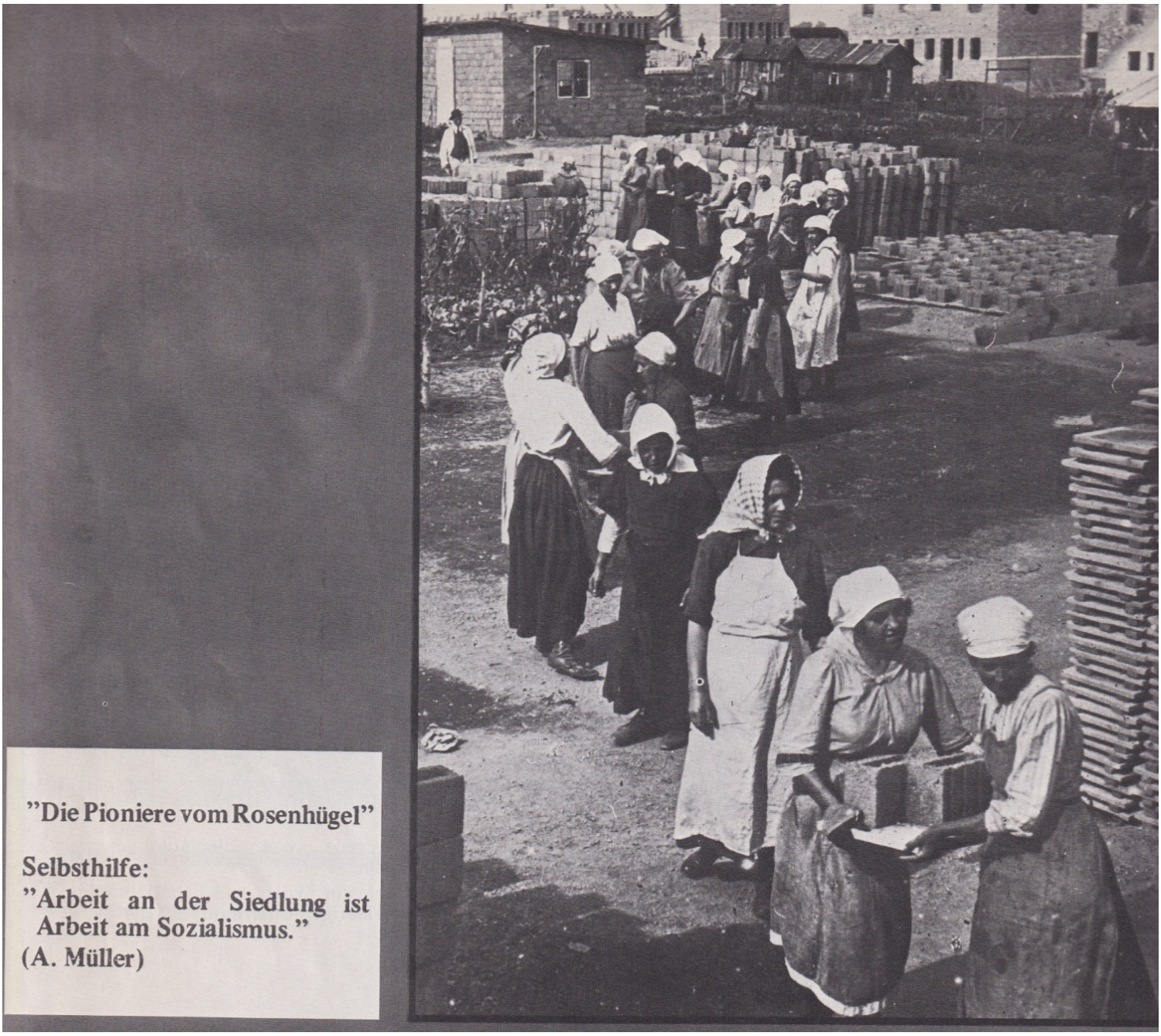

027. Δεξιά: τμήμα ενός εν σειρά συγκροτήματος κατοικιών. (πηγή K.Novy, G.Uhlig, οπ.παρ.)

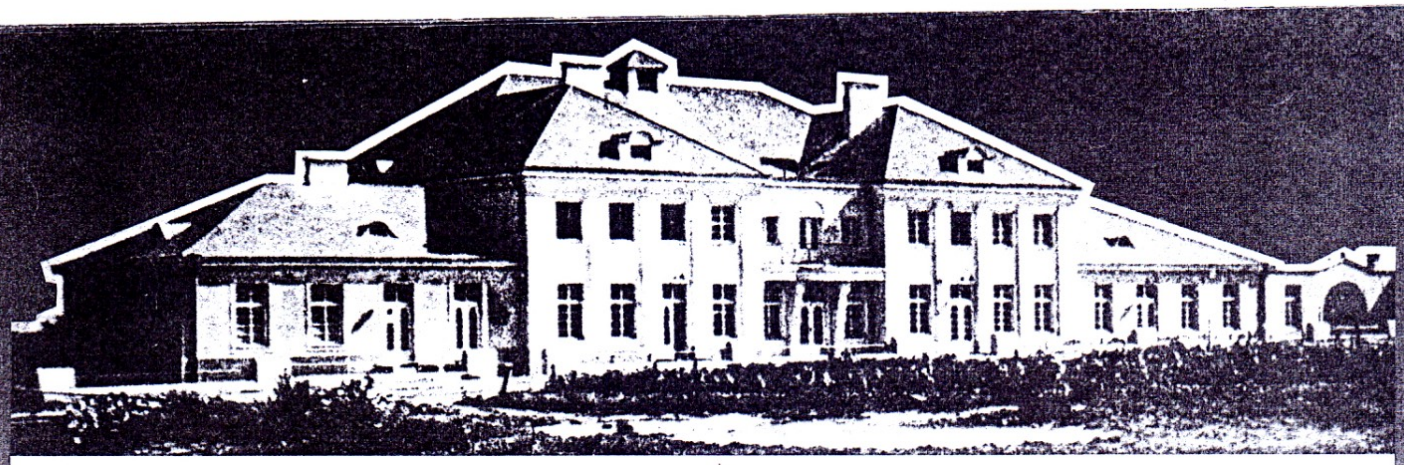

Volkswohnungen –
nicht Luxusvillen!
Lasset den
Mieterschutz
nicht demolieren!
Wählt sozial-
demokratisch!

25.000 VOLKS-WOHNUNGEN
DARUM
WÄHLET
SOZIALDEMOKRATISCH

028., 029. Και η πολιτική εκμετάλλευση του προβλήματος της κατοικίας, αφίσα του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος: αριστερά, ο εργάτης που κτίζει και στο σκοτάδι ο παραδοσιακός ορεσίβιος συντηρητικός αυστριακός με την στολή των Άλπεων και το τσεκούρι: «λαϊκές κατοικίες και όχι πολυτελείς βίλες», «αφήστε την προστασία ενοικίου να μην καταστραφεί» «ψηφίστε σοσιαλδημοκρατικά!» (πηγή K.Novy, G.Uhlig, οπ.παρ.) Δεξιά, «25.000 λαϊκές κατοικίες, γι΄αυτό ψηφίζουμε σοσιαλδημοκρατικά!» (πηγή K.Novy, G.Uhlig, οπ.παρ.)

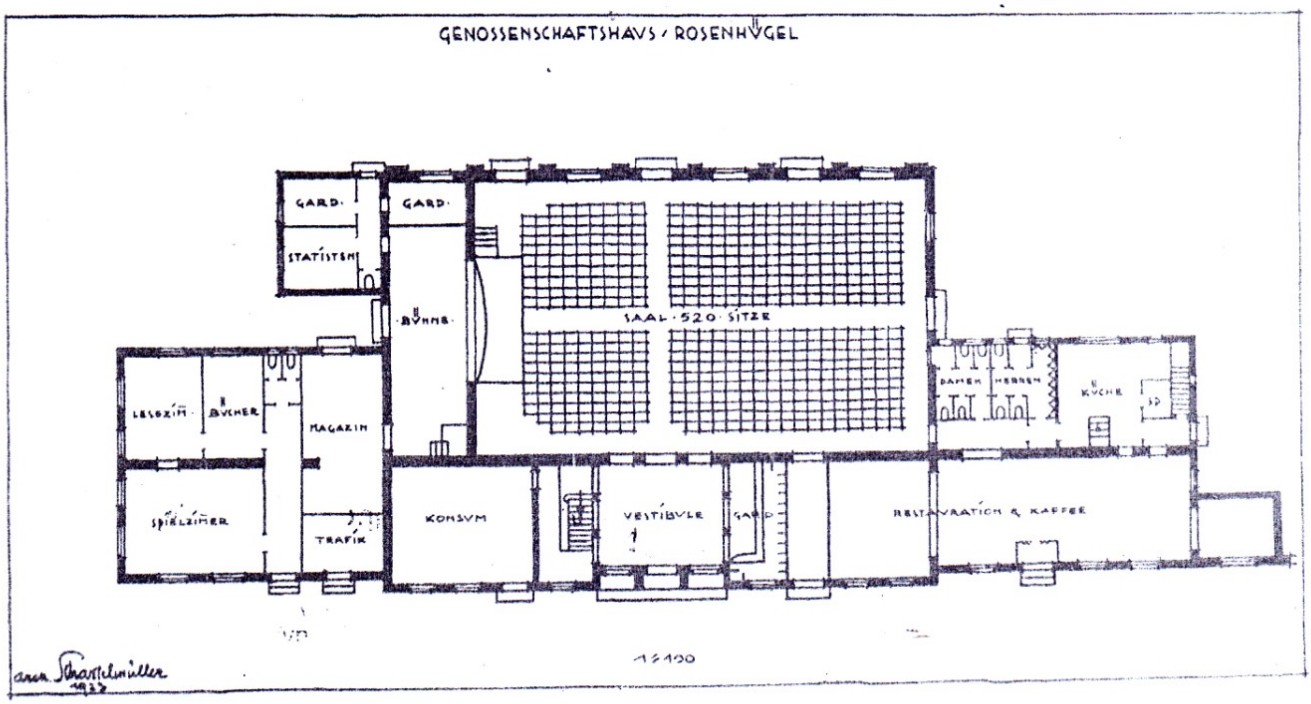
030. «οι πρωτοπόροι του Rosenhügel – αυτοβοήθεια: εργασία για τον οικισμό είναι εργασία για τον Σοσιαλισμό» Α.Μύλλερ, (επικεφαλής της ομάδας για την οικοδόμηση του οικισμού Rosenhügel το 1924). Σημειώνεται ότι χρησιμοποιείται η σοβιετική ορολογία «πιονιέρος», (=πρωτοπόρος) και όχι η αντίστοιχη γερμανική Vorgehender (αυτός που προηγείται (στη δράση, Vorgehen, η Δράση). Είναι χαρακτηριστικό ότι τη λέξη αυτή, μετά την αίγλη που απέκτησε στο νεαρό τότε σοβιετικό καθεστώς, τη χρησιμοποίησαν και οι Ναζί, -το 1940 ο Χίτλερ θέσπισε ένα παράσημο με τον τίτλο Pionieer der Arbeit, «πρωτοπόρος της εργασίας»[29]. (πηγή K.Novy, G.Uhlig, οπ.παρ.)

Das Genossenschaftshaus.

Von allem Anfang an hatte die Genossenschaft beschlossen, die Siedlung mit einem verhältnismäßig reichen Apparat kultureller und sozialer Einrichtungen auszustatten. Nicht Jeder vielleicht, wohl aber die führenden Geister der Genossenschaften fühlten klar, daß es mit dem Bau von Einfamilienhäusern und Gärten nicht sein Bewenden haben könne. Dem berechtigten Verlangen nach ruhiger und persönlicher Behausung, die der Entfaltung und Ausbreitung der Individualitäten breiten Spielraum gewährte, war durch eine Fülle von Gemeinschaftseinrichtungen das Gegengewicht zu halten, um den notwendigen Ausgleich, die Harmonie der Individual- und Sozialgefühle, durchzusetzen. Vorstand und erster Planentwerfer hatten daher von Anfang an Sorge getragen, daß genügend große Plätze für Genossenschaftshaus, Kinderheim, Kindergarten, Konsumanstalt, Bibliothek usw. reserviert blieben. Und als die Zahl der gebauten Einzelhäuser und ihrer Bewohner groß genug geworden war, um das zu bilden, was man gemeinhin »Publikum« nennt, begann man mit dem Bau des Genossenschaftshauses.

Ein Genossenschaftshaus ist das Herz und das Hirn einer Siedlung. Rathaus, Erholungsheim, Klub, Theater, Konzerthaus, Volksuniversität zu gleicher Zeit. Hier wächst der leicht zu verengende Sinn des Kleingärtners und Einfamilienhäuslers ins Soziale, Allgemeine, Bedeutsame. Die Vereinzelten werden hier zur fühlenden Gemeinschaft. Die Ideologie der Siedlung als soziale Kategorie wird hier geboren und strahlt wieder auf das Ganze und seine Teile aus. Hier ist der Sitz der freigewählten Verwaltung, der politischen Kämpfe, der Verbreitung des Wissens, der künstlerischen Erlebnisse, der Feste. Und ein hohes Maß von Geistigkeit der Wiener Siedlungsbewegung offenbart sich darin, daß für fast alle Siedlungen von Anfang an ein solches geistig-kulturelles Zentrum im Mittelpunkt der Hoffnungen stand.

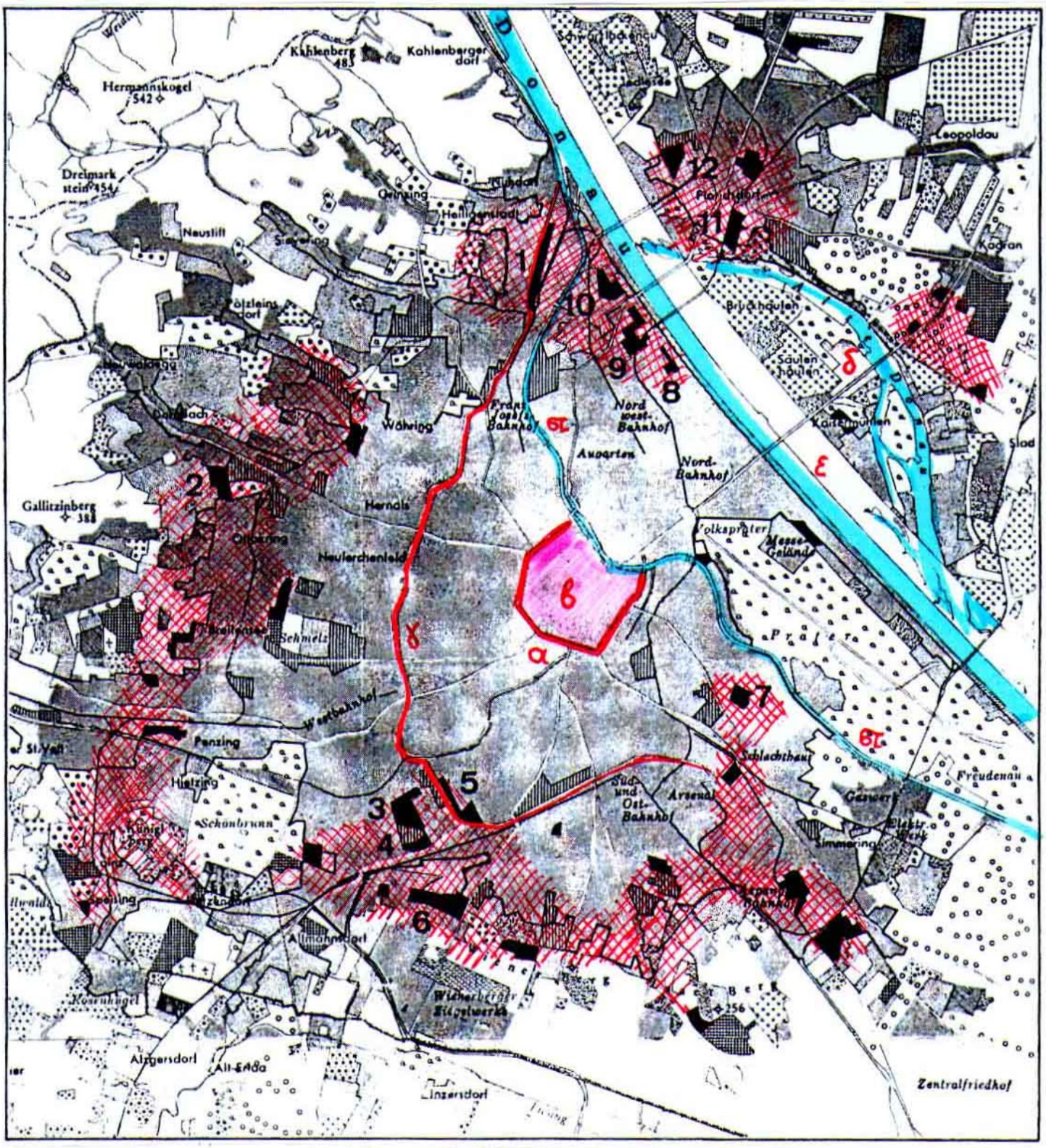
031. Το «συντροφικό σπίτι» (Genossenschafthaus) (πηγή K.Novy, G.Uhlig, οπ.παρ.) Επάνω το ιδεολογικό κείμενο για τη σημασία και τον ρόλο του, κάτω η κάτοψή του με τους χώρους δημόσιων εκδηλώσεων του οικισμού

Το «συντροφικό σπίτι» (Genossenschafthaus)

«….Πριν απ΄ όλα, αποφασίζει η Συντροφιά να εξοπλίσει τη συνοικία με ένα σχετικά πλούσιο εργαλείο πολιτιστικής και κοινωνικής εξυπηρέτησης. Όχι ο καθένας ίσως, όμως οι πνευματικοί οδηγοί της Συντροφιάς αισθάνονταν καθαρά ότι με την οικοδόμηση μονοκατοικιών και κήπων δεν θα μπορούσαν να έχουν κλείσει τις επιδιώξεις τους. Τις σωστές απαιτήσεις για ήσυχη και προσωπική κατοίκηση, η οποία εξακολουθεί με το ξεδίπλωμα και την επέκταση της ατομικότητας να έχει πλατιά περιθώρια, ήταν, μέσω της ύπαρξης μιας γεμάτης από συλλογικές εξυπηρετήσεις, το αντίβαρο για την αναγκαία ισορροπία, η αρμονία της ιδιωτικής και της κοινωνικής αίσθησης. Οι επικεφαλής και οι πρώτοι σχεδιαστές είχαν γι΄αυτό από την αρχή τη φροντίδα να κρατήσουν ικανοποιητικά μεγάλους χώρους για «συντροφικό σπίτι», παιδικούς σταθμούς, νηπιαγωγεία, αγορές, βιβλιοθήκες κλπ. Όταν ο αριθμός των κτισμένων μονοκατοικιών και των κατοίκων γινόταν μεγάλος, και εμφανιζόταν (διαμορφωνόταν) το λεγόμενο publikum, άρχιζαν την οικοδόμηση του «Συντροφικού Σπιτιού».

Ένα συντροφικό σπίτι είναι η καρδιά και ο νους του οικισμού, δημαρχείο, χώροι αναψυχής και διασκέδασης, λέσχη, θέατρο, αίθουσα συναυλιών, λαϊκό πανεπιστήμιο παράλληλα. Εδώ αναπτύσσεται το εύκολο σε στενότητα πνεύμα των μικροκηπουρών οικιστών σε μονοκατοικίες, σε Κοινωνικό, Γενικό, Σημαντικό. Οι απομονωμένοι οδηγούνται εδώ σε πλήρη κοινωνία. Η ιδεολογία των οικιστών ως κοινωνική κατηγορία γεννάται εδώ και ακτινοβολεί στο Σύνολο και στα Μέρη του. Εδώ είναι η Έδρα της ελεύθερης διοίκησης, των πολιτικών αγώνων, της επέκτασης της Γνώσης, των καλλιτεχνικών αποτελεσμάτων, της γιορτής. Και ένα υψηλό μέτρο από Πνευματικότητα του «Βιενέζικου κινήματος των οικιστών», είναι σαφές σ' αυτό ότι για σχεδόν όλους τους οικισμούς ένα τέτοιο πνευματικό-πολιτιστικό Κέντρο βρισκόταν στο κεντρικό σημείο των ελπίδων….»[30]

Επειδή η υπόθεση κινδύνευε να ξεφύγει και να πάει «πολύ αριστερά», πήρε το Σοσιαλιστικό Κόμμα την υπόθεση στα χέρια του, και έχοντας κατακτήσει εκείνη την εποχή την Εξουσία, κυρίως στον Δήμο Βιέννης, φορολόγησε έντονα τους μεγαλοϊδιοκτήτες, απαλλοτρίωσε εκκλησιαστική και άλλη μεγάλη γαιοκτησία και οικοδόμησε λαϊκή κατοικία σε μεγάλο αριθμό, είναι κατ' αρχήν τα γνωστά «Μεγάλα Συγκροτήματα» (Wiener Superblocks)[31]. Όμως, αργά αλλά σταθερά οι οικισμοί στην Βιέννη απογυμνώνονταν από το έντονο πολιτικό πλαίσιο που είχαν στις πρώτες φάσεις τους και μετατρέπονταν σε απρόσωπες περιοχές κατοικίας και μόνον, χωρίς οργανωμένη κοινωνική και πολιτική ζωή. Πάντως, ειδικά στη δεύτερη φάση των Wiener Superblocks, αφ' ενός η κοινωνική σύνθεση των κατοίκων ήταν αμιγείς εργατικές μάζες, αλλά και από την άλλη μεριά είχαν παραμείνει αρκετά στοιχεία της πρώτης, πολιτικοποιημένης περιόδου. Για τους λόγους αυτούς, τα μεγάλα αυτά συγκροτήματα τα οποία ήταν κυκλικά γύρω από την πόλη, ονομάστηκαν das rote Wien, η κόκκινη Βιέννη.

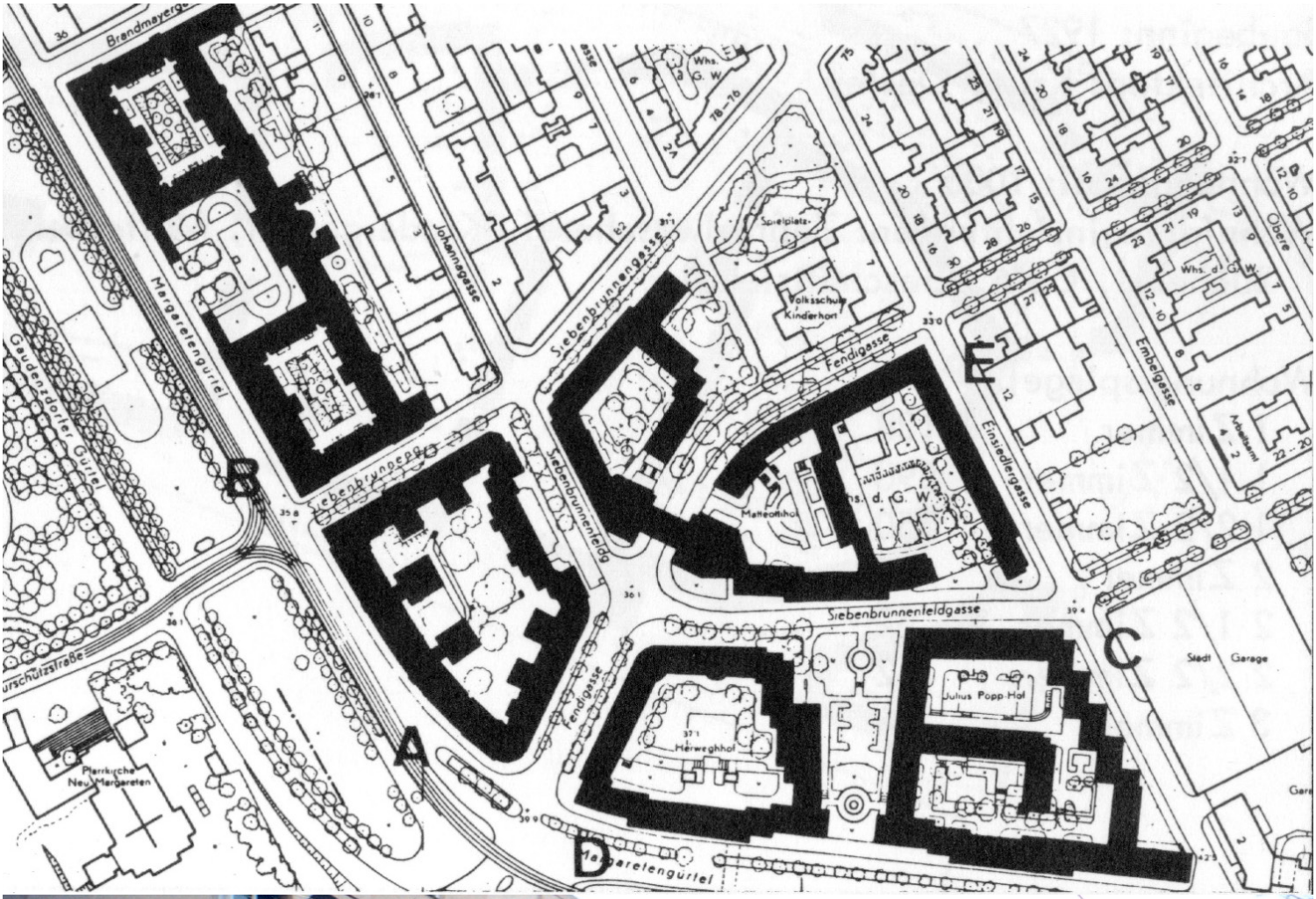
1. Karl Marx Hof
2. Sandleiten
3. Bebelhof, Liebknechthof, ...
4. Fuchsenfeldhof
5. Reumannhof, Mateottihof ....
6. Washington hof
7. Rabenhof
8. Beerhof...
9. Otto Haas Hof...
10. Engelsplatz
11. Peul Speiser Hof
12. Karl Seitz Hof

α. Ring
β. ιστορικό κέντρο
γ. Guertel

δ. παληός Δούναβις
ε. νέος Δούναβις
στ. Donaukanal

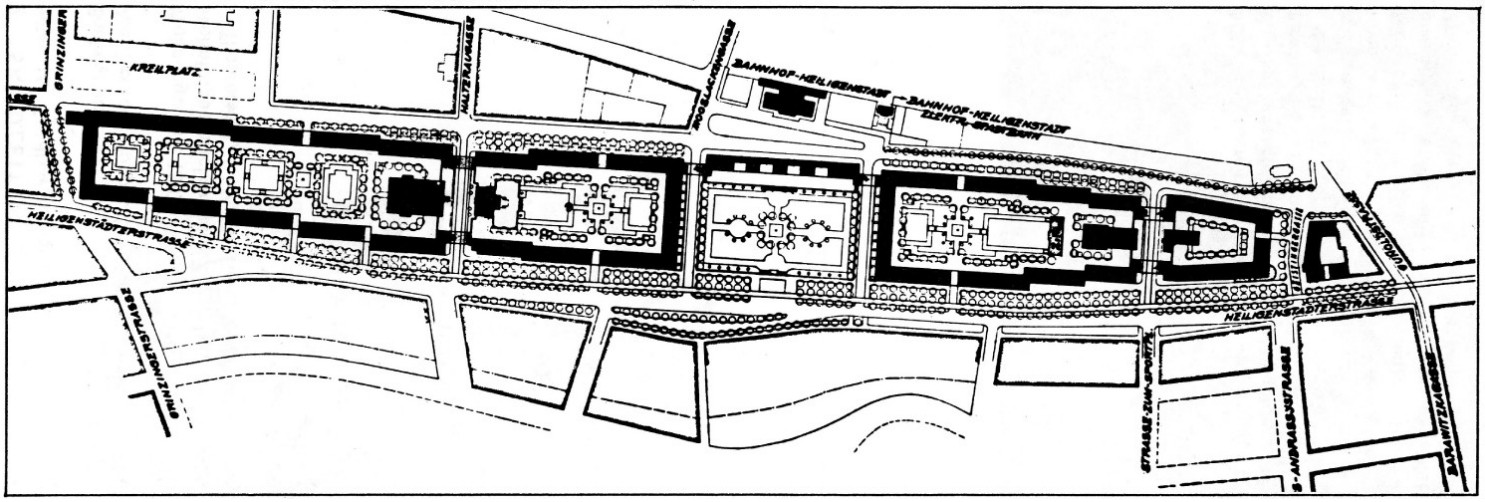
η κόκκινη Βιέννη
(rote Wien ή rote Zone)

032. Βιέννη, τα μεγάλα συγκροτήματα του Μεσοπολέμου, τα WienerSuperBlocks και η δημιουργία της «κόκκινης Βιέννης», das rote Wien (πηγή: O.M.Ungers, J.Schlandt, die wiener Superblocks,...οπ.παρ. με προσθήκες του συγγρ.)

Brandmayergasse
Margaretengürtel
Johanngasse
Siebenbrunnengasse
Spielplatz
Volksschule
Kinderhort
Fendigasse
Einsiedlergasse
Embelgasse
Siebenbrunnenfeldgasse
Meneotthof
Julius Popp Hof
Herweghhof
Stadt Garage
Pfarrkirche Neu-Margareten
A
B
C
D

SERO-Med

033., 034. Το συγκρότημα Reumann-Hof στο Gürtel (εξωτερικός δακτύλιος) της Βιέννης. Τα συγκροτήματα έφερναν συνήθως ονόματα σοσιαλιστών ή και κομμουνιστών ηγετών, (Karl Marx Hof, Friedrich Englels Platz, Bebel Hof, Liebknecht Hof κ.α.) εδώ, ο Jakob Reumann ήταν ο πρώτος σοσιαλδημοκράτης Δήμαρχος Βιέννης. (πηγή σχεδίου O.M.Ungers, J.Schlandt , οπ.παρ. , φωτ. του συγγρ.)

035. Karl Marx Hof, η κάτοψη του συγκροτήματος

036. Karl Marx Hof, όψη προς τις εσωτερικές πλατείες (φωτ. του συγγρ.)

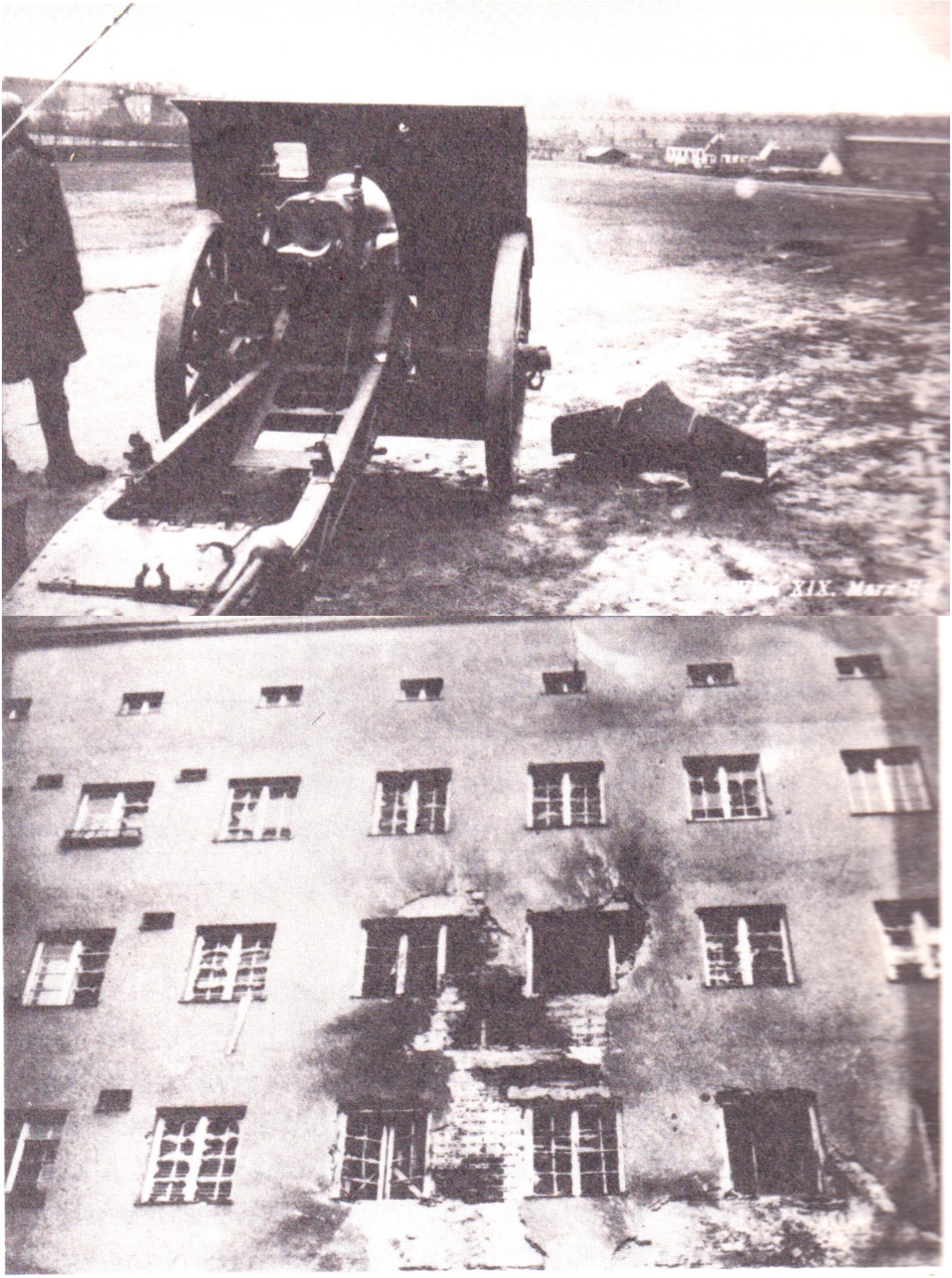

037. Εσωτερική αυλή στο συγκρότημα Fuchsenfeld Hof (Πηγή: Dagmar Keller Superblocks Versus Gartenstadte…(διαδίκτυο)

Όταν το 1934 έγινε ένα αποτυχημένο πραξικόπημα των αυστριακών ναζιστών, βασικά η αντίσταση εκπορεύτηκε από την «κόκκινη Βιέννη», και πολλά από τα συγκροτήματα αυτά κανονιοβολήθηκαν από τις δυνάμεις καταστολής.

Εκ των υστέρων, επισημάνθηκε ο αυξημένος ρόλος των μεγάλων συγκροτημάτων σε εξεγερτικές καταστάσεις, σε αντίθεση με τις παραδοσιακές εργατικές συνοικίες της Βιέννης.
Επισημάνθηκαν έτσι οι δυνατότητες που πρόσφεραν τα μεγάλα συγκροτήματα και μάλιστα στο σύνολό τους, ελέγχοντας δρόμους και περιοχές, συγκεντρώνοντας δυνάμεις οχυρωμένες σ' αυτά, και ακόμη και αρχιτεκτονικά, έχοντας μικρά παράθυρα, καλυμμένους εξώστες (τα γνωστά μας έρκερ) και άλλα γωνιακά στοιχεία, ήταν δύσκολοι στόχοι για τις δυνάμεις καταστολής.
Έλεγαν ακόμη ότι σε κάθε σημαντική γέφυρα, σε κάθε αρτηρία ή γραμμή τραμ, σε κάθε κρίσιμο στρατιωτικό σημείο, στέκεται ως αμυντικό τείχος (των εξεγερμένων) ένα WSB.

Για την αντιναζιστική εξέγερση της Βιέννης τον Φεβρουάριο του 1934 είχε λεχθεί τότε από τους πολιτικούς του Dolfuss ότι τα WSB είναι «**σημεία συγκέντρωσης εχθρικών κοινωνικών στοιχείων, τα οποία στέκονται αντίθετα στη διαφύλαξη της Δημοσίας Τάξεως[32] και γι' αυτό δημιουργούν συνεχώς αναταραχές μέσα στην ωραία μας πόλη** …»[33]

038., 039. Η Karl Marx Hof κανονιοβολισμένη το 1934 (πηγή:O.M.Ungers, J.Schlandt…οπ.παρ.)

Θα πρέπει να τονιστεί, ότι οι γενικά σοσιαλιστικές Αρχές αυτών των εγχειρημάτων (Βιέννης και

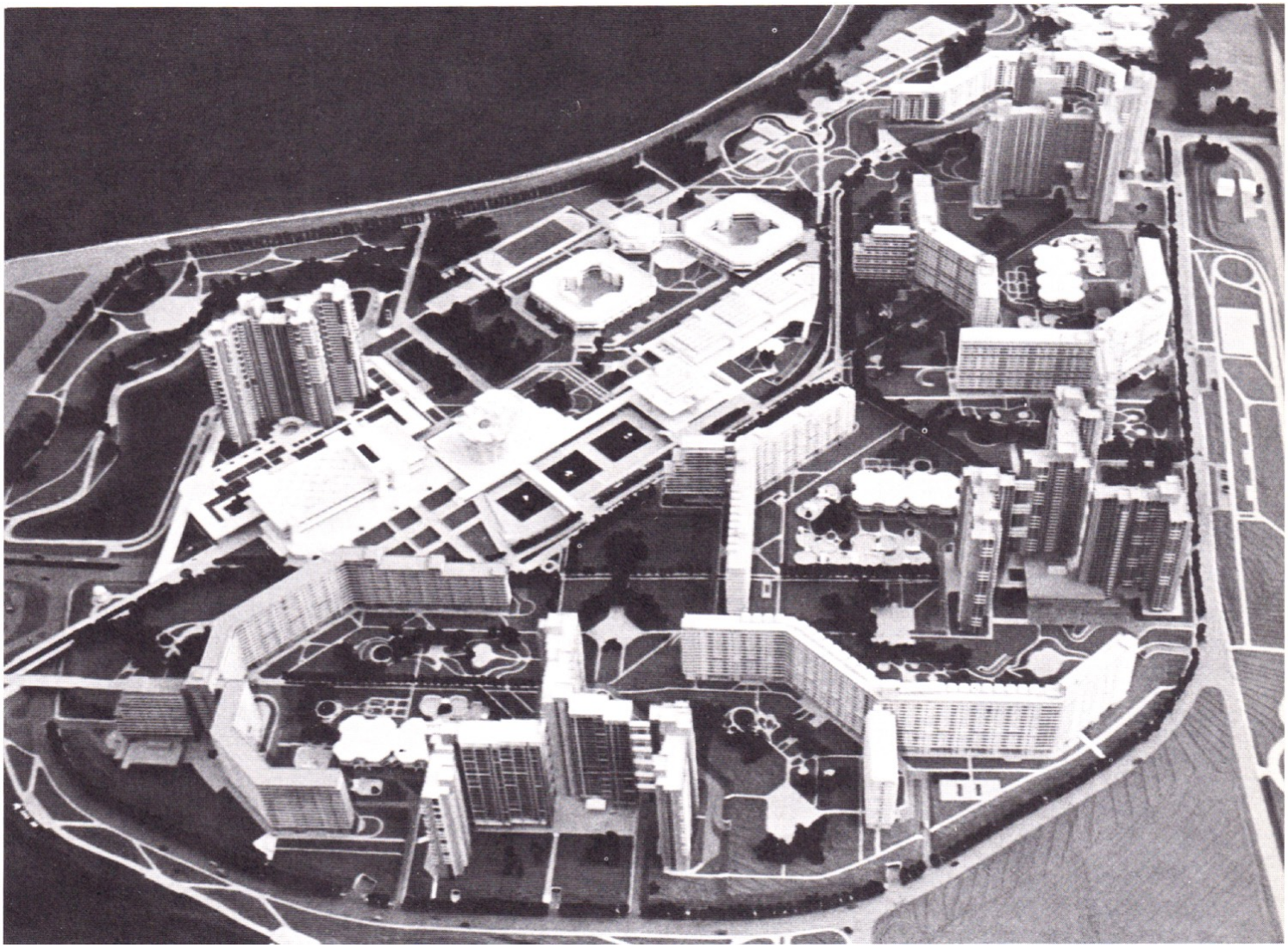
Άμστερνταμ) γενικώς αποσιωπώνται στη βιβλιογραφία. Ειδικά για το Άμστερνταμ πρέπει να σημειωθεί η συμπεριφορά της Άρχουσας Τάξης διεθνώς, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την τύχη του Αρχείου του Πίετ Κράμμερ: το 1961 που απεβίωσε ο Piet Krammer, κανένα Ίδρυμα, Μουσείο ή Πολυτεχνείο δεν ενδιαφέρθηκε για το τεράστιο Αρχείο του (έγγραφα, σχέδια, μακέτες, ζωγραφικοί πίνακές του κ.α) και κάηκαν. Η αιτιολογία των μεταγενέστερων βιογράφων του ήταν ότι «…εκείνη την εποχή (1961) κυριαρχούσε το ρασιοναλιστικό κίνημα και δεν ενδιαφέρονταν για το εξπρεσσιονιστικό έργο του Krammer…»[34], προφανώς η αιτιολογία αυτή δεν είναι καθόλου πειστική, και το έργο αυτό το έχουμε ξαναδεί πολλές φορές!! Ας θυμηθούμε τον Πλάτωνα, ο οποίος ήθελε να κάψει τα έργα των Ιώνων (υλιστών) φιλοσόφων: «…Αριστόξενος δ’ εν τοις υπομνήμασι φασι Πλάτωνα θελήσαι συμφλέξαι τα Δημοκρίτου συγγράμματα, οπόσα ηδυνήθη συναγαγείν….»[35], και δεν είναι βέβαια τυχαίο ότι έχουν διασωθεί και μάλιστα σε πολλά χειρόγραφα έργα του Πλάτωνα, ενώ των λεγόμενων «προσωκρατικών» υλιστών Ιώνων φιλοσόφων, μόνο ελάχιστα αποσπάσματα.

Να σημειώσουμε ότι, για παράδειγμα, και στη δική μας Σχολή Αρχιτεκτόνων είναι μάλλον άγνωστη ακόμη και σήμερα (2020) η «Σχολή του Άμστερνταμ», ή τουλάχιστον οι γενικές αρχές της;;;;

5. Η κατοικία στον σοσιαλισμό

Η κατοικία, σαν κύριος τομέας κοινωνικής ανάγκης, τυγχάνει από την αρχή της εγκαθίδρυσης ενός σοσιαλιστικού καθεστώτος (είτε είναι αυτό σοσιαλιστικό είτε λαϊκή δημοκρατία είτε κάποια άλλη μεταβατική μορφή) ιδιαίτερης μέριμνας και προσοχής.

Επειδή συνήθως αυτές οι χώρες έχουν στην οικοδόμηση του νέου καθεστώτος ισχυρά κοινωνικά προβλήματα κληρονομημένα από τον καπιταλισμό και οι ανάγκες σε στέγη είναι ιδιαίτερα οξυμένες, δίδεται γενικά έμφαση στην ποσοτική κάλυψη της στέγης, γεγονός που εξαναγκάζει σε χαμηλά πρότυπα εμβαδού, και σε όχι υψηλή ποιότητα κατασκευής. Από την άλλη μεριά όμως, τα πολεοδομικά πρότυπα είναι ιδιαίτερα υψηλά, και οι περιοχές κατοικίας είναι πλούσιες σε κοινωνικό εξοπλισμό: πράσινο, άλση και πάρκα, σχολεία κάθε βαθμίδας, άλλες εγκαταστάσεις κοινωνικής πρόνοιας, καθώς και πραγματοποίηση χαμηλής πυκνότητας κατοίκησης. Ακόμη, αναπτύσσονται μέθοδοι προκατασκευής που επιτυγχάνουν ταχύτητα και οικονομία στη μαζική ανέγερση συγκροτημάτων κατοικιών, συνήθως πολυώροφων.

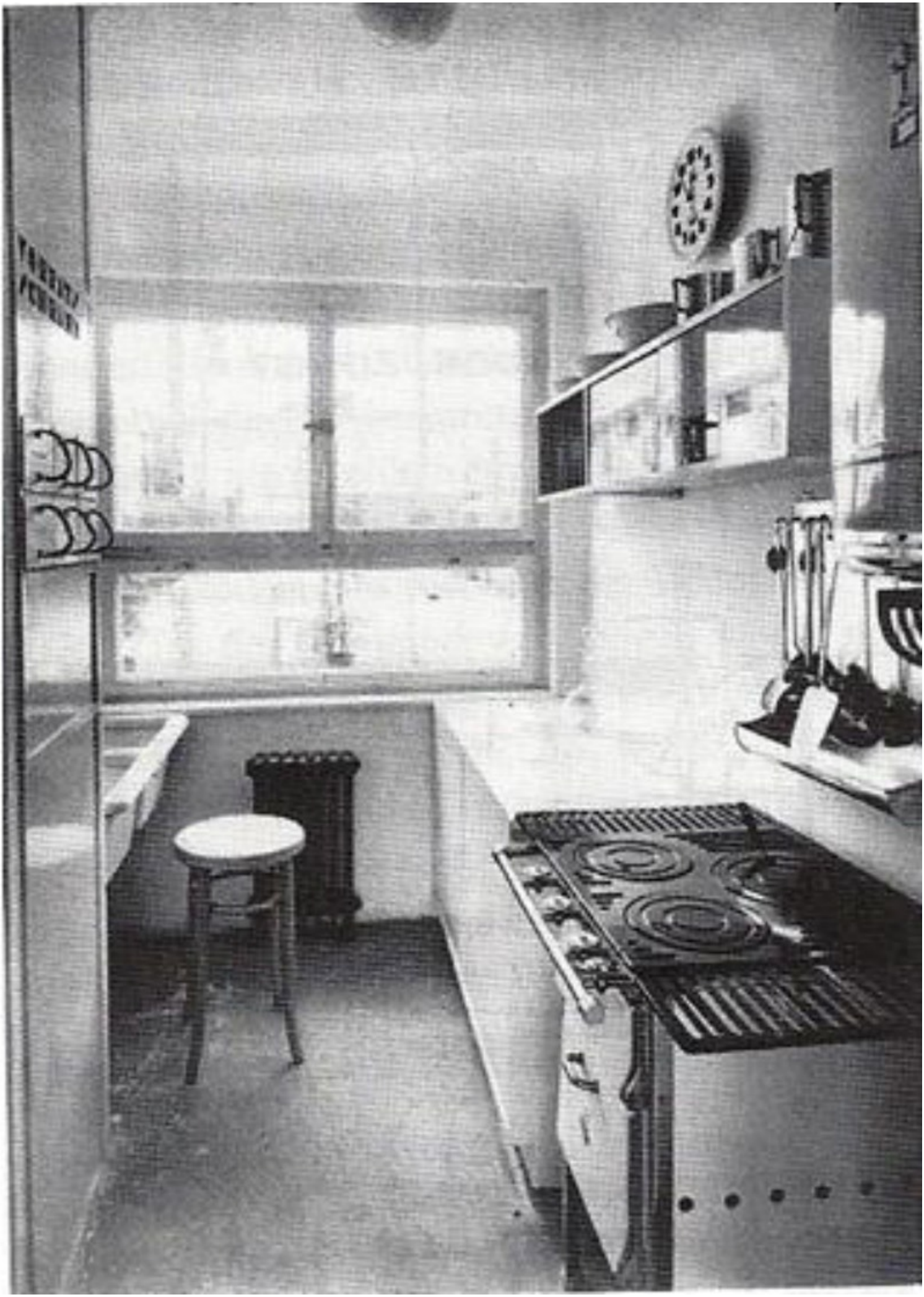
040. Μόσχα, περιοχή κατοικίας Bibirevo[36], σε συνήθη μορφολογία του ’60 (Toulouse –le Mirail, Shefield, Bijlmermeer…) η διαφορά είναι ότι εδώ υπάρχει έντονο Κοινωνικό κέντρο, σχολικές μονάδες, καταστήματα, «παλάτια πολιτισμού» κ.α. (Mikhail Possokhine, Ville faite pour l’homme, Moscou1980)

Πρέπει να σημειωθεί όμως ότι το πρόβλημα της «ελάχιστης κατοικίας» απασχολούσε Κράτη και αρχιτέκτονες τόσο στον Μεσοπόλεμο όσο και μετά. Ήδη το 1ο CIAM (συνδιάσκεψη La Sarraz, 1928) και το 2ο CIAM στην Φρανκφούρτη (1929) είχαν ως αντικείμενό τους τις «ελάχιστες διαστάσεις» στην Κατοικία, και στα πλαίσια αυτά η αυστριακή κομμουνίστρια Grete Lihotzky σχεδίασε την «κουζίνα ελαχίστων διαστάσεων», γνωστή ως Frankfurte Küche, ενώ αργότερα ο Ernst Neufert εξέδωσε το βιβλίο του Baukonstructionslehre (1936) που περιελάμβανε τις ελάχιστες διαστάσεις χώρων και αντικειμένων, και το 1950 ο Le Corbusier δημοσιεύει το Modulor όπου προσπαθεί να τυποποιήσει «στα μέτρα του Ανθρώπου» τις διαστάσεις κατοικίας και εξοπλισμού της. Βέβαια πρέπει να σημειωθεί ότι ο Le Corbusier δεν εφάρμοζε τις «ελάχιστες διαστάσεις» ούτε στο σπίτι και στο γραφείο του στο Πορτ Μολιτόρ, ούτε στις βίλες των μεγαλοαστών που σχεδίαζε όπως την βίλα Σαβουά, ή την βίλα Στάιν κ.α.[37], αλλά αυτό είναι μια άλλη ιστορία….

041. H ville Savoye του Le Corbusier, οι ανοιχτοί χώροι (πηγή: Ζαν-Λουϊ Κοέν, Λε Κορμπυζιέ, ελλ. μτφρ. Αθήνα 2006).

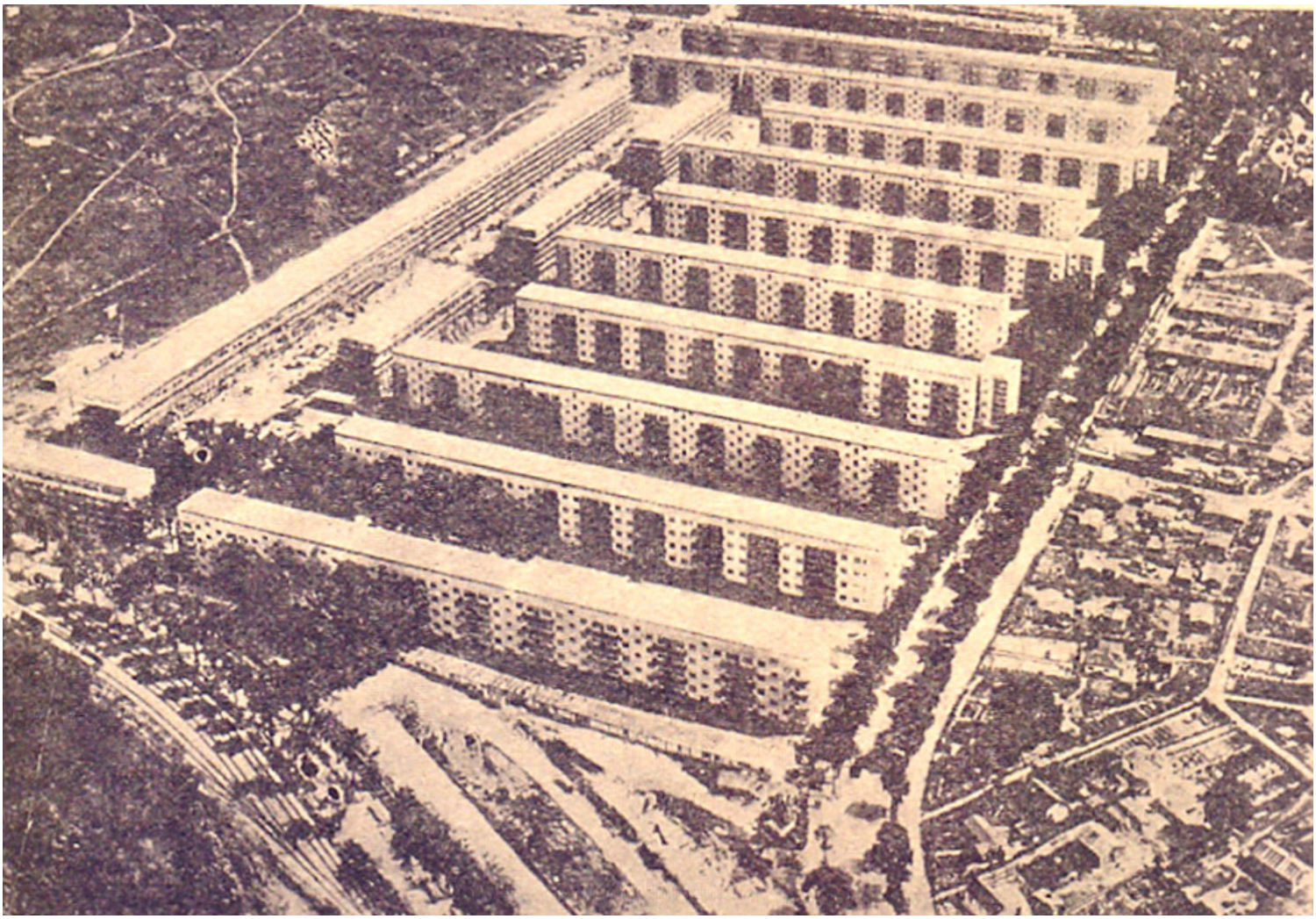

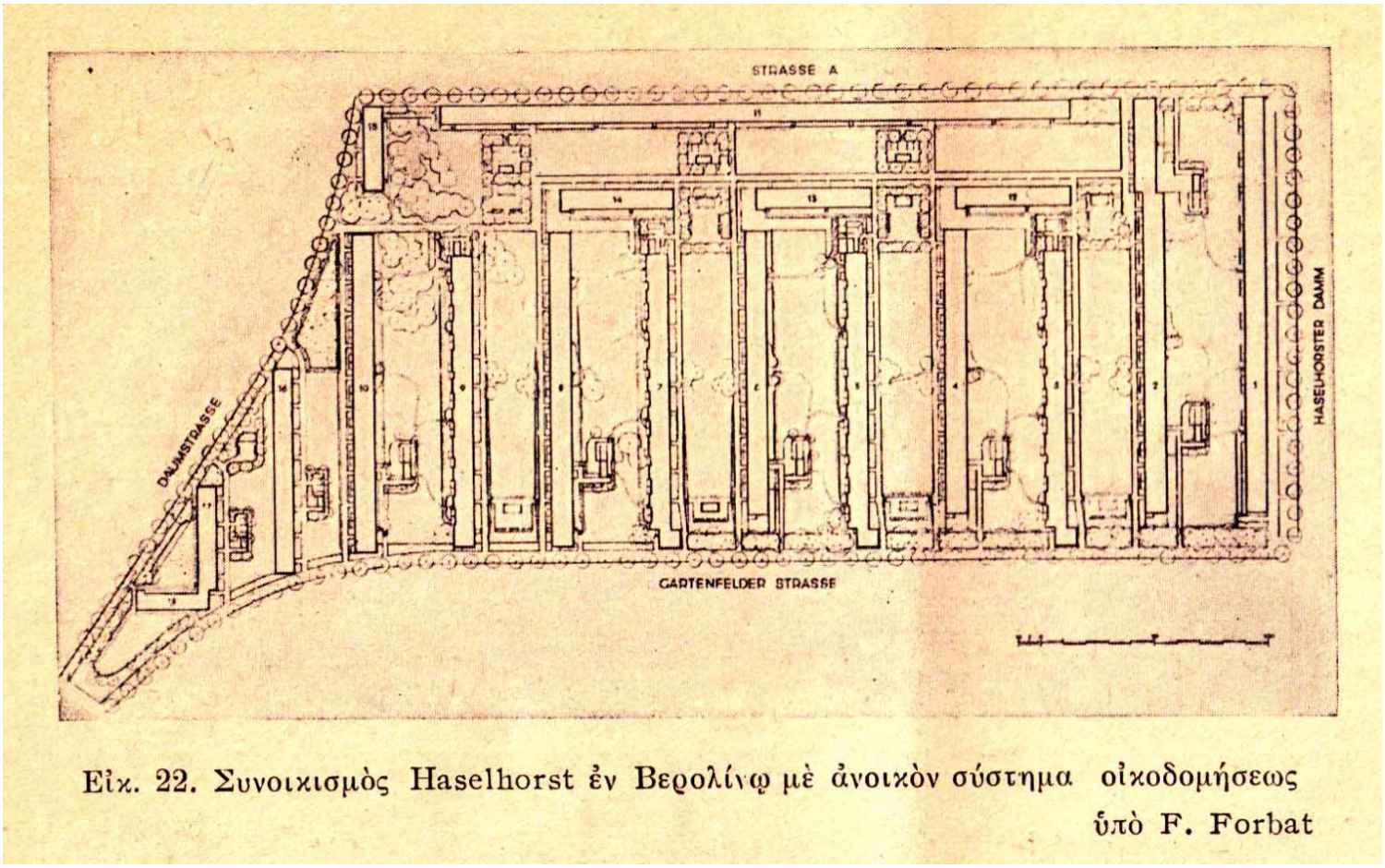
042., 043. Η ville Savoye του Le Corbusier, η κουζίνα και δίπλα η Frankfurte Küche της Grete Lihotzky. (πηγές: για την ville Savoye

Ζαν-Λουϊ Κοέν, Λε Κορμπυζιέ, οπ.παρ. για την Frankfurte Küche, διαδίκτυο).

Σημειώνεται, ότι πολλά από τα χαρακτηριστικά αυτά που έχουν αρνητικά αποτελέσματα, όπως η ομοιομορφία των συγκροτημάτων ή η ποιότητα κατασκευής, χρησιμοποιούνται για να δυσφημίσουν το όλο σύστημα και την πολιτική κατοικίας των σοσιαλιστικών χωρών, είτε από "δεξιές θέσεις" σε απ' ευθείας επίθεση κατά του σοσιαλισμού (κακή ποιότητα, στενό διαμέρισμα, κλπ.) είτε από "αριστερές θέσεις" (η ίδια ομοιομορφία που υπάρχει στη Δύση, υπάρχει και στην Ανατολή, με τους απρόσωπους οικισμούς, κλπ). Είναι βέβαια γεγονός ότι οι προοδευτικοί ή και οι κομμουνιστές όπως ο Hannes Mayer, ο Gropius, ο Forbat, ακόμη και ο Δεσποτόπουλος, σχεδίαζαν με βάση την κατά στοίχους δόμηση[38].

Σ’ αυτό πρέπει να σημειώσουμε ότι ο Fred Forbat θεωρητικοποιεί μάλιστα αυτήν τη μορφολογία[39], με το σκεπτικό της «απόλυτης ισότητας» και της «απόλυτης δημοκρατίας» σε ένα σοσιαλιστικό σύστημα: όλοι πρέπει να έχουν την ίδια θέα, τον ίδιο προσανατολισμό, τον ίδιο αερισμό, την ίδια θέση στο συγκρότημα, και βέβαια αυτό οδηγεί σε τυποποιημένη κατά στοίχους δόμηση. Κατά τον Forbat «…ισχύει η αναμφισβήτητος αρχή ότι εκάστη κατοικία κέκτηται το δικαίωμα επί εξ ίσου ευνοϊκών συνθηκών: αερισμού, φωτισμού, ηλίου και σκιάς. Εκ της αρχής αυτής προέκυψε η κατά στοίχους οικοδόμησις (υπογρ. του Forbat)…» Μάλλον όμως η θεωρία αυτή δεν έχει βάση, είναι μονόπλευρη και εξετάζει τεχνοκρατικά 1-2 παραμέτρους ενός οικιστικού συγκροτήματος, και όχι τον οικισμό στο σύνολό του με ό,τι στοιχεία τον αποτελούν, κοινωνικά, προσωπικότητας των κατοίκων, τη διαβίωση στον αστικό χώρο και τι σημαίνει «αστικός χώρος» κ.α. Δυστυχώς, οι Πολεοδομικές Αρχές που εφάρμοσαν οι (άγνωστοι στην βιβλιογραφία!) Βιεννέζοι αρχιτέκτονες των wiener Superblocks ή οι Ολλανδοί της Σχολής του Άμστερνταμ, έσβησαν πολύ γρήγορα μέσα σε ένα κλίμα αγωνιώδους για τις κυβερνήσεις και επικερδούς για τις κατασκευαστικές επιχειρήσεις, που οδηγούσε ευθέως στην απρόσωπη «κατά στοίχους δόμηση».

Εἰκ. 22. Συνοικισμὸς Haselhorst ἐν Βερολίνῳ μὲ ἀνοικὸν σύστημα οἰκοδομήσεως ὑπὸ F. Forbat

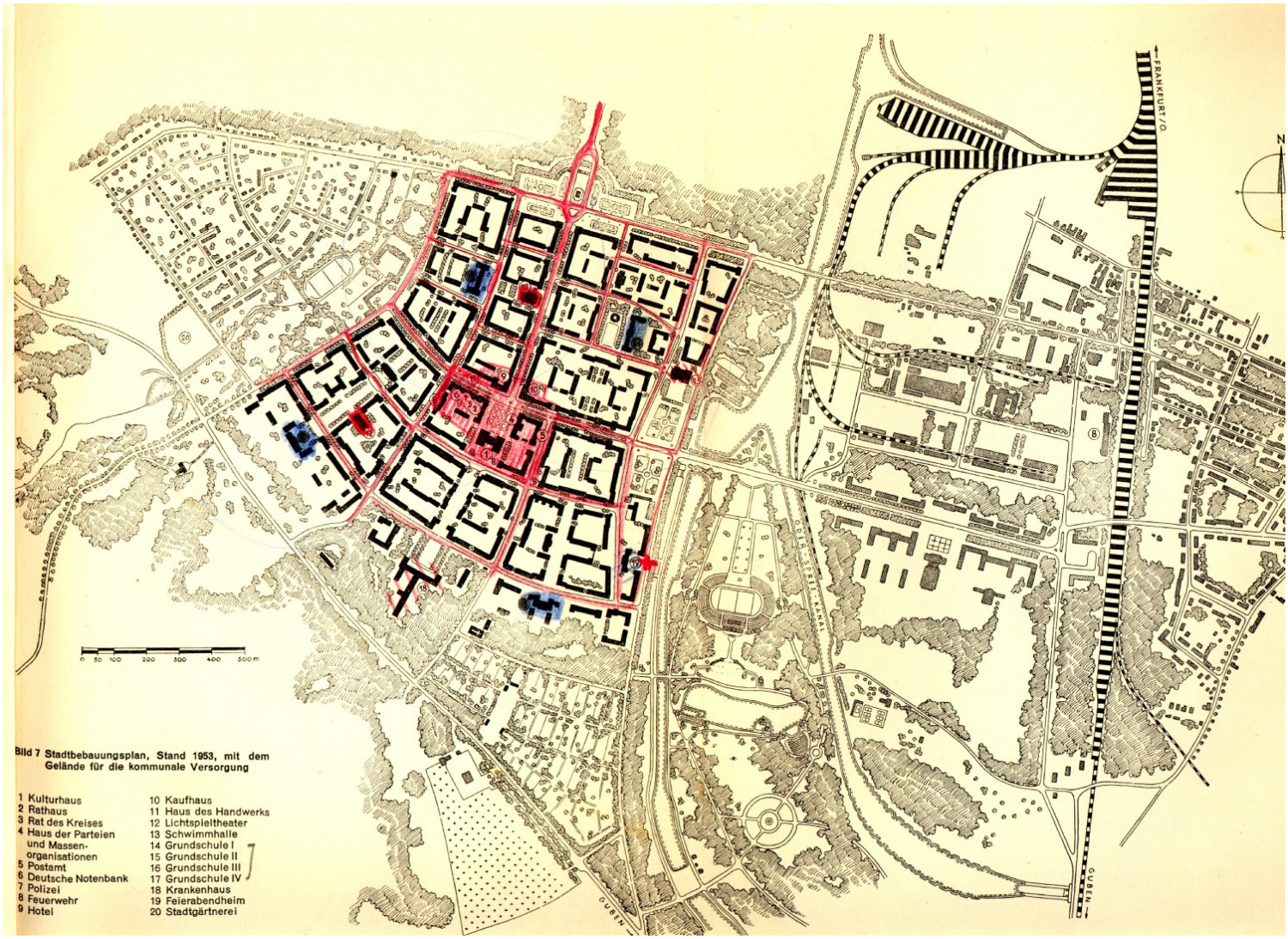
044. , 045. Fred Forbat, οικισμός Haselhorst στο Βερολίνο[40]. Η «απόλυτη δημοκρατική ισότητα» των κατοικιών οδηγεί όμως σε μάλλον ιδιαίτερα μονότονη και απρόσωπη διάταξη. (πηγή: Forbat, η οργανική πόλις, Τεχνικά Χρονικά 15 Ιουλίου 1933)

URBANISTYKA I ARCHITEKTURA NOWEJ HUTY
1949 - 1959

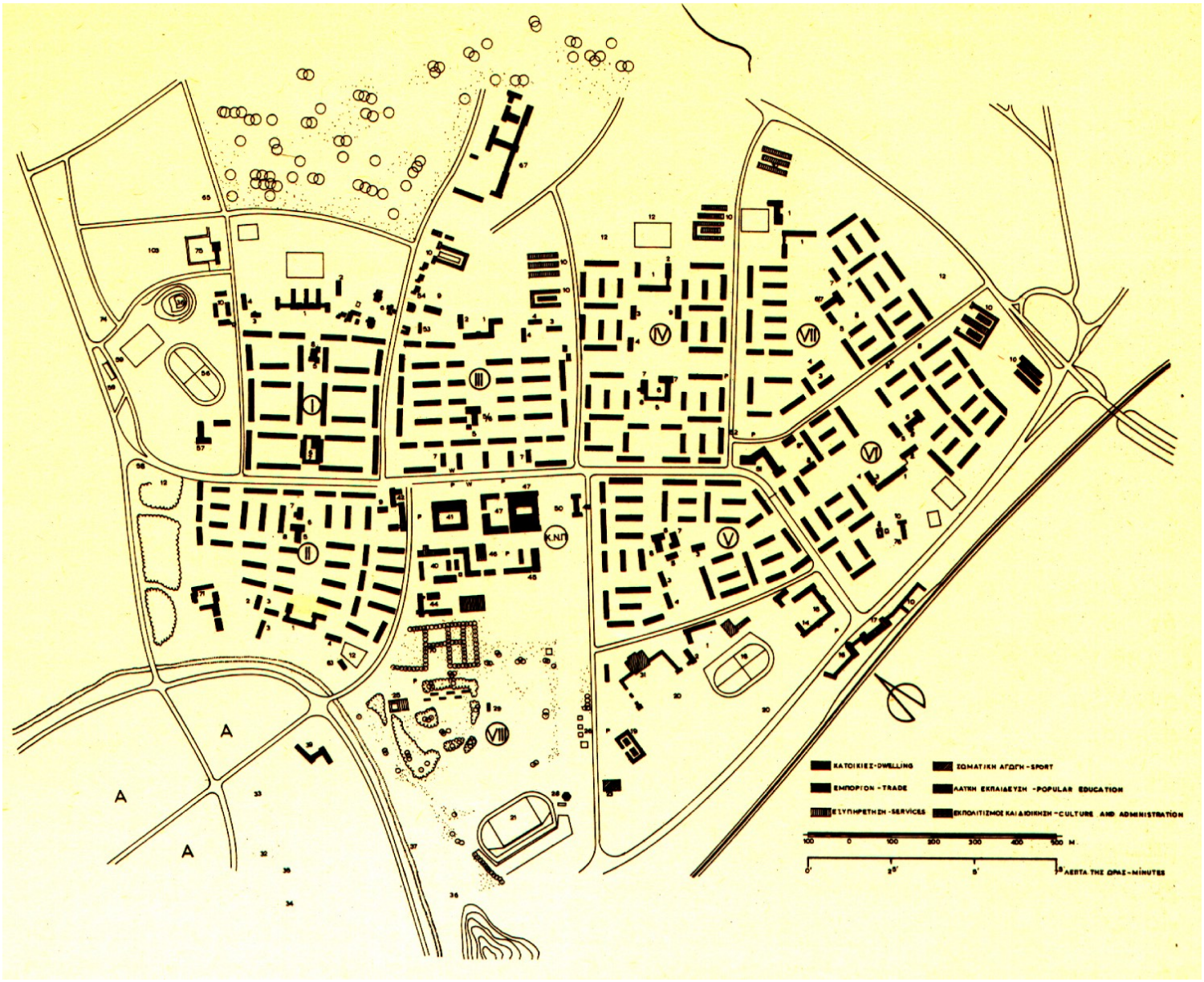
PROJEKT I REALIZACJA

046., 047. Οικισμοί Nowa Huta στην Πολωνία (1949) και Stalinstadt στην Ανατ. Γερμανία (DDR), 1952
Σχέδια πλησιέστερα στη Σχολή του Άμστερνταμ και τα μεγάλα συγκροτήματα της Βιέννης παρά στους σχεδιασμούς του Bauhaus και των πρώιμων σοβιετικών. Είναι χαρακτηριστική η Γεωμετρία, η Συμμετρία και η Μνημειακότητα, όπως και στο De Dageraat που αναφέρθηκε (πηγή: Nowa Huta, διαδίκτυο, Stalinstadt, Kurt Leucht, die erste neue Stadt in der DDR, Berlin 1957)

048. Hoyeswerda στην DDR (1957) επαναφορά στην κατά στοίχους δόμηση….(πηγή, Γρ. Διαμαντόπουλος, Hoyeswerda… Τεχνικά Χρονικά, 1/1966, επιστημονική έκδοση)

Για λίγο επέζησαν στην Πολωνία (Nowa Hutta, 1949) και την Ανατολική Γερμανία (Stalinstadt 1952) μέχρι το 1953 περίπου, αλλά μετά υποτάχθηκαν και αυτοί στις αρχές της κατά στοίχους δόμησης, (όπως π.χ.η Hoyeswerda, 1957[41]) κοινές στο Bauhaus, τους σοβιετικούς πολεοδόμους, τον Le Corbusier, τη δυτικογερμανική κατασκευαστική εταιρία Neue Heimat και τις new towns στην Μ.Βρετανία και σε όλον τον Κόσμο…[42]

Για να γνωρίζουμε για ποιο αντικείμενο μιλάμε, πρέπει να πούμε δυο λόγια για την Neue Heimat[43]. Αρχικά ήταν πολλές μη κερδοσκοπικές εταιρείες κατασκευής κατοικιών που αρχικά (1926) ανήκαν στη Γερμανική Συνομοσπονδία Συνδικάτων, (Deutsche Gewerkschaftsbund) με την διάλυσή τους το 1933 πέρασαν στο ναζιστικό κράτος στο Deutsche Arbeits Front (Γερμανικό Μέτωπο Εργασίας), ενοποιήθηκαν και έλαβαν το όνομα Neue Heimat (Νέα Πατρίδα). Μετά τον Πόλεμο επαναδραστηριοποιήθηκε με το ίδιο όνομα κτίζοντας εκατοντάδες χιλιάδες διαμερίσματα, με διευθυντή σχεδιασμού τον -γνωστό από τον Μεσοπόλεμο και το Bauhaus- αρχιτέκτονα Ernst May, και φυσικά η «κατεύθυνση σχεδιασμού» ήταν η κατά στοίχους δόμηση…

Η Neue Heimat επέζησε μέχρι τη δεκαετία του ’80, το 1986 μετά από διάφορες ιστορίες κακοδιαχείρισης κλπ διαλύθηκε.

Το χαρακτηριστικό της Neue Heimat (της δυτικογερμανικής πολιτικής κατοικίας γενικότερα) ήταν ότι έκτιζε μόνο τις κατοικίες και άφηνε τα κοινωνικά κτήρια (εμπορικά και κοινωνικά κέντρα, σχολεία, άλση κλπ) στην ευθύνη των Δήμων, οι οποίοι δεν ανταποκρίνονταν πάντα στα καθήκοντα αυτά με ό,τι αυτό σήμαινε για τις περιοχές κατοικίας της εταιρείας.

Β. ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ

0. Γενικά
Τα ιδεολογικά θέματα που είναι συνυφασμένα με την κατοικία, είναι πολλά και ποικίλα· θα εξεταστούν εδώ τα πιο σημαντικά απ' αυτά, που μπορούν να ομαδοποιηθούν στις παρακάτω κατηγορίες :

- Εκείνα που αφορούν την κατασκευή της κατοικίας με παράλληλη ενσωμάτωση των οικιστών στο Σύστημα
- εκείνα που αφορούν τη χρήση της "κατοικίας" σαν μέσο εκβιασμού υπέρ του Συστήματος και που κυρίως είναι συνδεδεμένα με την παραγωγή, απόκτηση ή χρήση (με νοίκι) της κατοικίας.
- εκείνα που αφορούν τη χρήση της "κατοικίας" σαν μέσο ενσωμάτωσης στο σύστημα· τέτοια είναι εκείνα που διαμορφώνουν συνειδήσεις, κύρια μικροαστικές, ή τουλάχιστον "αποδοχής" του Συστήματος, αλλά ακόμη και που απλώς αδρανοποιούν μάζες και τις απομακρύνουν από τους πολιτικούς αγώνες.
- εκείνα που αφορούν διάφορα ιδιαίτερα θέματα, όπως π.χ. της μορφής της κατοικίας και της πόλης, σε σχέση με το κοινωνικό σύστημα, και την ανάπτυξη ή όχι κοινωνικής συνοχής ανάμεσα στους κατοίκους.

Είναι φανερό, ότι απόλυτες διαχωριστικές γραμμές δεν μπορούμε να έχουμε στα παραπάνω, ενώ παράλληλα πολλά δρουν σε δύο ή περισσότερους τομείς. Απλά για λόγους μεθοδολογικούς γίνεται αυτός ο κατ' αρχήν διαχωρισμός.

1. η κατοικία ως κοινωνική παροχή
Η Κατοικία ως βασικό αγαθό χρήσης, σίγουρα αποτελεί έναν από τους πρώτους κοινωνικούς στόχους κάθε κινήματος ή κάθε σοσιαλιστικής κυβέρνησης, αλλά και ως δέλεαρ κάθε αντιδραστικής Εξουσίας.

Έχουμε έτσι διάφορες διακηρύξεις δεξιών ηγετών (από τον Γκαίμπελς και τον Πομπιντού ως τη Θάτσερ), που όχι μόνο υπόσχονταν (ή και προώθησαν) την παροχή στέγης, αλλά και επαίρονταν πως έτσι θα απομακρύνουν από τον Σοσιαλισμό τις μάζες.[44]

Σημειώνουμε εδώ κατ' αρχήν ότι, πρώτον οι διακηρύξεις αυτές αφορούσαν και άλλα αντικείμενα χρήσης, όπως π.χ. ΙΧ αυτοκίνητα (το Γερμανικό «λαϊκό αυτοκίνητο», Volks-Wagen, από τότε είχε την καταγωγή του) στόχευαν δηλαδή σε υποσχέσεις γενικά της βελτίωσης της ζωής των μαζών, ή και ως προς το ΙΧ αυτοκίνητο σε παροχή αγαθών που ως τότε ήταν της ανώτερης αστικής Τάξης (η Volkswagen ιδρύθηκε το 1937 με στόχο την κατασκευή ενός «λαϊκού αυτοκινήτου», Volks Wagen). Άλλωστε, ο Χίτλερ υποσχόταν μια θέση εργασίας, ένα σπίτι και ένα αυτοκίνητο για κάθε γερμανική οικογένεια (η γερμανική αντίσταση το παράφραζε ως «μια θέση εργασίας – *σε στρατόπεδο συγκέντρωσης*, ένα αυτοκίνητο – *θωρακισμένο τανκς*, και μια κατοικία – *στο δημοτικό νεκροταφείο*»….).

Δεύτερον, ότι η πολιτική αυτών των ηγετών ήταν πολύ πιο σύμπλοκη από την απλή υπόσχεση βελτίωσης του επιπέδου διαβίωσης, και ιδιαίτερα την παροχή κατοικίας[45].

Υπάρχει όμως και βαθύτερο θέμα που θα θιγεί στη συνέχεια, όχι απλά **η παροχή στέγης**, αλλά η παροχή **ατομικής ιδιοκτησίας** στη στέγη. Και αυτό είναι μια άλλη όψη του νομίσματος.
Παρ' όλα αυτά, θα πρέπει να σημειωθεί ακόμη, ότι άλλο οι διακηρύξεις και επιδιώξεις που γίνονται από την άρχουσα τάξη, και άλλο το τι κάνουν ή τι τελικά αποτελέσματα επιτυγχάνονται.

2. Η χρήση της κατοικίας σαν μέσο πρόσδεσης στο Κοινωνικό Σύστημα
α) Μέσα από τη διαδικασία παραγωγής κατοικίας

>>> Είναι τώρα η ώρα να δούμε δύο συνεχόμενα ιστορικά συμβάντα: τις ενέργειες της Αμερικανικής Αποστολής 1947-1953 και τις κατευθύνσεις της Έκθεσης Βαρβαρέσου (1952, εφαρμογή 1955 κέφ.).

Στην πρώτη περίπτωση, που μελέτησε σε βάθος η Κ.Κάλφα[46] μέσα από τα αμερικανικά Αρχεία, η Αμερικανική Αποστολή είχε ως πλαίσιο δράσης την ενεργοποίηση των κατοίκων στην ανοικοδόμηση των κατεστραμμένων από τον Πόλεμο και τον Εμφύλιο χωριών, επισημαίνοντας στις Εκθέσεις και Εισηγήσεις της ότι *«με τα*

προγράμματα αυτοβοήθειας, έλεγε ο Hamady, πουλάμε δημοκρατία και αγοράζουμε ασφάλεια στην ονομαστική[47] τους αξία», ενώ ο Homer Hoyt τόνιζε ότι «ήταν το καταλληλότερο μέσο για την προώθηση του δικού μας [αμερικανικού] έναντι του Κομμουνιστικού τρόπου ζωής»[48]. Παράλληλα η Nansy Kwak έλεγε «…ότι [η Ελλάδα] ήταν το κατ' εξοχήν παράδειγμα για το ότι η βοήθεια για τη στέγαση έφθανε εκεί όπου το απαιτούσαν οι γεωπολιτικές ανησυχίες των Αμερικανών, με την ελπίδα ότι η ιδιοκατοίκηση θα εξουδετέρωνε τις ριζοσπαστικές παρορμήσεις…»[49]. Ακόμη, ο G.Speer ανέφερε ότι «…αν η ταχεία αποκατάσταση δεν μπορούσε να επιτευχθεί, θα ήταν πιθανό για τους Κομμουνιστές να κερδίσουν την τελική νίκη..»[50]. Τέλος, σε συνδιάσκεψη της Αμερικανικής Γερουσίας στο 1963 όπου μετείχε και ο Κ.Δοξιάδης, από πολλούς ομιλητές τονίστηκε ότι «…η Αμερικανική παροχή βοήθειας στη στέγαση είναι ένα από τα πιο δυνατά όπλα ενάντια στις εσωτερικές και εξωτερικές κομμουνιστικές επιρροές…»[51].

Και για να μην έχουμε και αυταπάτες, οι παραπάνω Αμερικανοί υπεύθυνοι τόνιζαν ότι «*…μου φαίνεται άχαρο και αχρείαστο να διαφημίζουμε τις ενισχύσεις των ΗΠΑ…αν πάει καλά…όπως πήγε… οι τιμές και η ευγνωμοσύνη θα έλθουν σύντομα…» (Homer Hoyt) και ότι «…η βοήθεια στη στέγαση ήταν ίσως το μόνο όπλο Ψυχροπολεμικής προπαγάνδας που δεν γινόταν απ' ευθείας αισθητό ως επεκτατική ανάμειξη…*» (Kwak)[52] (Οι παραπάνω αναφερόμενοι Αμερικανοί ήταν οι υπεύθυνοι για το πρόγραμμα αυτοστέγασης κλπ. βλ. λεπτομέρειες στα έργα της Κ.Κάλφα που αναφέρθηκαν).

Θα πρέπει εδώ να προστεθεί ένα σημείο: το 1945, ο Ισαάκ Σαπόρτα παρέμεινε για λίγο ακόμη στο βουνό όπου ήταν με τον Άρη, και ζήτησε τεχνικά υλικά από την Αμερικανική Αποστολή για την άμεση ανοικοδόμηση των κατεστραμμένων χωριών. Δεν του δόθηκε απολύτως τίποτα, ενώ φυσικά μετά, στην εφαρμογή του αμερικανικού προγράμματος δόθηκαν πολλαπλάσια υλικά και τεχνική βοήθεια. Είναι προφανές ότι την ανοικοδόμηση η Αμερικανική Αποστολή την κράτησε για τον εαυτό της και όχι για το ΕΑΜ όπως θα φαινόταν αν την υλοποιούσε ο Σαπόρτα!!![53]

>>> Το δεύτερο σημείο, ουσιαστικά συνέχεια του πρώτου, ήταν η Έκθεση Βαρβαρέσου, του 1952. Στη μεγάλη διαμάχη για τη μελλοντική ανάπτυξη της Ελλάδας, οι δύο αντιμαχόμενες απόψεις ήταν από την μια πλευρά «βαριά βιομηχανία» με εκφραστές τον Μπάτση και το ΚΚΕ, στελέχη του ΕΑΜ, αλλά και αστούς οικονομολόγους (Καλλιτσουνάκης, Ζίγδης, Κούλης κ.α., και από την άλλη η «Έκθεση Βαρβαρέσου» (στελέχους της Διεθνούς Τράπεζας) που επέτασσε στην Ελλάδα μη ανταγωνιστική οικονομία όπως ναυτιλία, εμπόριο και οικοδομή, κατευθύνσεις που υλοποίησαν τόσο η Κυβέρνηση Πλαστήρα όσο και η επόμενη κυβέρνηση Παπάγου. Η εξάρτηση της ελληνικής οικονομίας από την οικοδομή ήρθε και έδεσε ως συνέχεια του προγράμματος της Αμερικανικής Αποστολής, αλλά βέβαια σε πιο μακρόχρονη βάση και προοπτική. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα επιχειρήματα του Βαρβαρέσου είναι παράλληλα με εκείνα της Αμερικανικής Αποστολής. Κατά τον Βαρβαρέσο, (δηλ. το ΔΝΤ και την Παγκόσμια Τράπεζα) «*…η Ελλάς είναι και θα παραμείνει χώρα πτωχή…»*[54] και αυτό το αποδίδει σε έλλειψη πρώτων υλών, τεχνικών γνώσεων και ειδικευμένου δυναμικού. Προσπαθεί να πείσει ότι δεν συμφέρει την εργατική τάξη η άνοδος των μισθών, επειδή θα οδηγήσει σε άνοδο των τιμών, και φέρει ως επιχείρημα ότι αυτό το υποστηρίζουν οι κομμουνιστές οι οποίοι επιδιώκουν την εξαθλίωσιν των λαϊκών μαζών[55]. Ισχυρίζεται ότι δεν είναι δυνατή η ανάπτυξη βαριάς βιομηχανίας σε «πτωχάς ή καθυστερημένας χώρας», και ισχυρίζεται ότι αν αυτό συνέβη στις Λαϊκές Δημοκρατίες, έγινε σε καθεστώς τρομοκρατίας και λιμού(!)[56]. Επισημαίνει σε κάποια στιγμή …ειλικρίνειας, ότι και η Παγκόσμια Τράπεζα είναι αντίθετος στην ανάπτυξη βαριάς βιομηχανίας εις πτωχάς χώρας[57], ενώ αντικρούει το «κομμουνιστικόν επιχείρημα» ότι οι ΗΠΑ εμποδίζουν την εκβιομηχάνιση, αναφέροντας ότι «*…σπανίως χώρα επέδειξε τόσην ανιδιοτέλειαν και γενναιοφροσύνην εις τας σχέσεις της μετά των ξένων χωρών, ως αι ΗΠΑ…»*[58](!)
Τέλος, ειδικά για την Κατοικία, αφού επαναλάβει τα γνωστά επιχειρήματα (δεν απαιτεί δημόσιο χρήμα, ούτε ειδικευμένο τεχνικό δυναμικό, ούτε μεγάλα κεφάλαια, ενώ δημιουργεί θέσεις εργασίας και ευρεία διασπορά του χρήματος κλπ.), καταλήγει στο ότι «*…από κοινωνικής απόψεως θα απετέλει το απτότερον δείγμα κρατικής προνοίας και ενδιαφέροντος διά την τύχην των πτωχοτέρων τάξεων και θα επέφερε καίριον κτύπημα κατά των εν τη χώρα κομμουνιστικών επιδιώξεων…»*[59]
Για το θέμα της Έκθεσης Βαρβαρέσου, υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία, που εκφεύγει από τα όρια του παρόντος κειμένου.[60]

>>> Στην αυθαίρετη δόμηση, μέσα από όλα εκείνα τα κυκλώματα που τη διευκολύνουν, την επιτρέπουν ή την καλύπτουν, και που αρχίζουν από την τοπική μάντρα υλικών και τον χωροφύλακα και τελικά καταλήγουν στο ιδιαίτερο γραφείο του βουλευτή της περιοχής[61].

Στη σύγχρονη νομοθεσία (μετά το 1979, με τους νόμους 949/79 και 1337/83), η παρέμβαση του Κράτους στην κατεύθυνση της εξάρτησης του εργαζόμενου από το καθεστώς (μέσω της "πολιτικής σταθερότητας" ή μέσω της αναμονής "μιας ακόμη φάσης") είναι πιο μακροχρόνια και πλατύτερη.[62]
Πέρα δηλαδή από την πρόσθετη φορολογία που ουσιαστικά επιβάλλει η νέα διαδικασία νομιμοποίησης αυθαιρέτων, εκτείνεται σε πολλές φάσεις, που διαρκούν και τροφοδοτούν πολλές προεκλογικές -τουλάχιστον- περιόδους. Άλλωστε, σαράντα χρόνια μετά τους παραπάνω Νόμους, η ίδια πολιτική συνεχίζεται απρόσκοπτη με διαρκείς και αλλεπάλληλες «νομιμοποιήσεις» αυθαιρέτων, και μάλιστα τώρα όχι εξαθλιωμένης κατοικίας αλλά από μικροαστικές έως πολυτελείς εξοχικές κατοικίες σε δασικές εκτάσεις.

>>> Στον ΟΕΚ, μέσα από τις διαδικασίες και προϋποθέσεις χορήγησης στέγης ή δανείου: συνεχής και σταθερή εργασία (που βέβαια δεν συμβιβάζεται πάντα με τους κοινωνικούς αγώνες) και παλαιότερα (ως το 1974) από την απαίτηση πιστοποιητικού «υγιών κοινωνικών φρονημάτων».
Το νέο πνεύμα στη Μεταπολίτευση ήταν η αναγγελία της «σειράς δανειοδότησης» για μια 15ετία, πράγμα που υποβάλλει την ιδεολογία του «σταθερού καθεστώτος» και της «σταθερής κυβέρνησης», ώστε να έλθει φυσιολογικά η σειρά, χωρίς ανατροπές, διακοπές ή καθυστέρηση, που θα συνεπάγεται μια «ανώμαλη» πολιτική κατάσταση. «*Ησυχία, Τάξις και Ασφάλεια*», αντιδραστικά συνθήματα που χλευάζονταν παλιότερα μετατράπηκαν σε modus viventi… Σκέπτεται βέβαια κανείς ότι μια τέτοια «ανώμαλη» (= αγωνιστική) πολιτική κατάσταση, μπορεί να φέρει ριζική ανατροπή προς το καλύτερο και στα θέματα της στέγασης, αλλά αυτό είναι άλλο θέμα!

>>> Γενικότερα, η σημερινή διαδικασία απόκτησης ή απλά χρήσης της κατοικίας (αγορά ή ενοικίαση), προϋποθέτουν ικανοποιητικό και βασικά σταθερό εισόδημα, και αρχικό συμπληρωματικό κεφάλαιο -για περίπτωση απόκτησης. Έτσι, η ιδέα της «αναγκαιότητας της σταθερότητας» υποβάλλεται σχεδόν σε κάθε περίπτωση (δανειοδότηση από τράπεζες, από Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο ή Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων, από ΟΕΚ, κ.ά. φορείς). Αυτό βέβαια από μόνο του δεν είναι καθοριστικό, αν όμως συνδυαστεί με το γεγονός ότι η κατοικία απορροφά ένα 20% περίπου του οικογενειακού προϋπολογισμού, καθώς και με το γεγονός ότι αυτή η «σταθερότητα» προβάλλει και για πολλές άλλες πτυχές της καθημερινής ζωής, δημιουργεί πραγματικές καταστάσεις επηρεασμού της πολιτικής συμπεριφοράς πλατιών λαϊκών μαζών των εργαζομένων, όπως θα αναλυθεί στο επόμενο κεφάλαιο.

Την αντίθετη κατάσταση της μη σταθερότητας, και μάλιστα προερχόμενης από το ίδιο το Σύστημα, το βιώνουν τώρα χιλιάδες οικογένειες μετά την «Κρίση» στα λεγόμενα «κόκκινα Δάνεια», όπου ο κίνδυνος να χάσουν το σπίτι τους από τις Τράπεζες έχει χτυπήσει τις πόρτες χιλιάδων δανειοληπτών.

β) Μέσα από τους ιδιόκτητους βιομηχανικούς οικισμούς
Εξετάζεται σαν ιδιαίτερη αυτή η περίπτωση, γιατί αν και στο σύνολό της ποσοτικά δεν έχει μεγάλο βάρος στη χώρα μας, όμως απευθύνεται βασικά στους βιομηχανικούς εργάτες, που αποτελούν καθοριστικά σημαντικό τμήμα της εργατικής τάξης (παρ' όλη την προσπάθεια αποδυνάμωσής τους μέσω του συστήματος του φασόν).
Τέτοιοι οικισμοί υπάρχουν αρκετοί στην Ελλάδα, και αφορούν μεγάλες κυρίως βιομηχανικές ή μεταλλευτικές επιχειρήσεις, όπως οι βωξίτες Διστόμου και το εργοστάσιο της Pechine στη Φωκίδα, η Λάρκο στη Λάρυμνα, και από τις ιστορικές, ο Καρελλάς και η πρώτη γαλλική Εταιρεία στο Λαύριο, κ.ά.[63]
Σ' αυτή τη περίπτωση, είναι πιο άμεση και εμφανής (θα έλεγε κανείς ωμή) η παρέμβαση του εργοδότη, δεδομένου ότι θέτει μόνιμα το δίλημμα στον εργαζόμενο «*αν χάσεις τη δουλειά, χάνεις και το σπίτι*», δίλημμα, το οποίο εκβιαστικά, αλλά και ευθέως οδηγεί στη συρρίκνωση του αγωνιστικού φρονήματος των εργαζομένων.
Πέρα από την άμεση αυτή παρέμβαση, ο εργοδότης παρεμβαίνει μέσα από την ιδιοκτησία ολόκληρου του οικισμού και στο σύνολο της κοινωνικής -αν όχι και της ιδιωτικής- ζωής των κατοίκων. Οι Κανονισμοί που επιβάλλονται στους ενοίκους των οικισμών αυτών είναι πολύ αποκαλυπτικοί.[64]

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι αυτή η τακτική δεν είναι καθόλου καινούρια, «βιομηχανικοί οικισμοί» οικοδομήθηκαν δεκάδες από τις μεγάλες βιομηχανίες τον 19ο αιώνα στην Αγγλία, τη Γερμανία, τη Γαλλία[65] κ.α., και βέβαια δέσμευαν τους εργάτες, καθώς αν απεργούσαν, έχαναν την δουλειά τους και μαζί μ' αυτήν και το σπίτι τους όπως είδαμε. Την τακτική αυτή αναλύει και ο Ενγκελς ως άμεσο μέσο δέσμευσης των

εργαζόμενων στις βιομηχανίες, και ακόμη ως μια καλή επένδυση Κεφαλαίου από τις βιομηχανίες αυτές αλλά και τις κατασκευαστικές εταιρείες[66]. Μάλιστα σημειώνει ότι όπου κτίζονται βιομηχανικοί οικισμοί, στη συνέχεια συσσωρεύονται βιομηχανίες και «επομένως αυτοί οι οικισμοί δεν έλυσαν το ζήτημα της κατοικίας, το δημιούργησαν για πρώτη φορά στην περιοχή τους»[67] (υπογρ. του Ενγκελς). Βλέπετε, η Ιστορία επαναλαμβάνεται, και μας θυμίζει την περίπτωση των προσφυγικών της Νέας Φιλαδέλφειας στον Μεσοπόλεμο όπου σε χρόνο μηδέν δημιουργήθηκε ολόκληρη σειρά από υφαντουργικές και ταπητουργικές βιομηχανίες στην περιοχή (Νέα Φιλαδέλφεια, Νέα Χαλκηδόνα, Νέα Ιωνία, Καλογρέζα…)

3. Η χρήση της κατοικίας σαν μέσο μεταβολής της ταξικής θέσης

Η διαδικασία αυτού του τύπου ενσωμάτωσης είναι πιο μακροχρόνια, αλλά και πιο μακροπρόθεσμη και πιο σημαντική, και στοχεύει κύρια στη **διαμόρφωση συγκεκριμένης συνείδησης,** από «αποδοχή» του Συστήματος έως ακόμη και πλήρη «ταύτιση» μ' αυτό, ουσιαστικά μετατρέπει τον προλετάριο εργαζόμενο σε μικροαστό, με ό,τι κοινωνικά και πολιτικά συνεπάγεται αυτό. Αποτελεί, επιπλέον, μια πολύ σύνθετη διαδικασία, που δρα επίσης πολυσύνθετα μέσα από πολλά κανάλια, 2-3 από τα οποία περνούν μέσα από την κατοικία και τον χρόνο διαβίωσης του ατόμου σ' αυτήν.

α) Διαδικασία ενσωμάτωσης μέσω της αντιπαροχής και μέσω της ένταξης στο σχέδιο των αυθαιρέτων

Αυτές οι διαδικασίες έχουν δύο φάσεις, τη μεσοπρόθεσμη και τη μακροπρόθεσμη.

Ως προς την «αντιπαροχή», η εμπλοκή στο κύκλωμα της εμπορικής πολυκατοικίας ατόμων από μικροαστικά και εργατικά στρώματα δημιουργεί πράγματι διάφορα προβλήματα[68]. Υπάρχουν πολλοί που προσπαθούν να λύσουν το οικονομικό τους πρόβλημα μέσα από την αντιπαροχή και τα ενοίκια που θα εισπράττουν. Καλύπτουν έτσι την ανεπάρκεια του μισθού, της σύνταξης, της κοινωνικής ασφάλισης, ενός μεγάλου ποσού που θα χρειαστεί κάποια στιγμή για να σπουδάσουν ή να παντρέψουν τα παιδιά τους ή να αντιμετωπίσουν μια δύσκολη περίπτωση υγείας. Στον βαθμό που αυτό τους αποτρέπει ή τους απομακρύνει από τους κοινωνικούς αγώνες για τα παραπάνω δικαιώματά τους, τότε αυτό πραγματικά δρα αρνητικά για τη συνείδηση της εργατικής τάξης.

Ως προς την ένταξη στο Σχέδιο των αυθαιρέτων. Και αυτή η διαδικασία σε πρώτη φάση αφορά τα εισπραττόμενα έσοδα από τα νόμιμα πλέον κτίσματα, τα οποία με συνήθως υψηλούς όρους δόμησης, μέσω τώρα της αντιπαροχής, αποφέρουν στον παλιό αυθαίρετο οικιστή και ένα επιπλέον εισόδημα, και είμαστε στην προηγούμενη περίπτωση.

Και εδώ έχουμε πλέον, και για τις δυο περιπτώσεις, τη δεύτερη, μακροχρόνια φάση. Ο παλιός προλετάριος, οικοδόμος ή μικροπωλητής ή ευκαιριακά εργαζόμενος, εσωτερικός μετανάστης που η μόνη περιουσία του ήταν η εργατική του δύναμη και ένα ευτελές αυθαίρετο κτίσμα –ή στη άλλη περίπτωση ένα παλιό νεοκλασικό ή μεσοπολεμικό σπιτάκι που τώρα μετατράπηκε σε πολυκατοικία-, μετατρέπεται κι αυτός σε «εισοδηματία» από τα νοίκια του.

Παράλληλα ο ίδιος, από προλετάριος που εκχωρούσε την εργατική του δύναμη, τώρα απασχολεί άλλους εργαζόμενους, και ο ίδιος είναι μικρομαγαζάτορας ή επικεφαλής οικοδομικού συνεργείου (υπεργολάβος), και τελικά αποδέκτης υπεραξίας από άλλους εργαζόμενους –με τους οποίους παλιότερα είχε απλή συνεργατική-συντροφική σχέση εργασίας. Έτσι, μετατρέπεται από προλετάριο σε μικροαστό, και φυσικά, μια και αλλάζει η οικονομική του θέση, αλλάζει και η Ιδεολογία και η Κοινωνική του θέση[69]. Είναι πολύ διαφορετικές οι «κομπανίες» των οικοδόμων του ’50 (κομπανίες μπετατζήδων, κτιστών τούβλων, σοβατζήδων -οι υδραυλικοί και οι ηλεκτρολόγοι που η εργασία τους δεν απαιτούσε έκταση αλλά ένταση εργασίας, εργάζονταν μάλλον ως μεμονωμένοι τεχνίτες ή «συνεργεία των 3-4 ατόμων), που αρχικά εργάζονταν σε «συντροφικά σχήματα» μέχρι που ξεχώρισαν σ’ αυτούς κάποιοι ως επικεφαλής -και χρηματοδότες-, και έγιναν υπεργολάβοι με μισθωτούς εργαζόμενους τους υπόλοιπους –και αποδέκτες υπεραξίας επομένως…

Τυπικά παραδείγματα, δήμοι του Δυτικού Λεκανοπεδίου[70], δηλαδή Δήμοι με κυρίως εργατικό πληθυσμό, παραδοσιακά προπύργια των αριστερών παρατάξεων (ΕΔΑ στην δεκαετία του ’60 και ΚΚΕ στην Μεταπολίτευση) που πέρασαν σταδιακά στη Δεξιά. Αρχικά η μορφή της κατοικίας ήταν ή προσφυγική ή

εργατική ή αυθαίρετη, πάντα μικρές μονοκατοικίες με μικρούς κήπους και οικιακές εκμεταλλεύσεις, ένας λαχανόκηπος, 5-10 κότες ίσως και μια κατσίκα. Στη συνέχεια, είτε επειδή εντάχθηκαν στο Σχέδιο με αυξημένους όρους δόμησης είτε οι χαμηλοί προηγούμενοι όροι δόμησης του ’60 αυξήθηκαν σε βαθμό που επέτρεψαν την εμπορευματοποίηση της κατοικίας, μεταβλήθηκαν σε πολυκατοικίες και το εργατικό προλεταριάτο σε «εισοδηματίες» μικροαστούς. Το αποτέλεσμα ήταν μονοσήμαντο, ας δούμε για παράδειγμα τους δημάρχους στο Περιστέρι, και αυτό ισχύει για πολλούς παρόμοιους Δήμους:

1964-1967: Δ.Φωλόπουλος ΕΔΑ
(1967-1973 δικτατορία) ---------
1975-1982 : Δ.Φωλόπουλος, ΚΚΕ
1983-1986 : Θ.Δημητρακόπουλος, ΠΑΣΟΚ
1987-1990 : Δ.Φωλόπουλος, ΚΚΕ
1991-2002 : Θ.Δημητρακόπουλος , ΠΑΣΟΚ
2003 – 2006 Α.Παχατουρίδης ΝΔ
……
2010 …. Σταυριανουδάκης ΝΔ
……

2019….. Α.Παχατουρίδης ΝΔ Το τι σημαίνει «μικροαστός», η μαρξιστική ορολογία το έχει ξεκαθαρίσει από πολύ νωρίς. Πρόκειται για μια μάζα εργαζομένων η οποία συνθλίβεται από το μεγαλύτερο Κεφάλαιο, αλλά και συνθλίβει το μικρότερο και το προλεταριάτο. Τα συμφέροντά του ταυτίζονται με εκείνα της αστικής τάξης όταν εκμεταλλεύεται άλλους, αλλά και με την εργατική τάξη όταν τον πολυστριμώξει το μεγαλύτερο Κεφάλαιο[71].

Άλλωστε, ελάχιστοι μικροαστοί γίνονται αστοί (ο μύθος του μετανάστη στις ΗΠΑ ή του παιδιού από το χωριό που κατέβηκε στην πόλη και με την εργατικότητα και την ευφυΐα του έγινε μεγαλοεπιχειρηματίας και πλούσιος (!) πρακτικά παραμένει μύθος…), η μεγάλη μάζα τους συνήθως, και μάλιστα σε συνθήκες οικονομικής Κρίσης, προλεταριοποιούνται άγρια.

Πολιτικά βέβαια αυτό δεν σημαίνει ότι πάντα οδεύουν αριστερά, συνήθως εκτρέπονται στην άκρα δεξιά, όπως αναλύθηκε προηγουμένως

β) Διαδικασία ενσωμάτωσης γενικότερα μέσω της «ατομικής ιδιοκτησίας» στην κατοικία
Ενσωματώνει τον κάτοικο στο Σύστημα η απλή ιδιοκτησία στην κατοικία; Είναι ένα ερώτημα που πλανάται στις κοινωνικές θεωρίες, ήδη από τον καιρό των κλασικών του μαρξισμού. Είναι γνωστό ότι από τις θεμελιώδεις αρχές του Μαρξισμού είναι η «Άρνηση της Ιδιοκτησίας», η «Κοινοκτημοσύνη» κ.α., έννοιες που σε παλιότερες εποχές, από ενθουσιώδεις επαναστάτες και μάλιστα σε ανάμειξη με σωστές έννοιες όπως η Χειραφέτηση της Γυναίκας και η Ισότητα των Φύλων, έφτασαν στα άκρα όπως «κοινοκτημοσύνη των γυναικών», «συλλογική οικογένεια» κ.α., καταστάσεις δηλαδή που υπήρχαν στο Πρωτόγονο Κοινοτικό Σύστημα, πριν τη διαμόρφωση του δουλοκτητικού Συστήματος[72]. Μην ξεχνάμε άλλωστε ότι την αποδυνάμωση της «οικογένειας» την πρέσβευαν τόσο ο Πλάτων, όσο και οι Ουτοπιστές Σοσιαλιστές, και οι δύο θεωρίες ανέθεταν την ανατροφή των παιδιών στο Κράτος αποσπώντας τα από την οικογένειά τους. Είναι όμως έτσι τα πράγματα, ή κάπου υπήρχε ένα βαρύ θεωρητικό λάθος;

Οι κλασικοί του μαρξισμού, αλλά και μεταγενέστεροι, τονίζουν urbi et orbi, σε κάθε κατεύθυνση, ότι είναι κατά της ατομικής ιδιοκτησίας **στα μέσα παραγωγής** και όχι στα πράγματα που δεν είναι αντικείμενα εμπορίου, όπως η απλή κατοικία για κατοίκηση και μόνον, ή η οικογένεια και οι οικογενειακές σχέσεις, ας το δούμε αυτό αναλυτικότερα:

Πολλοί συγγραφείς[73] θεωρούν ότι η παροχή ιδιόκτητης στέγης στο προλεταριάτο, το καθιστά ευάλωτο στην ενσωμάτωση στο Σύστημα λόγω της «ιδιοκτησίας» της κατοικίας αλλά και υποχείριο του εργοδότη, μια και ο εργαζόμενος είναι «δεμένος» με τον τόπο κατοικίας του. Υποστηρίζουν έντονα μια τέτοια θέση, και μάλιστα φέρνουν δύο βασικά επιχειρήματα:

- ορισμένα αποσπάσματα από τον Μαρξ και τον Ένγκελς (κυρίως από το κείμενό του «για το Ζήτημα της Κατοικίας[74])

- διακηρύξεις δεξιών ηγετών που αναφέρονται στην παροχή στέγης σαν μέσο προσεταιρισμού λαϊκών στρωμάτων, που είδαμε και σε προηγούμενη παράγραφο[75].

Ας δούμε κατ' αρχήν αυτά τα επιχειρήματα, και στη συνέχεια και την ίδια την πραγματικότητα.
Τα αποσπάσματα από τον Μαρξ και τον Ένγκελς που επικαλούνται, αλλά και όλη η ουσία του Μαρξισμού, αναφέρονται στην ύπαρξη της **ατομικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής** και όχι σε αντικείμενα που για τον χρήστη **έχουν πια αξία χρήσης και όχι εμπορευματική αξία**: ο Μαρξισμός είναι τόσο κατά της ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής, όσο και υπέρ της παροχής στους εργαζόμενους των μέσων για την διαβίωσή τους, όπως π.χ. η κατοικία (και όχι μόνον, και η Παιδεία, και η Πρόνοια, και το περιβάλλον στις πόλεις και οι συγκοινωνίες κ.α.), και μάλιστα στον υψηλότερο δυνατό βαθμό, ανάλογα βέβαια με τη στάθμη ανάπτυξης της κοινωνίας.

Έτσι, ο Ενγκελς τονίζει τη μεταφορά της **εργασίας** στο σπίτι (το γνωστό μας φασόν), και ακόμη τη μετατροπή της αγροικίας σε μικροπαραγωγική αγροτική μονάδα. Και στις δύο όμως περιπτώσεις έχουμε τη μετατροπή της κατοικίας σε χώρο εργασίας ή και σε «μέσο παραγωγής», και επιπλέον αυτό (όπως το τονίζουν άλλωστε οι κλασσικοί) μπορεί να πραγματοποιηθεί τόσο στο ιδιόκτητο όσο και στο νοικιασμένο σπίτι, και ακόμη αυτό αφορά μεταβατικές καταστάσεις που στην αμέσως επόμενη φάση τις σαρώνουν οι μεγάλες φάρμες ή οι μεγάλες βιομηχανίες. Μιλούν λοιπόν πάντα όχι για την «κατοικία» αλλά για την «κατοικία ως χώρο παραγωγής».

Ο Ενγκελς το τονίζει ιδιαίτερα: *«... και έτσι, η αστική και η μικροαστική ουτοπία, που θέλει να δώσει σε κάθε εργάτη ένα ιδιόμορφα αποκτημένο σπίτι και που θέλει έτσι να τον δέσει με μισοφεουδαρχικό τρόπο με τον κεφαλαιοκράτη του, παίρνει μια εντελώς διαφορετική μορφή. Η πραγματοποίησή της σημαίνει τη μετατροπή όλων των μικρών ιδιοκτητών μιας αγροτικής κατοικίας σε βιομηχανικούς εργάτες που δουλεύουν στο σπίτι τους, την εξαφάνιση της παλιάς απομόνωσης ... σημαίνει την επέκταση της βιομηχανικής επανάστασης στην ύπαιθρο ...»*[76] . Προφανώς αυτό είναι η γνωστή «δουλειά στο σπίτι» ή και «δουλειά με το κομμάτι» που είχε αναλυθεί από τον Μαρξ[77], και που έκανε την επανεμφάνισή του στο τέλος του 20ού αι. ως «φασόν». Αυτό όμως δεν έχει τίποτα να κάνει με την «ενσωμάτωση στο Σύστημα λόγω της ιδιοκτησίας της κατοικίας» (που άλλωστε συμβαίνει και στις νοικιασμένες).

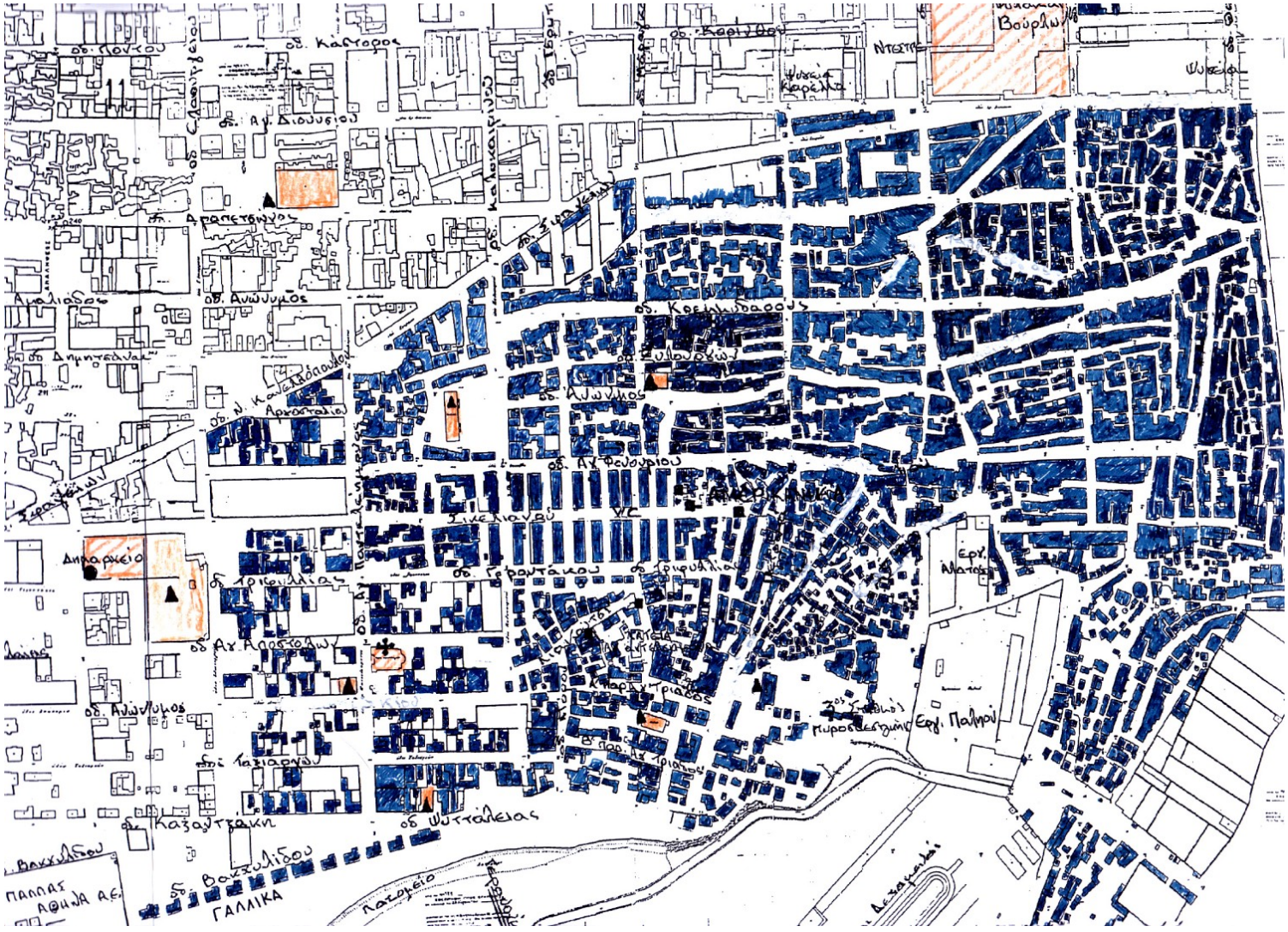
Άλλωστε και ο Μαρξ[78], στο γνωστό του απόσπασμα για το πέρασμα από την γεναρχική κοινωνία της συλλογικής ιδιοκτησίας στην επόμενη φάση της ύπαρξης ατομικής ιδιοκτησίας, είναι σαφής: «....η ατομική ιδιοκτησία της γης διείσδυσε ήδη μέσα (στο χωριό) με τη μορφή του σπιτιού και της αγροτικής αυλής που μπορεί να μετατραπεί σε φρούριο από όπου προετοιμάζεται η επίθεση ενάντια στην κοινή γη...», και είναι σαφές ότι μιλά για την Γη ως μέσο παραγωγής, χωράφι, καλλιέργεια, βοσκοτόπι. Σαφέστερα: η λέξη **Hof**[79] που χρησιμοποιεί ο Μαρξ αφορά όχι την «αυλή του σπιτιού» που θα είχε μερικές κότες, μια κατσίκα και έναν λαχανόκηπο για οικογενειακή χρήση, αλλά την αγροτική αυλή μιας μικρής ή μεγαλύτερης φάρμας μέσα στην οποία αναπτύσσεται **εμπορευματοποιημένη αγροτική οικονομία,** μικρή στην αρχή (ίσως και σε οικογενειακά πλαίσια) αλλά εξελισσόμενη αργότερα, αποτελεί παραγωγική μονάδα, και τότε τα πράγματα αλλάζουν, μια και όντως «επιτίθεται» στην κοινή συλλογική ιδιοκτησία της γης μιας γεναρχικής κοινωνίας.

Από τον Ένγκελς ερμηνεύεται ένα απόσπασμα, στο οποίο εκφράζεται η άποψη ότι η κατοχή κατοικίας δεσμεύει τον εργάτη με συγκεκριμένο **τόπο δουλειάς**, άρα τον κάνει ευάλωτο στις πιέσεις του εργοδότη μια και δεν μπορεί να φύγει για άλλη πόλη[80]. Κατ' αρχήν θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο σημερινός εργαζόμενος δεν είναι όπως στην εποχή του Ένγκελς που μετέφερε όλο το νοικοκυριό του στον ώμο του από την Ιρλανδία στο Μάντσεστερ, άλλωστε οι συνθήκες κατοίκησης και συγκοινωνίας στις μεγάλες πόλεις είναι διαφορετικές από εκείνες του 19ου αιώνα, τότε ίσχυε η παρατήρηση του Ενγκελς, όχι στη σύγχρονη εποχή όμως.

Ας δούμε για παράδειγμα την περίπτωση των προσφυγικών συνοικισμών: πανάθλιες παράγκες, **ιδιόκτητες όμως,** σε μικρό ποσοστό και κατοικίες παραχωρημένες από το Κράτος, πάντα ιδιόκτητες, συνήθως κοντά σε βιομηχανίες όπως γύρω από τον Πειραιά (Δραπετσώνα, Κοκκινιά, Κορυδαλλός, Αμφιάλη……) ή και αντίστροφα, σε γη εκτός πόλεως, όπου όμως ακριβώς λόγω της ύπαρξης εργατικού δυναμικού, και μάλιστα εξειδικευμένου στην ταπητουργία και υφαντουργία (παραδοσιακή οικοτεχνία στους Μικρασιάτες στην πατρίδα τους), ήρθε και εγκαταστάθηκε κοντά στους συνοικισμούς (Καλογρέζα, Περισσός, Ν.Ιωνία, Ν.Φιλαδέλφεια, Ν.Χαλκηδόνα...) υφαντουργική και ταπητουργική βιομηχανία και μάλιστα από μεγαλοαστούς «πρόσφυγες» που έφυγαν από την Μικρασία έγκαιρα και άνετα μαζί με τα περιουσιακά τους στοιχεία.

Στις περιπτώσεις αυτές είναι γνωστή η πολιτική ιδεολογία τους: ξεκίνησαν από Βενιζελικοί, και μετά τη δεύτερη διακυβέρνηση του Βενιζέλου που εφάρμοσε ιδιαίτερα σκληρή πολιτική απέναντι στο αριστερό Κίνημα, πέρασαν κατ' ευθείαν στο ΚΚΕ με έντονη Δράση στην Κατοχή, την Αντίσταση και τον Εμφύλιο. Δεν νομίζω ότι η ύπαρξη ιδιοκτησίας στην κατοικία τους, τους ενσωμάτωσε στο Σύστημα, ούτε η μονιμότητα της κατοίκησής τους, τους «έδενε»με τους εργοδότες τους!! Αντίθετα, η κοινωνική συνοχή της προσφυγιάς σ' αυτούς τους συνοικισμούς ήταν ιδιαίτερα συνεκτική και έντονα ταξική, τόσο, που η αστική τάξη «έλυσε» το ζήτημα της εξαθλιωμένης προσφυγικής παράγκας με τα διδάγματα του Οσμάν: διασκόρπισε τους κατοίκους στα τέσσερα σημεία του ορίζοντα και τους διέλυσε κοινωνικά. Όταν το συνειδητοποίησαν οι πρόσφυγες αυτό, ήταν πια αργά, σχεδόν όλοι οι προσφυγικοί συνοικισμοί είχαν διαλυθεί, η Αντίσταση ξέσπασε στη Δραπετσώνα το 1960, αλλά ήταν αργά πια.

Δραπετσώνα. Το μοναδικό ίσως παράδειγμα αντίστασης ήταν της Δραπετσώνας, όπου αρνήθηκαν να επιτρέψουν την κατεδάφιση των παραγκών τους μέχρι να εξασφαλισθεί ότι ο νέος οικισμός θα ήταν με την ίδια πολεοδομική διάταξη και συνοχή του παλιού, και ότι οι κάτοικοι θα παρέμεναν στις θέσεις τους. Το Κράτος προσπάθησε βίαια επί επτά και πλέον χρόνια να κατεδαφίσει τις παράγκες, από το 1959 ως το 1967, μάλιστα το 1960 εισέβαλε στη Δραπετσώνα με 2000 χωροφύλακες και μπουλντόζες, οι κάτοικοι αντιστάθηκαν και η εισβολή απέβη άκαρπη, 3-4 παράγκες που κατεδαφίστηκαν, ανοικοδομήθηκαν την επομένη από όλους τους κατοίκους, και αυτό ήταν η γνωστή «μάχη της παράγκας»[81]. Με την εγκαθίδρυση της Δικτατορίας το 1967, η αντίσταση σταμάτησε και οι παράγκες αντικαταστάθηκαν από οργανωμένη δόμηση, διωρόφων αλλά και δεκαωρόφων κτηρίων[82].

049. Δραπετσώνα 1961[83] μέσα σ' αυτό το φαινομενικό Χάος, υπάρχει έντονη κοινωνική συνοχή σε έναν πληθυσμό ο οποίος λόγω του προσφυγικού παρελθόντος του αναγκάστηκε να συσπειρωθεί και να αποτελέσει ένα ιδιαίτερα συνεκτικό σύνολο, με ισχυρούς κοινωνικούς και ταξικούς δεσμούς . Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι εκεί άνθισε και μια άλλη Τέχνη, η Τέχνη της Κοινωνικής Διαμαρτυρίας με το ρεμπέτικο, πέρα από τις πλευρές του της «παραβατικότητας» ή του «περιθωρίου», που υπήρχαν κατ' ανάγκην σε έναν βαθμό λόγω της εξαθλίωσης. Σημειώνεται ότι η χρήση ναρκωτικών έγινε και με ξένη παρέμβαση, όπως των Βρετανών μετά τα Δεκεμβριανά για να κάμψουν το αγωνιστικό φρόνημα των προσφυγικών συνοικισμών[84] (πηγή: σχέδιο του συγγρ. από τον χάρτη της ΕΣΥΕ 1:5.000 του 1959)

050. Δραπετσώνα, δεκαετία του ’60[85]. (Πηγή για όλες τις επόμενες που αφορούν την Δραπετσώνα, «Ημερολόγιο Συλλόγου Θυμοίτης Δραπετσώνας», 2002)

Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΚΑΣ

051., 052. Δραπετσώνα, «η Μάχη της Παράγκας»[86], δυό εικόνες από τις κινητοποιήσεις εκείνων των ημερών

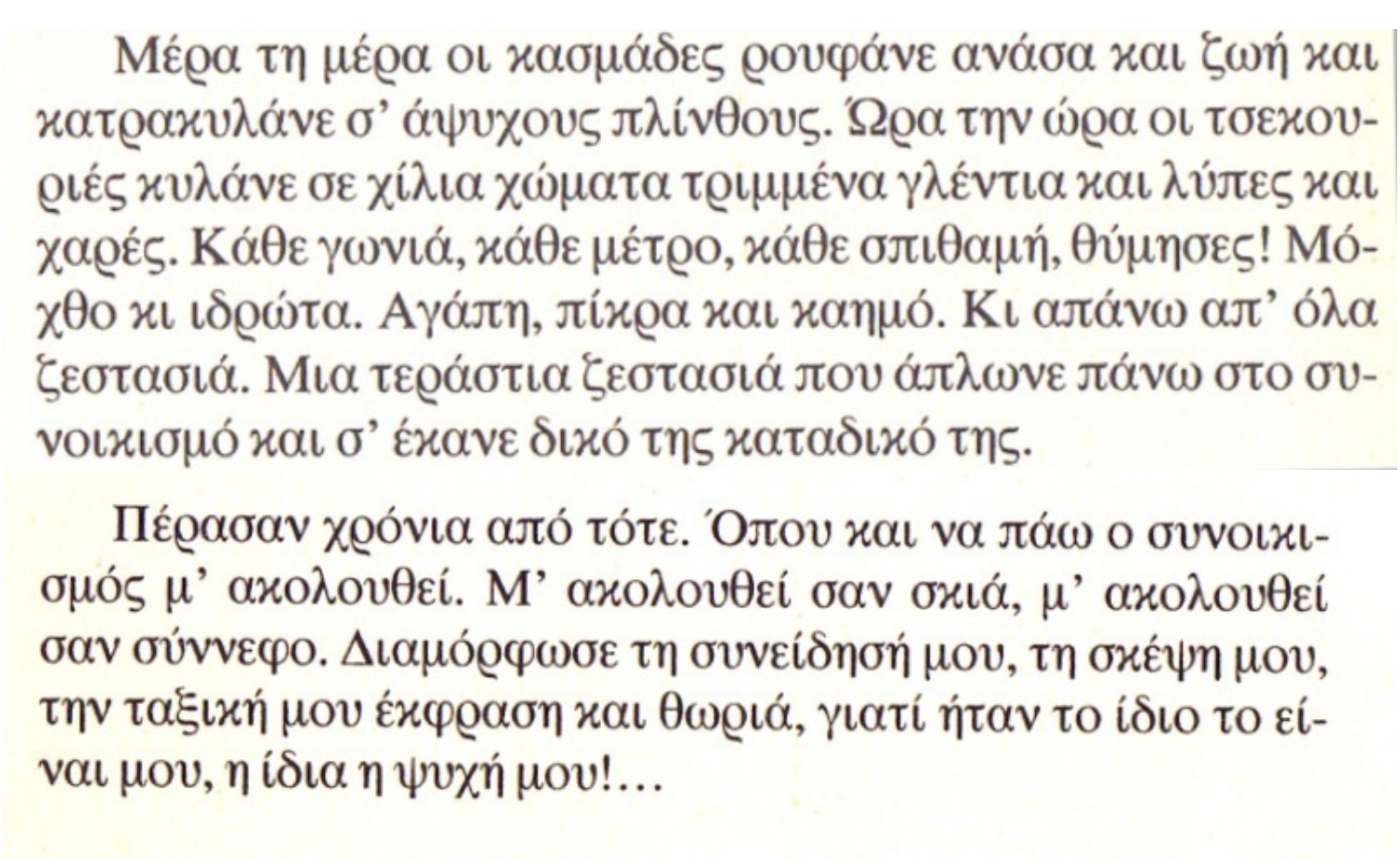

053. Δραπετσώνα, ο νέος οικισμός: εμπρός διώροφα, πίσω τετραώροφα και στο βάθος οκταώροφα και δεκαώροφα[87]

Με την πολυκατοικιοποίηση όμως και με τον νέο τρόπο ζωής, καθώς και την ανάμιξη με νέους, ξένους κατοίκους, αμβλύνονται οι συνεκτικοί δεσμοί μέσα στους πληθυσμούς αυτούς και ομογενοποιούνται σε ένα γενικό «στρώμα» μέσα στη Μεγαλούπολη, χωρίς πλέον την εσωτερική τους Τάξη. Χαρακτηριστικά και εδώ, το παλιό «τακτικό» ρυμοτομικό των Μανάτικων και οι νέες προσφυγικές πολυκατοικίες της Δραπετσώνας, της οργανωμένης «κατά στοίχους» δόμησης, δεν ανταποκρίνονται πλέον σε καμμία «τάξη» αλλά εντάσσονται και τα δύο στο γενικό «χάος» της Μεγαλούπολης. Αν κάποιες περιοχές «αντέχουν» ακόμη, αυτό οφείλεται στην ισχυρή κοινωνική συνοχή τους που πηγάζει από την ιδιαίτερη ιστορία τους π.χ. Μάνη, ή Μικρασία.

Οι πρώτες φαμίλιες πήραν διαμερίσματα σε λαϊκές πολυκατοικίες στον Ταύρο. Εμείς ήμασταν πιο τυχεροί: μας έπεσε οικόπεδο στην Άνω Νέα Σμύρνη σε καλή μεριά.

Ο συνοικισμός μας, σαν ένα τεράστιο δέντρο, μέρα με τη μέρα χάνει τα κλαριά του και λιγνεύει. Τα πνευμόνια του ένα-ένα σβήνουν και πεθαίνουν. Οι γείτονες χάνονται, οι φίλοι χάνονται, τα παιδιά αραιώνουν, το βουητό αργοσκεπάζει η θλίψη.

Μέρα τη μέρα οι κασμάδες ρουφάνε ανάσα και ζωή και κατρακυλάνε σ' άψυχους πλίνθους. Ώρα την ώρα οι τσεκουριές κυλάνε σε χίλια χώματα τριμμένα γλέντια και λύπες και χαρές. Κάθε γωνιά, κάθε μέτρο, κάθε σπιθαμή, θύμησες! Μόχθο κι ιδρώτα. Αγάπη, πίκρα και καημό. Κι απάνω απ' όλα ζεστασιά. Μια τεράστια ζεστασιά που άπλωνε πάνω στο συνοικισμό και σ' έκανε δικό της καταδικό της.

Πέρασαν χρόνια από τότε. Όπου και να πάω ο συνοικισμός μ' ακολουθεί. Μ' ακολουθεί σαν σκιά, μ' ακολουθεί σαν σύννεφο. Διαμόρφωσε τη συνείδησή μου, τη σκέψη μου, την ταξική μου έκφραση και θωριά, γιατί ήταν το ίδιο το είναι μου, η ίδια η ψυχή μου!...

054. αποσπάσματα από το βιβλίο του Βασίλη Λιόγκαρη «συνοικισμός Χαροκόπου»[88]

Πέρα απ' αυτό όμως, και ίσως στην εποχή μας περισσότερο από τα μέσα του 19ου αι., ο εργάτης που έχει ιδιόκτητη στέγη αντέχει περισσότερο σε απεργιακές κινητοποιήσεις, έχοντας εξασφαλισμένη τουλάχιστον την κατοικία του, από το αν θα είχε να πληρώνει και το νοίκι. Αυτό διαπιστώθηκε π.χ. στη δεκαετία του '80 στην απεργία των ανθρακωρύχων στην Αγγλία (από δηλώσεις των ίδιων των ηγετών τους).
Να σημειώσουμε ότι π.χ. στις ΗΠΑ, που για διάφορους λόγους υπάρχει η δυνατότητα τέτοιας κινητικότητας (τροχόσπιτα ή και νοικιασμένα σπίτια), δεν συμβαδίζει και ιδιαίτερα με την ανάπτυξη της ταξικής συνείδησης....

Για το αν η ύπαρξη ιδιοκτησίας στέγης (όχι η εμπορία της) και η βελτίωση της ζωής των εργαζομένων, επιδρά αρνητικά στη διαμόρφωση της ταξικής συνείδησης[89], ας δούμε π.χ, τις εξαθλιωμένες μάζες του τρίτου κόσμου, ή ακόμη και αυτών ακόμη των 50.000.000 κατοίκων των ΗΠΑ που σύμφωνα με τις στατιστικές διαβιούν κάτω από τα όρια της «φτώχειας» (όπως οι ίδιοι την ορίζουν), με ή χωρίς στέγη, και να το συγκρίνουμε με το πολιτικό τους επίπεδο, που πολλές φορές κινείται σε επίπεδα λούμπεν-προλεταριάτου, με ανάλογη πολιτική έκφραση. Το είπαμε και πριν, η εξαθλίωση δεν παράγει πάντα κοινωνικές επαναστάσεις, στις περισσότερες φορές παράγει φασισμό, ναζισμό και άλλες ακροδεξιές Ιδεολογίες, και το είδαμε αυτό σε τραγικές μορφές στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης που εξέθρεψε τον Ναζισμό, στην Κρίση του 1929 που δημιούργησε περί τα 15 στα 22 Ευρωπαϊκά κράτη, Φασιστικές δικτατορίες.

Τονίζεται ακόμη μια φορά ότι όταν ο μαρξισμός μιλά για «ιδιοκτησία», εννοεί «**ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής**» και **όχι σε αντικείμενα χρήσης** όπως τα ρούχα που φοράμε ή την κατοικία –άσχετο αν αυτά μέχρι να έρθουν στα χέρια του πολίτη, υπήρξαν «εμπορεύματα». Επομένως είναι θεωρητικό λάθος να αρνείται κανείς την ατομική ιδιοκτησία στη στέγη, όπως είναι λάθος να την αρνείται σε οποιοδήποτε **αντικείμενο χρήσης ή υπηρεσία** όπως στην Υγεία, την Πρόνοια, την Παιδεία, τις Συγκοινωνίες κ.α. (προφανώς όχι υπηρεσία εμπορευματοποιημένη, όπως ιδιωτική ασφάλιση, ιδιωτική εκπαίδευση, ιδιωτικά Νοσοκομεία κλπ.).

4. Η κατοικία σαν δίοδος αστικής ιδεολογίας
Ένα ακόμη θέμα είναι το κατά πόσον η κατοικία χρησιμεύει σαν κανάλι διόδου της αστικής ιδεολογίας, **μέσω του ελεύθερου χρόνου που περνά ο χρήστης της σ' αυτήν** (ενοικιαστής ή ιδιοκτήτης)[90].
Αυτό συμβαίνει πράγματι, και με λίγα λόγια μπορούμε να το αποδώσουμε αφ' ενός στην εξατομίκευση του ατόμου που κατ' ανάγκη ή και εξ ορισμού ενυπάρχει στον ελεύθερο χρόνο στο σπίτι, αλλά που από μόνη της

αυτή η εξατομίκευση δεν είναι ο κύριος ένοχος.

Μην ξεχνάμε, ακόμη, δύο πράγματα, που δεν έχουν καμμία σχέση με την «ιδιοκτησία», και συμβαίνουν και στις ιδιόκτητες, και στις με νοίκι κατοικίες:

- Το ένα είναι ότι οι συνθήκες εργασίας γίνονται όλο και πιο καταπιεστικές, έτσι που ο κάθε εργαζόμενος δεν έχει παρά ελάχιστο «ελεύθερο χρόνο» στην διάθεσή του –όταν επιστρέφει αργά το απόγευμα εξουθενωμένος από την εντατικοποίηση της εργασίας στο σπίτι του, το μόνο που μπορεί να κάνει είναι να καθίσει στον καναπέ βλέποντας τηλεόραση (αν δεν έχει και δεύτερη δουλειά για να τα βγάλει πέρα). Και βέβαια, η τηλεόραση ξέρει πολύ καλά τη δουλειά της, πώς δηλαδή να «διοχετεύει ιδεολογία» στους πολίτες...
- Το δεύτερο, το έχουμε ήδη αναφέρει, οι διαρκείς μετακομίσεις οικογενειών οδηγούν κατ’ ευθείαν στην αποξένωση ανάμεσα στους κατοίκους μιας περιοχής, διαλύοντας την έννοια της «γειτονιάς». Ποτέ δεν προλαβαίνουν να γνωριστούν γείτονες μεταξύ τους, όχι μόνο επειδή ο Δημόσιος Χώρος, το παρκάκι ή η πλατεία της γειτονιάς, είναι ανύπαρκτος μέσα στο χάος των πολυκατοικιών, αλλά και μέσα στην ίδια την πολυκατοικία συνήθως δεν ξέρει κανείς ποιος είναι ο γείτονάς του στο διπλανό διαμέρισμα. Κατά συνέπεια, η «αντικοινωνικότητα», ο «ατομικισμός» κ.α. είναι αποτελέσματα άλλων βασικών συντελεστών όπως των παραγωγικών συνθηκών, επομένως και του τρόπου κατοίκησης αλλά και διαβίωσης **που αυτές ορίζουν**.

γ) Αποτελεσματικότητα ή μη των προσπαθειών
Τα παραπάνω σημεία είναι υπαρκτά, αλλά δεν φαίνεται να έχουν ιδιαίτερη επίδραση στη συνείδηση των εργαζομένων, άλλωστε τα συγκριτικά εκλογικά αποτελέσματα σε περιοχές αυθαιρέτων π.χ., δεν αποδεικνύουν ιδιαίτερη ενσωμάτωση, εκτός, όπως αναλύθηκε, από την περίπτωση πολυκατοικιοποίησης (=εμπορευματοποίησης) του αυθαιρέτου.
Ακόμη, ουδέποτε η εργατική τάξη φοβήθηκε μια κοινωνική αλλαγή, μήπως χάσει το αυθαίρετό της, ή το δάνειο που θα πάρει μέσα στην επόμενη 15ετία!

Θα πρέπει όμως να τονιστούν δύο σημεία:

- Το πρώτο, ότι είναι δύσκολο απ' ευθείας από γενική συσχέτιση στοιχείων, π.χ κατά περιοχή και κατά μεταβολή εκλογικού αποτελέσματος, να έχει κανείς άμεσα συμπεράσματα, δεδομένου ότι η πίεση στο λαϊκό κίνημα ασκείται πολύπλευρα, έτσι που δεν μπορούμε να διαχωρίσουμε το ποσοστό ευθύνης από κάθε τομέα, ούτε άλλωστε η εκλογική συμπεριφορά συμβαδίζει πάντοτε με την κοινωνική συνείδηση που εν δυνάμει υπάρχει.
- Από την άλλη πλευρά όμως, μια σε βάθος κοινωνική έρευνα είναι απαραίτητη να γίνει. Μια τέτοια έρευνα, όταν γίνει με όλη την επιστημονική γνώση που διαθέτουμε σήμερα, θα μπορεί να δώσει στοιχεία που θα φωτίσουν πολλές πλευρές αυτού του σοβαρού, αλλά και πολύπλοκου προβλήματος. Μια τέτοια έρευνα, θα μπορεί να αποδώσει συγκεκριμένες ευθύνες σε συγκεκριμένους τομείς, στις σχέσεις εργασίας, στις συνθήκες ελευθέρου χρόνου, στη συμπεριφορά των κομμάτων και στην αποδοχή ή μη από τους πολίτες των κατευθύνσεών τους, και σε μια σειρά άλλους οικονομικούς και κοινωνικούς παράγοντες.

Έτσι, θα μπορούσε πράγματι να δημιουργήσει καπιταλιστικές σχέσεις και συνειδήσεις όχι η κατοχή μιας κατοικίας για χρήση, αλλά η κατοχή πολλών κατοικιών για εμπορία ή απόληψη γαιοπροσόδου και κέρδους επενδεδυμένου κεφαλαίου και υπεραξίας, πράγμα που είδαμε ότι ήδη συμβαίνει. **Τονίζεται και πάλι, άλλο η κατοικία ως αγαθό χρήσης και άλλο η κατοικία ως εμπόρευμα.**

Εδώ όμως, χωρίς να αρνείται κανείς ότι υπάρχει κάποιο πρόβλημα, θα πρέπει να δει κατ' αρχήν πόσοι από τους εργαζόμενους έτυχε να βρεθούν με κάποια ιδιοκτησία που τη μετέτρεψαν σε συμπληρωματική πηγή εσόδων τους, και στη συνέχεια, πόσοι απ' αυτούς ανήκουν σε εργατικά και όχι μικροαστικά στρώματα, για να καταλήξει σε ένα συμπέρασμα, αφού μετρηθεί και πόσοι απ' αυτούς έχουν απομακρυνθεί από τους κοινωνικούς αγώνες και έχουν συρθεί στον δρόμο της εξατομίκευσης και της "προσωπικής λύσης", που τόσο διαφημίζει το καπιταλιστικό σύστημα.

Και φυσικά, θα πρέπει να ερευνηθεί ο βαθμός ενοχής της κατοικίας, σε σχέση με όλη την ιδεολογική "πλύση

εγκεφάλου" που γίνεται από όλο το "πλαίσιο ζωής" που προβάλλεται -τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, την κατανάλωση και μια σειρά ακόμη παραγόντων που επιδρούν στη διαμόρφωση της ταξικής συνείδησης.

5. Ένα τελευταίο θέμα: η μορφή της κατοικίας και της περιοχής της

Το πρόβλημα της μορφής της κατοικίας και ιδιαίτερα της περιοχής της, και η σχέση με τις κοινωνικές σχέσεις ή την κοινωνική συνείδηση των κατοίκων, έχει επίσης απασχολήσει πολλούς μελετητές.

Υπάρχουν μερικά σημεία που είναι κοινά στις εκτιμήσεις τους, που αφορούν το δίλημμα "πολυώροφα μπλοκ κατοικιών ή μονοκατοικίες με ιδιωτικούς κήπους", και τα οποία είναι:

1. Τα πολυώροφα μπλοκ σε διαμερίσματα απομονώνουν και αποξενώνουν τους κατοίκους τους, νεκρώνουν τη μεταξύ τους σχέση και δημιουργούν απρόσωπους χώρους χωρίς ζωή στην πόλη".

Η θέση αυτή στηρίζεται σε διαπιστώσεις τόσο σε περιοχές πολυκατοικιών μέσα στις πόλεις, όπως π.χ. στην αθηναϊκή πολυκατοικία, όσο και σε νέα συγκροτήματα οργανωμένης δόμησης, είτε στη Δυτική Ευρώπη είτε και στην Ελλάδα (εργατικές κατοικίες κλπ).

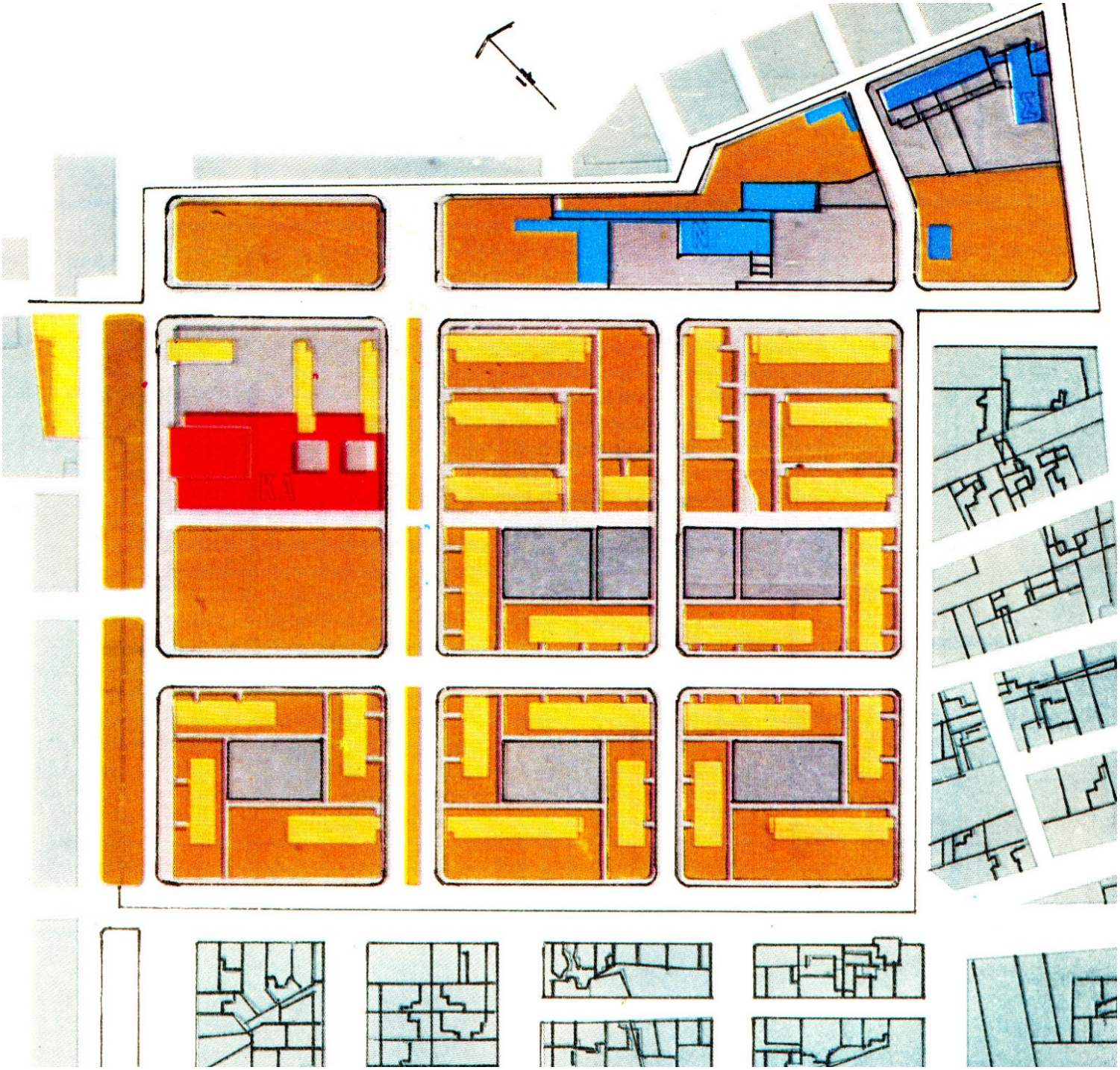
Σαν αντίθετα παραδείγματα, για να αποδείξουν την αλήθεια των παραπάνω, φέρνουν *«τις γεμάτες ζωή γειτονιές στις συνοικίες των Αθηνών»*, όπως στις προσφυγικές συνοικίες, η ακόμη τις μονώροφες ή διώροφες κατοικίες οργανωμένης δόμησης του ΟΕΚ σε μερικές επαρχιακές πόλεις. Στην ξένη βιβλιογραφία, απλά γίνεται αναφορά στα παλιά τμήματα των πόλεων και τα χωριά.

Στα παραπάνω επιχειρήματα μπορεί απλά να αντιτάξει κανείς, πρώτο ότι η "αποξένωση", το "απρόσιτο" και η "ερήμωση" υπάρχει εξ ίσου και στις περιοχές νέων πόλεων[92] -αλλά και παλιών- με μονοκατοικίες, όπως π.χ. στις "νέες πόλεις" ή στην Αθήνα σε ορισμένα από τα βόρεια προάστια, ιδιαίτερα των υψηλών εισοδημάτων.

055. Συγκρότημα Αγίων Αναργύρων, Πειραιάς. Μεγάλη κλειστή εσωτερική πλατεία, γεμάτη από ζωή και κίνηση (φωτ. του συγγρ.)

25ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ
Ναός Αγ. Αναργύρων
Αγ. Ανάργυροι
245
242
243

056. , 057. Το παραπάνω συγκρότημα, και δίπλα μια νέα τυπική περιοχή εργατικών κατοικιών στον Άγιο Σώστη, από απρόσωπα ανοιχτά μπλοκ . Στα κάτω οικοδομικά τετράγωνα, όμως, δημιουργούνται «εσωτερικές πλατείες» ανά τέσσερα μπλοκ. Δεν δημιουργούν την κίνηση και ζωντάνια των μεγάλων συγκροτημάτων της Βιέννης ή του Άμστερνταμ. Οπωσδήποτε όμως δεν είναι το απρόσωπο σύστημα της ευρωπαϊκής πολεοδομίας ή ακόμη και των άλλων μονάδων του Οργανισμού Εργατικής Κατοικίας (πηγή: Αγ. Ανάργυροι, χάρτης ΕΣΥΕ 1959, Αγ. Σώστης ΤΕΕ «κρατική δραστηριότης, κατοικία στην Ελλάδα» Αθήνα 1975).

Δεύτερο, μπορεί να κρίνει κανείς σαν άστοχη τη συσχέτιση «τρόπος δόμησης - συγκεκριμένες κοινωνικές σχέσεις», τόσο γιατί ένας δεδομένος τύπος κοινωνικών σχέσεων μπορεί να είναι κοινός και στις δύο ακραίες μορφές δόμησης, ενώ παράλληλα και ο ίδιος τύπος δόμησης έχει και από τις δύο μορφές κοινωνικών σχέσεων, όσο και γιατί η ύπαρξη ενός δεδομένου πλέγματος κοινωνικών σχέσεων εξαρτάται από πολλούς (και βασικότερους παράγοντες), όπως:

- κοινές ιστορικές καταβολές του πληθυσμού
- κοινή και ομοιογενής κοινωνική σύνθεση
- ύπαρξη ή όχι ατόμων που μένουν στον οικισμό συνεχώς, και μακροχρόνια, αλλά και σε όλη τη διάρκεια της ημέρας
- κοινά οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα, ακόμη και προβλήματα «καλής γειτονίας» ή πολεοδομικά προβλήματα ευρύτερου χώρου με επιπτώσεις στις συγκεκριμένες γειτονιές
- πολιτικοποιημένη και κοινωνικοποιημένη συνείδηση, κάτι που εξαρτάται από πολλούς παράγοντες τόσο από

την ταξική θέση του πληθυσμού -και αν είναι αυτή ομοιογενής- όσο και από τον βαθμό κοινωνικοποίησης και πολιτικοποίησης, που δεν είναι αυτονόητο ότι υπάρχει αφ' εαυτού μόνο από την ύπαρξη κοινών ταξικών συνιστωσών

Τα παραπάνω είναι φανερό ότι ισχύουν για χωριά, παλιές μικρές πόλεις, προσφυγικούς συνοικισμούς, που πραγματικά δικαιολογούν την έντονη κοινωνική ζωή τους.
Αντίθετα, στις μεγαλουπόλεις, ο πληθυσμός μετακινείται περιοδικά πριν προλάβει να ριζώσει και να αποκτήσει σχέσεις με τους γείτονές του.
Για να ανακεφαλαιώσουμε, θα πρέπει να τονιστεί ότι έτσι κι αλλιώς, υπάρχει μια "κατεύθυνση" εξατομίκευσης, αποξένωσης και εκφυλισμού των κοινωνικών σχέσεων στις σύγχρονες πόλεις.
Στην κατεύθυνση αυτή, βοηθά αρνητικά και η μορφή της περιοχής κατοικίας, αλλά δεν είναι το κυρίαρχο ή το βασικό αίτιο, έτσι κι αλλιώς έχουμε αντιθετικά παραδείγματα που οδηγούν σε βαθύτερες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες στη ρίζα του κακού.

Παράλληλα βέβαια, είναι επίσης γεγονός, ότι εκεί όπου είναι ευνοϊκές οι παραπάνω γενικές κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, εκδηλώνεται εντονότερη κοινωνική ζωή περισσότερο στη χαμηλή δόμηση παρά στην πολυώροφη πολυκατοικία. Γι' αυτό λέμε ότι «βοηθά» η μορφή της περιοχής κατοικίας αλλά δεν είναι το καθοριστικό ή το κύριο αίτιο. Το κύριο αίτιο είναι η οικονομική βάση, τα υπόλοιπα είναι τα εποικοδομήματά της, η κοινωνική συνοχή, ο βαθμός κοινωνικοποίησης και πολιτικοποίησης, ή το Κοινωνικό Σύστημα και ο Πολιτισμός γενικότερα.

Γ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ
Θα ήταν ανεδαφικό να υποστηρίξει κανείς ότι δεν επιχειρείται ιδεολογικός αποπροσανατολισμός και ενσωμάτωση ή υποταγή στο Σύστημα μέσω της κατοικίας (και ότι σε έναν βαθμό αυτό δεν επιτυγχάνεται). Θα ήταν όμως εξ ίσου ανεδαφικό αν υποστηριζόταν ότι η κατοικία είναι γενεσιουργό αίτιο αυτού του αποπροσανατολισμού, ως προς τη μορφή ιδιοκτησίας της, τη διαδικασία παραγωγής της και τη μορφή δόμησής της.

Η αλήθεια είναι, ότι το αστικό καθεστώς, έχοντας σαν γενικό στόχο του τον ιδεολογικό αποπροσανατολισμό και ενσωμάτωση ή υποταγή των μαζών στο Σύστημα, τον επιχειρεί με κάθε μέσο, κύρια στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα, χρησιμοποιώντας σε δεύτερο επίπεδο σαν μέσα και όλες τις πτυχές της καθημερινής ζωής, ανάμεσα στις οποίες η κατοικία και η γη σ' αυτήν.

Για παράδειγμα, η έννοια της "αναγκαιότητας της σταθερότητας" (κυβερνήσεων και σε επέκταση του ίδιου του καθεστώτος) και ο συνδυασμός της με την έννοια της "προς το καλύτερο μεταλλαγής του συστήματος", της αναμόρφωσης δηλαδή του Καπιταλισμού σε «Καπιταλισμό με ανθρώπινο πρόσωπο» -ή φαινομενικά «Σοσιαλιστικά» πλαίσια (σοσιαλδημοκρατικά στην πράξη)-, δίνουν μια σειρά μέτρων που κινούνται σε βασικά επίπεδα, όπως σε ιδεολογικό επίπεδο, με την προώθηση της "ατομικής" δράσης της απο-κοινωνικοποίησης των μαζών, της ιδεολογίας του ατομικού βολέματος και των ρουσφετιών, με συνέπεια την πρόσδεση στο σύστημα, της αποδοχής της "σταθερότητας", της αποδοχής της δυνατότητας "βελτίωσης του συστήματος".
Η πορεία αυτή γίνεται μέσα από πολλά κανάλια, που μεταφέρουν στις συνειδήσεις και την εξειδικεύουν ανά τομέα κοινωνικής δραστηριότητας, όπως π.χ.

- μέσα από τον αστικό τύπο και την τηλεόραση προβάλλεται ένα συγκεκριμένο πρότυπο ζωής, ένα συγκεκριμένο πλαίσιο κοινωνικών αναγκών, ένας συγκεκριμένος τρόπος και κατεύθυνση διεκδίκησης αιτημάτων,
- μέσα από έναν συγκεκριμένο τρόπο ικανοποίησης των βιοτικών αναγκών, όπως π.χ. της κατοικίας, που προωθείται όπως είδαμε στα παραπάνω πλαίσια, μέσα, ακόμη, από έναν συγκεκριμένο τρόπο διαβίωσης, που συνεπάγονται τα παραπάνω πλαίσια, και που εκφράζονται μέσα και από ορισμένους τρόπους και μορφές της περιοχής κατοικίας.

Θα πρέπει λίγο να επιμένουμε στο θέμα των κοινωνικών σχέσεων με το νόημα της «κοινωνικής συνοχής», που φυσικά είναι ευνοϊκό για την ανάπτυξη της κοινωνικής αλλά και της ταξικής συνείδησης και της

συμμετοχής σε κοινωνικούς αγώνες, ενάντια δηλαδή στην εξατομίκευση και την "ιδιώτευση".

Ας δούμε ένα μικρό αλλά χαρακτηριστικό παράδειγμα: παρατηρούμε μια μείωση του ρόλου του σχολείου στην κοινωνική ζωή, ρήξη δεσμών μαθητών-καθηγητών και γονέων-καθηγητών, μετατροπή των συλλόγων γονέων και κηδεμόνων σε υπηρεσιακά όργανα, "αντικαθηγητικές" θέσεις μαθητικών κοινοτήτων, κ.ά.
Είναι προφανές ότι όλα αυτά ευνοούν την άρχουσα τάξη, και εντάσσονται στην όλη πολιτική της· με ποια μέσα όμως κατάφερε να φέρει τον τομέα αυτό «στα μέτρα της» κυρίως σε μικρό- και μεσοαστικές περιοχές; Με πολλά μέσα, άλλα από τα οποία είναι παράγωγα γενικών καταστάσεων, άλλα όμως φαίνεται ότι δεν έχουν άλλο αίτιο και στόχο εκτός από τη διάλυση αυτής της κοινωνικής συνοχής. Έτσι π.χ. άλλοτε οι καθηγητές και οι δάσκαλοι σε μια πόλη ή συνοικία ήταν πόλοι κοινωνικής αναφοράς, πνευματική ηγεσία της περιοχής, ενώ τώρα αυτό δεν ισχύει. Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι στην Κατοχή και την Αντίσταση, οι εκπαιδευτικοί Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης έπαιξαν σημαντικό ρόλο.

Ένα βασικό μέσο με το οποίο επιτεύχθηκε αυτή η αποσύνθεση, είναι αφ' ενός η μη μονιμότητα κατοικίας των γονέων, που δεν προλαβαίνουν να γνωρίσουν το σχολείο και τους διδάσκοντες, αλλά κυρίως η μη μονιμότητα εργασίας των διδασκόντων[93]. Άλλοι έρχονται στο μέσο του χρόνου, άλλοι μετατίθενται, και γενικά κανένας δεν μένει στο ίδιο σχολείο για πολύ, ώστε να αναπτύξει δεσμούς με το σχολείο, τους μαθητές, τους γονείς, τους συναδέλφους του. Και είναι φανερό, ότι δεν πρόκειται για ευνοϊκές μεταθέσεις (επαρχία σε Αθήνα π.χ.) αλλά για έναν άσχετο και αδικαιολόγητο χορό μεταθέσεων από συνοικία σε συνοικία της ίδιας πόλης, που και για τον ίδιο τον εκπαιδευτικό δημιουργεί προβλήματα. Τελικά μετατρέπεται ο εκπαιδευτικός σε έναν απρόσωπο "φιλόλογο", "φυσικό", "μαθηματικό", με τα αλυσιδωτά επακόλουθα, που προαναφέρθηκαν.

Παράλληλα φαινόμενα **συμβαίνουν σε πολλούς τομείς**. Αλλαγές κατοικίας όσων μένουν σε νοίκι (πάνω από το μισό στις μεγάλες πόλεις), απρόσωπα super-market αντί των μαγαζιών της γειτονιάς όπου όλοι γνωρίζονται και συζητούν, «εμπλουτισμός» με κατοίκους υψηλών εισοδημάτων παλιών προαστίων, αλλαγή της κοινωνικής τους σύνθεσης και διάλυση της κοινωνικής τους συνοχής, έλλειψη χώρων κοινωνικής συνάθροισης (πλατείες, πάρκα, παιδότοποι, καφενεία, πνευματικά κέντρα) στη γειτονιά, κλπ. κλπ., μέσα από την οποία προωθείται η ιδιωτικοποίηση και η εξατομίκευση της ζωής, ο κοινωνικός απομονωτισμός.

Τελευταία εμφανίστηκε στην Κοινωνική Πρακτική και η «Ανθεκτικότητα των Πόλεων», και μάλιστα με προγράμματα χρηματοδοτούμενα από μεγάλα καπιταλιστικά Ιδρύματα όπως το Ίδρυμα Ροκφέλλερ, αλλά αυτό είναι ένα άλλο μεγάλο θέμα[94]. Η ουσία του προγράμματος αυτού είναι ότι οι πόλεις (και οι Κοινωνίες) έχουν ή **οφείλουν να έχουν ανθεκτικότητα στις μεταβολές και να προσαρμόζονται στις εκάστοτε ιστορικές (οικονομικές, κοινωνικές κ.α.) συνθήκες.** Αυτό είναι ένα φαινόμενο γνωστό στην Ιστορία, που πολλές φορές οδήγησε σε ανανέωση (π.χ. στον ώριμο Μεσαίωνα στη Δυτική Ευρώπη ή στη μεταβολή της ύστερης βυζαντινής Κωνσταντινούπολης στην πρώιμη Οθωμανική Ιστανμπούλ) αλλά και πολλές φορές σε αποσύνθεση των κοινωνιών και των πόλεων (όπως στην Αυτοκρατορική Ρώμη, τη Ρωμαϊκή Ιερουσαλήμ, και τη Ρωμαϊκή και βυζαντινή Αθήνα, τις Μεσοβυζαντινές Αντιόχεια και Νικόπολη κ.α. ή για να έρθουμε στην εποχή μας στις γιγαντούμενες πόλεις του Τρίτου Κόσμου -Λάγος, Βομβάη, Σαγκάη, Ρίο ντε Τζανέιρο-, συνοικίες των αφροαμερικανών στις αμερικανικές πόλεις -Ν.Υόρκη, Ατλάντα, Σιάτλ, Νέα Ορλεάνη....)

Όμως, το να ζητάμε από τις σημερινές πόλεις μας να είναι ανθεκτικές στα μεταβαλλόμενα γενικά οικονομικά και κοινωνικά τους πλαίσια, αποτελεί Καθαρή Πολιτική Πράξη, η οποία με απλά λόγια μεταφράζεται «**αποδεχτείτε τη Νέα Κατάσταση και προσαρμοστείτε σ' αυτήν**». Σημειώνουμε ότι δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι ανάμεσα στις «100 πόλεις» του Προγράμματος Ροκφέλερ φιγουράρουν, πέρα από τις μητροπόλεις του καπιταλισμού, και πόλεις του Τρίτου Κόσμου με γνωστά και συγκεκριμένα προβλήματα, αλλά και ακόμη πόλεις όπως η Ραμάλα. Γνωρίζοντας τόσο την υφιστάμενη κατάσταση στον χώρο Ισραήλ και Παλαιστίνης, όσο και την κρατική πολιτική του Ισραηλινού Κράτους απέναντι στους Παλαιστινίους, καταλαβαίνουμε πολύ καλά τι εννοεί το Ίδρυμα Ροκφέλλερ «**αποδεχτείτε τη Νέα Κατάσταση και προσαρμοστείτε σ' αυτήν**», και σε ποιους απευθύνεται.

Και για να επιστρέψουμε στο θέμα μας, την Κατοικία, στα σύγχρονα σλαμς που ίσως είναι και χειρότερα από εκείνα της Βιομηχανικής Επανάστασης και της «Εργατικής Τάξης στην Αγγλία» του 19ου αιώνα: αποδεχτείτε και προσαρμοστείτε στις φαβέλες και τα σλαμς του Τρίτου Κόσμου, αποδεχτείτε και προσαρμοστείτε στα πανάθλια HLM και στα Banlieues[95] των γαλλικών πόλεων, αποδεχτείτε και προσαρμοστείτε στη Νέα Τάξη Πραγμάτων...

058. Τυπικό HLM στην Γαλλία, (υπάρχουν και χειρότερα…) πηγή, διαδίκτυο λ. HLM

059. Εξεγέρσεις στα HLM. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι βασικά είναι εξεγέρσεις διαμαρτυρίας και αγανάκτησης με «τυφλές» καταστροφές, χωρίς να έχουν ακόμη ένα επίπεδο πολιτικής ωριμότητας τέτοιο που να τις οδηγήσει στα πραγματικά αίτια της

εξαθλίωσης και της περιθωριοποίησης των Banlieues ώστε να αποκτήσουν ταξική συνείδηση και να στραφούν στον πραγματικό αντίπαλο, το ίδιο το Σύστημα. (πηγή, διαδίκτυο)

060. Η ανακατάληψη του αστικού χώρου από τις δυνάμεις της Τάξεως στο Παρίσι μετά τις τελευταίες εξεγέρσεις των banlieusares (πηγή, Michel Colomès, Le Point.fr (16.11.2015) Attentats de Paris : opération reconquête en banlieue)

Παραπομπές

[1] Γενικά στην εισήγηση αυτή, δίνεται είτε "βιβλιογραφία εκκίνησης" (άρθρα και βιβλία στα οποία υπάρχει αναλυτική βιβλιογραφία), είτε βιβλιογραφία εμβάθυνσης (για αναλυτικότερη μελέτη θεμάτων που ξεφεύγουν από τα πλαίσια της παρούσης), είτε, τέλος, βιβλιογραφία τεκμηρίωσης των θέσεων που αναπτύσσονται εδώ. Σ' αυτά τα πλαίσια, βλ. γενικά για την έννοια της κατοικίας, Μ. Μαυρίδου, Δ. Μπαχαροπούλου, Α. Παπασταματίου-Σαρηγιάννη, Γ. Σαρηγιάννης: Κατοικία, στη σειρά "Έρευνα πολεοδομικών προτύπων" του Σπουδαστηρίου Πολεοδομικών Ερευνών του ΕΜΠ, Αθήνα 1977. Μ. Μαντουβάλου, διαδικασίες παραγωγής κατοικίας, Αθήνα 1984. Επίσης, στα υλικά της ημερίδας του ΕΚΑ - Συνδικάτου Οικοδόμων της 8-8-87.

[2] Κ.Μαρξ, το Κεφάλαιο, τ.1ος 8. «η εργάσιμη ημέρα», 13.8. δ. «η σύγχρονη δουλειά στο σπίτι», 19. «ο μισθός με το κομμάτι» κ.α.

[3] βλ. το πολύ σημαντικό βιβλίο των Ντ. Βάιου-Κ.Χατζημιχάλη *Με την Ραπτομηχανή στην Κουζίνα και τους Πολωνούς στους Αγρούς*, Αθήνα 1997

[4] Αναλυτικότερα, Γ. Σαρηγιάννης, η Μαρξιστική Ανάλυση της έννοιας και της Ιστορίας της πόλης. Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου "Χώρος και Ιστορία" του Α.Π.Θεσσαλονίκης, Σκόπελος 1987.

[5] Αναλυτικότερα, Γ.Σαρηγιάννη: Η εξέλιξη της εμπορευματοποίησης της κατοικίας και η επίδρασή της στην μορφή της κατοικίας και της πόλεως. Αρχιτεκτονικά θέματα, 12 /1978, σελ. 108 κ.εφ.

[6] Η εξέλιξη της εμπορευματοποίησης της κατοικίας οπ.παρ. 108, βλ. ιδιαίτερα στον Ένγκελς, η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του Κράτους, Ελλ. μτφρ. "Διαλεκτικά έργα" σελ. 306, καλλ.

[7] N.Villeh, Ιστορία του Ρωμαϊκού Δικαίου, Αθήνα 1966, Δ.Γκόφα, Ιστορία του Ρωμαϊκού Δικαίου, τ.I-III, Αθήναι-Κομοτηνή 1974-1979, του ίδιου, Εισηγήσεις του Ρωμαϊκού Δικαίου, τ.I-III Αθήναι 1976 , αναλυτικότερα, E. Dernburg *Σύστημα Ρωμαϊκού Δικαίου*, τ.1ος, Γενικαί αρχαί, τ.2ος Εμπράγματον Δίκαιον, ελλ. μτφρ. εν Αθήναις 1899, και B.Windscheid Σύστημα Ρωμαϊκού Δικαίου, τ.2ος Εμπράγματον Δίκαιον, ελλ. μτφρ. Εν Αθήναις, 1901, ειδικά για την κατοικία, Γ.Σαρηγιάννης *Η εξέλιξη της εμπορευματοποίησης....* οπ.παρ. και του ίδιου, *Εισαγωγή στην Ιστορία και θεωρία της πόλης, Αθήνα*[2] 1987 , σελ. 161 και 164.

[8] Ι.Βασιλείου η Λαϊκή Κατοικία, Αθήνα 1944

[9] Αναλυτικότερα, Leon Homo, Rome Imperial et l' urbanisme dans l' antiquite, Paris 1971(2), Ι. Βασιλείου, η Λαϊκή Κατοικία, Αθήνα 1944, L. Banevolo, The history of the City, MIT Press, 1980, M.Morini, Atlante del Storia del Urbanistica, Milano 1960

[10] N.Villeh, Ιστορία του Ρωμαϊκού Δικαίου, οπ.παρ. σελ.61 κ.εφ.

[11] Αναλυτικότερα, Γ. Σαρηγιάννη, η εξέλιξη της εμπορευματοποιήσεως … οπ.παρ.

[12] Κ.Μαρξ, «Το Κεφάλαιο», τόμος Τρίτος, κεφάλαιο 27ο (ο ρόλος της Πίστης στην κεφαλαιοκρατική παραγωγή) κ.εφ., γραμμένο από τον Μαρξ στο διάστημα 1865-1867, εκδόθηκε από τον Ενγκελς το 1893, επίσης Κ.Μαρξ, «το Κεφάλαιο», τόμος Τρίτος, Κεφάλαια 27-35, σελ. 549-740, ελλ. μτφρ. Π.Μαυρομάτη, Αθήνα 1978.

[13] Κ.Μαρξ, «το Κεφάλαιο», τόμος Τρίτος, Συμπλήρωμα και Επίλογος (του Φρ.Ενγκελς) κεφ. ΙΙ «το Χρηματιστήριο», σελ. 1115 κ.εφ., Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1978

[14] Β.Ι.Λένιν, Ιμπεριαλισμός, το τελευταίο στάδιο του Καπιταλισμού, σελ. 48 κ.εφ., 51, 53, 57

[15] Roche Marc, η Τράπεζα (2010) Αθήνα 2011, Μηλιός Γ. – Σωτηρόπουλος Δ. Ιμπεριαλισμός, χρηματοπιστωτικές αγορές, κρίση. Αθήνα 2011, François Morin, Un Monde sans Wall Street? Paris 2011 (ελλ.μτφρ. ένας κόσμος χωρίς την Wall Street, Αθήνα 2011) σελ. 39, ακόμη Σ.Αντωνοπούλου, σύγχρονος καπιταλισμός και παγκοσμιοποίηση, Αθήνα 2008,

[16] Marc Roche, Η Τράπεζα –πώς η Goldmann Sachs κυβερνά τον κόσμο. Paris, 2010, ελλ.μτφρ. Αθήνα 2011, ειδικά για την Ελλάδα, σελ. 24-32

[17] Marc Roche, Η Τράπεζα… οπ.παρ. 85-90

[18] Marc Roche, Η Τράπεζα…οπ.παρ. σελ. 321

[19] ΚΜΚ, Κρατικο-Μονοπωλιακός-Καπιταλισμός

[20] Υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία, από την οποία σημειώνεται ενδεικτικά: Συνδικαλιστική Παράταξη Δημοκρατικών Αρχιτεκτόνων (ΣΠαΔα): το στεγαστικό πρόβλημα, (συντάκτες Β.Κουτσάκος, Γ.Σαρηγιάννης), Αθήνα 1976. ΚΕΠΕ: Κατοικία, Αθήνα 1976. ΤΕΕ: η Κατοικία στην Ελλάδα, Αθήνα 1975. Α. Αραβαντινού : Πολεοδομικός Σχεδιασμός, Αθήνα 1984. Του ίδιου: Προβλήματα Πολεοδομίας και Κατοικίας εις την Ελλάδα, Τεχνικό Χρονικά Γεν.έκδοση 5/6-1967. Μ. Μαντουβάλου: Το πρόβλημα της κατοικίας και η στεγαστική πολιτική του κράτους, Δελτίο ΣΑΔΑΣ Φεβρ. 1975. Της ίδιας: Το πρόβλημα της στέγης στο Πέραμα, Δελτίο ΣΑΔΑΣ Φεβρ. 1975. Της ίδιας: Διαδικασίες … οπ.παρ.

[21] Βλ. μια πολύ καλή ανάλυση στο Jörn Janssen (επ. εκδ.): Göhnerswil, Wohnungsbau im Kapitalismus, Zürich 1972. Ο Jörn Janssen υπήρξε διδάσκων στο Πολυτεχνείο της Ζυρίχης (ETH Zürich) και το βιβλίο του είναι από εργασίες στο μάθημά του, αλλά μετά την εκπόνησή τους απολύθηκε από τη θέση του (οπ.παρ. Nachwort, «Lernen in Konflikt», σελ. 225 κ.εφ.)

[22] Γενικά βλ. Γ.Σαρηγιάννης «παραγκουπόλεις, ένα τυπικό καπιταλιστικό φαινόμενο», *Διάπλους* τ.27/2008, σελ. 58 – 63, Μ.Παπαδολαμπάκης, «αγώνες: το δικαίωμα στην γή, στη στέγη, στον τρόπο ζωής», Δελτίο ΣΑΔΑΣ τ.3/1973, «αγώνες για την κατοικία στην Χιλή» επιλογή κειμένων Χρ. Αγριαντώνη, Δελτίο ΣΑΔΑΣ τ.3/1973.

[23] Για τον Μεσοπόλεμο, Ι.Βασιλείου, η Λαϊκή Κατοικία, Αθήνα 1944, για μετά το 1950 τις διάφορες μονογραφίες όπως ενδεικτικά F.Osborn –A.Whittick, the new towns, R.Merlin , les villes nouvelles , Paris 1969, R.Rainer. J.Göderitz, H.Hofmann, die gegliederte und aufgelockerte Sradt , Tübingen 1957, κ.α.

[24] Maristella Casciato, the Amsterdam School, Rotterdam 2003

[25] Κωνσταντίνα Κάλφα, «Η πραγματικά σπουδαία εμπειρία» της ελληνικής Ανοικοδόμησης. Διαβάζοντας τις αμερικανικές αναφορές, στο Archetype, 24.10.2018 και της ίδιας, *Αυτοστέγαση τώρα!, η αθέατη πλευρά της αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα*. Αθήνα 2019.

[26] Επιγραφή στο συγκρότημα De Dageraat στο Άμστερνταμ (βλ. εικόνα).

[27] W.Gropius, Architektur, Frankfurt/M, Hamburg 1956, (θέση 13. der Stadtkern, Gemeinschaftszentren, σελ. 113 κ.εφ.

[28] K.Novy, G.Uhlig, Die wiener Siedlungsbewegung 1918-1934, Aachen 1982

[29] Das neue Brockhaus, b.III Leipzig 1941

[30] Μετάφραση του κειμένου που συνοδεύει την εικόνα του «Συντροφικού Σπιτιού» στον οικισμό Rosenhügel (Die wiener Siedlerbewegung 1918-1934 ARCH+ Ausstellungskatalog, Aachen 1982

[31] O.M.Ungers, J.Schlandt, die wiener Superblocks, Berlin, 1969, ακόμη, Helmut Weihsmann, Das Rote Wien, kommunale Wohnbau in Wien (Η Κόκκινη Βιέννη, κοινωνική κατοικία στην Βιέννη), (farbdia-Serien Architektur, Kunst und Umwelt für den Unterricht in AHS, HTL, und HAK), Ars Nova Medienverlag, χ.χ., ακόμη, Natalie Baumann, die Enwicklung der wiener Gemeindebauten im Kontext iHrer Architektur, diplomarbeit an der Universitat Wien , Wien 2012. Dagmar Keller, Superblock versus Gartenstadt Studien zur Diskussion uber den Wiener Wohnbau der 1920er Jahre. Universitat Wien, Wien 2011, Ilknur Sudas, an inquiry on bourgeois conception of social housing program for working-class : Karl Marx Hof in Vienna, Middle East Technical University Orta Doğu Teknik Universitesi, Ankara 2011(τα περισσότερα είναι ανηρτημένα ελεύθερα στο διαδίκτυο)

[32] *«…Sammelpunkte geselschaftsfeindlicher Elemente, die den Hütern der öffentlichen Ordnung stets zu tun geben…»*

[33] O.M.Ungers, J.Schlandt, die wiener Superblocks,….οπ.παρ. σελ.9

[34] «…..After the death of Piet Kramer in 1961, on the high point of the Rationalist movement, no architectural institution or museum was interested in his Expressionist work. For that reason all his drawings and models were burnt….» wikipedia, λήμμα Piet Krammer (επίσκ.25.8.2014 και 29.5.2020)

[35] Frgm 131, στον F.Wehrli, die Schule des Aristoteles, Basel 1944

[36] Mikhail Possokhine, Ville faite pour l' homme, Moscou 1980 σελ. 167

[37] Συνοπτικά βλ. Γ.Σαρηγιάνης Ιδεολογία και Πολεοδομία , www.GreekArchitects.gr , ανάρτηση 5.4.2015, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία.

[38] Γ.Σαρηγιάννης, μεταφορά των αρχών της Πολεοδομίας του Μοντέρνου Κινήματος στον ελληνικό χώρο από τον Μεσοπόλεμο μέχρι και την δεκαετία του 1960, 5η επιστημονική συνάντηση του ελληνικού docomomo. Θεσσαλονίκη 3-4 Ιουνίου 2010 Πρακτικά, «η ελληνική πόλη, η πολεοδομία του μοντέρνου» Αθήνα 2015.σελ. 81-101

[39] Fred Forbat, η οργανική πόλις, Τεχνικά Χρονικά 15 Ιουλίου 1933, σελ. 699

[40] Fr. Forbat, η οργανική πόλις, Τεχνικά Χρονικά 15 Ιουλίου 1933, και Ι Δεσποτόπουλος , πολεοδομική, σχέδια πόλεων, Τεχνικά Χρονικά, 1 Αυγ. 1933

[41] Μια αναλυτική παρουσίαση της Hoyeswerda υπάρχει στα Τεχνικά Χρονικά από τον Γρ. Διαμαντόπουλο, ο οποίος υπεραμύνεται σωστά μεν της όλης κοινωνικής δομής της πόλης αλλά όμως και του σχεδίου της, απηχώντας τις τότε αντιλήψεις των Γερμανών πολεοδόμων της (Τεχνικά Χρονικα, 1/1966, επιστημονικη έκδοση).

[42] Γ.Σαρηγιάννης, «Μεταφορά των αρχών της πολεοδομίας του Μοντέρνου Κινήματος στον ελληνικό χώρο,

από τον Μεσοπόλεμο μέχρι και την δεκαετία του ’60» στην 5η επιστημονική συνάντηση του ελληνικού docomomo, Θεσσαλονίκη 2010 «η ελληνική πόλη και πολεοδομία του Μοντέρνου», Πρακτικά, Αθήνα 2015, του ίδιου, «η Άνοιξη του ’60, η αρχιτεκτονική στην Ελλάδα και η ιδεολογία της», εισήγηση στο Συνέδριο «η Ιστοριογραφία της Αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα στον 20ό και στον 21ο αι, (ΑΣΚΤ 2014), και του ίδιου Η Αριστερή Ιδεολογία στην Πολεοδομία στην Ελλάδα, από το 1960 ως το 1990. (Μέρος Β) στο www.greekArchitects.gr ανάρτηση 24.1.2013

[43] Wikipedia, Neue Heimat, επίσκ. 28.6.2020

[44] Ζ. Θέος, ψυχο-ιδεολογικές όψεις του λαϊκού πόθου για ιδιόκτητη κατοικία, στο η κατοικία είναι δικαίωμα, *υλικά ημερίδας 8.8.1987 για την κατοικία*, του ΕΚΑ-Ομοσπονδία Οικοδόμων Ελλάδας-Συνδικάτο Οικοδόμων Αθήνας, Αθήνα 1987, σελ. 103 κ.εφ..

[45] Γ.Σαρηγιάννης, κατοικία και ενσωμάτωση στο Σύστημα, υλικά ημερίδας για την Κατοικία (Εργατικό Κέντρο Αθήνας, Ομοσπονδία Οικοδόμων Ελλάδας, Συνδικάτο Οικοδόμων Αθήνας) Αθήνα 8.8.1987, Πρακτικά, σελ.33 κ.εφ.

[46] «Η πραγματικά σπουδαία εμπειρία» της ελληνικής Ανοικοδόμησης. Διαβάζοντας τις αμερικανικές αναφορές, στο Archetype, 24.10.2018, και της ίδιας, *Αυτοστέγαση τώρα!, η αθέατη πλευρά της αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα*. Αθήνα 2019.

[47] Κ.Κάλφα «Η πραγματικά σπουδαία …» οπ παρ.

[48] οπ.παρ.

[49] οπ.παρ.

[50] οπ.παρ.

[51] οπ.παρ.

[52] οπ.παρ.

[53] Ι.Σαπόρτα, Επάγγελμα Αρχιτέκτων , σελ. 50

[54] Κ.Βαρβαρέσος, Εκθεσις επί του Οικονομικού Προβλήματος της Ελλάδος, Αθήναι 1952, σελ. 9

[55] οπ.παρ. 89

[56] οπ.παρ. 214

[57] οπ.παρ. 225

[58] οπ.παρ. 230

[59] οπ.παρ. 242

[60] Για γενική επισκόπηση του θέματος βλ. Γ.Σαρηγιάννης Αθήνα 1830-2000 , Αθήνα 2000, σελ,130 κ.εφ. και ειδικότερα σελ. 146-156, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία και αναφορές εκείνης της εποχής. Ακόμη, την Εισαγωγή του Κ.Κωστή στην επανέκδοση της Έκθεσης, Αθήνα 2002. Επίσης Γ.Σαρηγιάννης «*Βαρβαρέσος, Σπράος, Τρόϊκα: επεμβάσεις ΠΤ και ΔΝΤ στην ελληνική οικονομία : οι πολεοδομικές επιπτώσεις τους*». Εισήγηση στο Συνέδριο ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ «Μητροπολιτική περιοχή Αττικής: όψεις της Κρίσης στην πόλη…» Αθήνα 20-22 Οκτωβρίου 2017, ανηρτημένη στην ιστοσελίδα του ΣΑΔΑΣ

[61] Βλ. ΣΠαΔα: οπ.παρ., ΤΕΕ η κατοικία στην Ελλάδα, οπ. παρ., γενικά για την αυθαίρετη δόμηση υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία ενδεικτικά βλ. τα αφιερώματα του Δελτίου του ΣΑΔΑΣ με άρθρα Μ.Μαντουβάλου, Θ.Βεργόπουλου, Ι.Δάνου (1-2 /Ιούνιος 1973), Μαντουβάλου, Παπαδολαμπάκη (3 Οκτώβριος 1973) Δ.Εμμανουήλ, Γ.Αραχωβίτη, Α.Ρωμανού (1/ Φεβρ. 1975) και 3/ Μάϊος-Ιούνιος 1977 , αφιέρωμα στα

Αναφιώτικα).

[62] Αναλυτικότερα, Γ. Σαρηγιάννη, οι εντάξεις στο "Σχέδιο Πόλεως" Προβλήματα Τοπικής Αυτοδιοίκησης, τ. 18, σελ. 46 κ.εφ. Μ. Μαντουβάλου: το "οικοδομικό θέμα" και οι παγίδες του, ΑΝΤ1, 19-2-82.

[63] Πάνω σ' αυτό το θέμα, έχουν εκπονηθεί στο ΕΜΠ μια σειρά διπλωματικών εργασιών από τελειόφοιτους φοιτητές με πολύ σημαντικά στοιχεία για τους "βιομηχανικούς οικισμούς" στην Ελλάδα, ενδεικτικά αναφέρονται Βουρνιώτης, Ευσταθοπούλου, κ.ά. Ιδιόκτητοι βιομηχανικοί οικισμοί (Έδρα Εσωτερικών Χώρων, 1976), Α. Πρέπη, Ζησιμοπουλου κ.α. : Λαύριο (Έδρα Πολεοδομίας 1976), Β.Παπαδημητρίου κ.ά. : Άσπρα Σπίτια (Έδρα Πολεοδομίας 1984).

[64] Β. Παπαδημητρίου κ.α. , οπ.παρ.

[65] Fr. Engels, «για το Ζήτημα της Κατοικίας» στο «Διαλεχτά Έργα» τ.1ος, σελ 713, αναφέρεται στους γνωστούς βιομηχανικούς οικισμούς της Σαλταίρ, του Καντμπιουρυ, του Κρούπ κ.α.

[66] Fr. Engels, οπ.παρ, σελ. 715 κ.εφ.

[67] Ενγκελς, οπ.παρ. 715

[68] Μ.Μαντουβάλου, το "οικοδομικό θαύμα ..:" οπ.παρ. Κ.Τζατζάνη, τα λεφτά της εξαγοράς, η κατανάλωση και η πολιτική τους σημασία, ΚΟΜΕΠ 4/87, σελ. 67 κ.εφ.

[69] Γ.Σαρηγιάννης, η αιχμή του δόρατος του ελληνικού προλεταριάτου *Παλμός των Οικοδόμων* τ.123 Μάης-Ιούνης 2004, του ίδιου, η εργατική τάξη και η εξέλιξή της στην Ελλάδα, Διάπλους τ.21, Αυγ.-Σεπτ. 2007

[70] Πηγή: Διαδίκτυο https://www.eklogika.gr/page/elections/yp_athinwn

[71] Γ.Σαρηγιάννης, «Η μικροαστική πόλη» στο Διάπλους, τ.26, Ιούλιος 2008

[72] H.L.Morgan, the ancient society, London 1878, ελλ.μτφρ. «η Αρχαία Κοινωνία», Αθήνα χ.χ.Fr. Engels die Entstehung der Familie, der Privateingentum und der Staat, Zürich 1884, ελλ. μτφρ. «Η Καταγωγή της Οικογένειας, της Ατομικής Ιδιοκτησίας και του Κράτους», Αθήνα 1945.

[73] Βλ. την παρέμβαση του Ζήση Θέου στην ημερίδα του ΕΚΑ, της Ομοσπονδίας Οικοδόμων Ελλάδας και του Συνδικάτου Οικοδόμων (8-8-87), Πρακτικά, σελ. 103-107.

[74] Πρόκειται για τρία άρθρα που δημοσιεύθηκαν στην Volksstaat το 1872.

[75] Ζήσης Θέος, οπ.παρ.

[76] (πρόλογος στη δεύτερη έκδοση του έργου "για το ζήτημα της κατοικίας" Λονδίνο 1887. Διαλεχτά Έργα Μ-Ε, ελλ. μτφρ. τ. 19, σελ. 667, κ.εφ.).

[77] Κ.Μαρξ Το Κεφάλαιο, τ. 1ος, Μέρος Τρίτο, κεφ. 13ο, 7δ. η σύγχρονη δουλειά στο σπίτι.

[78] Μαρξ-Ένγκελς, Έργα, τ. 19, σελ. 419 στην ρωσ. έκδοση (αναφορά στην Πολιτική Οικονομία - συντακτική επιτροπή Πανεπιστημίου Λομονόσοφ, ελλ. μτφρ. τ. 1ος σελ. 107), όμοια και ο Ένγκελς (βλ. υποσημ. 50 της παρούσης), όταν μιλάει μεν για την ιδιόκτητη κατοικία αλλά που χρησιμοποιείται ως χώρος εργασίας και παραγωγής.

[79] **Hof** σύμφωνα με τα λεξικά, πρώτη έννοια είναι *«ο ελεύθερος χώρος που ανήκει σε μια κατοικία, η αυλή»*, όμως δεύτερη έννοια είναι *«…landwirtschaftlicher Betrieb, meist Bauernhaus mit Betriebsgebäuden und Feldern…, αγροτική επιχείρηση, συνήθως το χωρικό σπίτι με τα κτήρια της επιχείρησης και τους αγρούς…»* Das neue Brockhaus, Leipzig 1941 λ. Hof

[80] Γενικά βλ. Ενγκελς, *Η Κατάσταση της Εργατικής Τάξης στην Αγγλία*, ……. και του ίδιου, *για το ζήτημα της κατοικίας,* που αναφέρθηκε πιο πάνω.

[81] Ημερολόγιο Συλλόγου Θυμοίτης Δραπετσώνας, 2002

[82] Ημερολόγιο Συλλόγου Θυμοίτης, οπ.παρ.

[83] Ημερολόγιο Συλλόγου Θυμοίτης Δραπετσώνας, 2002

[84] Για την κοινωνική σημασία και την ιστορική πορεία του ρεμπέτικου, δες Κώστα Βλησίδη, «όψεις του ρεμπέτικου», Αθήνα 2004, του ίδιου «σπάνια κείμενα για το ρεμπέτικο 1929-1959, Αθήνα 2006, επίσης άρθρα στο διαδίκτυο του Σταύρου Κουρούση όπως «Οι σχολές του μπουζουκιού κατά την προπολεμική περίοδο», Απρίλιος 2017, κ.α.

[85] Ημερολόγιο…οπ.παρ.

[86] Ημερολόγιο..οπ.παρ.

[87] Ημερολόγιο …οπ.παρ.

[88] Βασίλης Λιόγκαρης, Συνοικισμός Χαροκόπου, Αθήνα 1996, σελ. 282-283

[89] Ζ. Θέος, οπ. παρ. 107.

[90] Βλ. αναλυτικότερα, Γ. Σαρηγιάννη: ο πολιτισμός της εργατικής τάξης στην κατοικία και τη γειτονιά, στα πρακτικά του προσυνεδριακού Συμπόσιου του ΚΚΕ "Εργατική τάξη και πολιτισμός" 18-19/2/1987. Αθήνα 1987, σελ. 48 κ.εφ.

[91] Μ. Μαρμαράς: το πολυώροφο κτίριο στη μεταπολεμική Βρετανία. Τεχνικά χρονικά (Α), 4/1987, σελ. 161 κ.εφ.

[92] Α.Αραβαντινός: Κατοικία και πολιτισμός, Τεχνικά Χρονικά Γεν.έκδ. 1/1963, του ίδιου: Εφαρμογή οργανωμένης δόμησης οικισμών εις την Μ. Βρετανίαν, Τεχνικό Χρονικά, 9/1968.

[93] Iris Panagiotopoulou: "Technical-Vocational Lyceum", M.Phil. Thesis, Univ. of Sheffield, 1988.

[94] Βλ. για τη γενική παρουσίαση του προγράμματος για την Αθήνα στον ιστότοπο http//www.cityofathens.gr ο3-12-2014: η Αθήνα στις 35 ανθεκτικές πόλεις από το Ίδρυμα Rockfeller, επίσης στο British Council and 100 resilient cities –full report April 2018. Μια ιδιαίτερα καλή και αναλυτική και σε βάθος κριτική του θέματος από την Άλκηστη Πρέπη, «100 ανθεκτικές πόλεις: μια ευγενική χορηγία του Ιδρύματος Rockfeller» στο http//marginalia.gr και επίσης στο on line περιοδικό ΧΡΟΝΟΣ τ.27/Ιούλιος 2015, και ακόμη, Άλκηστις Πρέπη https://www.efsyn.gr/politiki/149788_anthektikotita-i-antistasi και ακόμη αναλυτικότερα, των Κώστα Γούση και Άλκηστης Πρέπη, στο tetradia_prepi_gousis.docx στο https://tetradia-marxismou.gr

[95] Αυτό είναι ένα άλλο μεγάλο θέμα, κατ’ αρχήν βλ. τη διπλωματική της Λήδας Κυριακού στο Μεταπτυχιακό Τμήμα (ΔΠΜΣ Έρευνα στην Αρχιτεκτονική, σχεδιασμός-χώρος-πολιτισμός) «ο απόηχος της αποικιοκρατίας στη Μητρόπολη, η κατασκευή του εσωτερικού εχθρού στα banlieues του Παρισιού», επιβλ. Στ.Σταυρίδης, Ιούνιος 2020 και για περισσότερη και ειδικότερη ανάλυση βλ. Άλκηστη Πρέπη που αναφέρθηκε, και για τις εξεγέρσεις των banlieusares δες ανάμεσα στα άλλα: https://k-lab.zone/ema-ton-allon-ntokymanter-tou-bruno-muel-tou-1975-gia-tis-synthikes-ergasias-sto-ergostasio-tis-peugeot-sto-sochaux-galliki-afypnisi-stin-katedafisi-tou-ergasiakou-kodika/ και ακόμη, Ελένη Πορτάλιου, οι εξεγέρσεις των εγχρώμων πληθυσμών στις μετα-μητροπόλεις της Αμερικής, στην Εποχή, 14 Ιουνίου 2020.